

Innehållsförteckning

Inledning	5
1 Mänskliga rättigheter i teori och praktik	11
1.1 Mänskliga rättigheter.....	11
1.2 Utbildning i mänskliga rättigheter som internationellt åtagande.....	18
1.3 Ett årtionde för utbildning i mänskliga rättigheter.....	20
2 Mänskliga rättigheter vid universitet och högskolor	23
2.1 Juristprogrammet.....	23
2.2 Mänskliga rättigheter i andra ämnen och utbildningar.....	24
2.3 Fristående kurser i mänskliga rättigheter.....	26
2.4 Utbildningsprogram.....	27
2.5 Frivilligorganisationernas medverkan.....	31
2.6 Institutioner och forskning.....	31
3 Slutsatser och överväganden	38
3.1 Uppdraget.....	38
3.2 Utbildning för mänskliga rättigheter.....	39
3.3 Slutsatser av utvärdering och inventering.....	41
3.4 Överväganden.....	44
4 Förslag	52
4.1 Utbildning och forskning.....	52
4.2 Åtgärdsprogram med anledning av förslagen.....	54

5 Genomförande och finansiering.....	62
5.1 Utvecklingsprogram för fem år.....	62
5.2 Finansiering.....	63
Sammanfattning.....	67

Bilagor:

1. Mänskliga rättigheter, jur.kand Johan Alexander Lindman.....	73
2. Mänskliga rättigheter och Sverige, jur.dr Sia Spiliopoulou Åkermark.....	87
3. Barnkonventionen i praktiken, Sven Winberg, Rätta Barnen.....	98
4. Kurserna i mänskliga rättigheter och demokrati vid Teologiska Högskolan.....	121
5. Kurser i mänskliga rättigheter vid universitet och högskolor.....	133
6. Forskningsöversikt.....	144
7. Utredningsuppdraget.....	156
8. Kontakter.....	158

Inledning

Utbildningsdepartementet har givit mig uppdraget att utreda och lägga förslag rörande högskoleutbildning i demokrati och mänskliga rättigheter (U 97/4105/A 1998-01-12, bil. 7).

Uppdraget utgår från ett beslut i FN:s generalförsamling om att årtiondet 1995–2004 ska vara ägnat åt utbildning i mänskliga rättigheter. Direktiven framhåller att kunskaper i mänskliga rättigheter och demokratifrågor är viktiga för olika yrken och verksamheter. Här nämns särskilt jurister, lärare, läkare, journalister, politiskt aktiva, handläggare av flykting- och biståndsfrågor och andra som sysslar med internationella frågor.

Utbildningsdepartementet har under 1997 givit särskilt stöd till kurser i mänskliga rättigheter och demokrati vid Teologiska Högskolan i Stockholm. Bakom dessa kurser står även Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter samt DemokratiAkademien, ett nätverk mellan Föreningen Ordfront och ett femtiotal folkhögskolor, studieförbund, andra organisationer och enskilda personer.

Utredningsuppdraget innebär

att utvärdera de kurser i mänskliga rättigheter och demokrati som gavs vid Teologiska Högskolan under 1997,

att inventera högskolornas aktuella utbildningsutbud när det gäller demokrati och mänskliga rättigheter,

att föreslå sätt att integrera mänskliga rättigheter i befintliga utbildningar,

att överväga behovet av en mer systematisk och sammanhållen utbildning inom området demokrati och mänskliga rättigheter, än den som för närvarande bedrivs vid universitet och högskolor.

Utgångspunkter

Sverige har, genom att ratificera en rad internationella konventioner om mänskliga rättigheter, gjort internationellt bindande åtaganden. Genom dessa har staten också iklätt sig en förpliktelse att sörja för utbildning i mänskliga rättigheter på alla nivåer inom utbildningssystemet.

Konventionerna om mänskliga rättigheter är internationella överenskommelser, men de är i grunden att betrakta som statens avtal med den enskilde individen. Den enskildes rättigheter skyddas genom konventionerna visavi staten. Med staten avses alla de myndigheter till vilka staten kan delegera sin maktutövning. I Sverige betyder det att all myndighetsutövning centralt, regionalt och lokalt i princip ska beakta de mänskliga rättigheterna så som de uttrycks i de konventioner riksdagen ratificerat. Eftersom delar av de mänskliga rättigheterna är skäligen okända och det tar tid att implementera dem i svensk lagstiftning, blir osäkerheten stor. Många som direkt utövar statens makt gentemot individen har i detta avseende ofta begränsade kunskaper om ramarna för sin verksamhet. Varje anställd med myndighetsansvar inom offentlig verksamhet agerar för statens räkning gentemot den enskilde individen och är därför i princip skyldig att känna till de konventioner staten ratificerat. Vad jag har förstått av samtal jag fört, tror många av dem att det endast är i de delar konventionernas innehåll implementerats i svensk lag, som de behöver ta hänsyn till dem. Behovet av, att föra ut kunskapen om vad konventionerna innehåller och i vad mån det finns en skyldighet att känna till och beakta deras innehåll, är enligt min bedömning stort. Att mänskliga rättigheter är mångas skyldigheter är således en viktig information till utbildningsanordnare – därav utredningens titel.

Det finns en stark men komplex koppling mellan demokrati och mänskliga rättigheter, de två begreppen i utredningsuppdraget. Utgångspunkten för utredningen är att den demokratiska processen är en förutsättning för att kunna hävda de mänskliga rättigheterna enligt de internationella konventionerna. Jag har dock tolkat uppdraget

som att jag ska ägna utredningen åt frågor som rör utbildning i mänskliga rättigheter.

Utredningen utgår från att ämnet mänskliga rättigheter är ett tvärvetenskapligt studieområde med bas i det internationella norm- och övervakningssystemet. Mänskliga rättigheter som ämne har anknytning till flera universitetsämnen, främst juridik, statsvetenskap, filosofi, religionsvetenskap, idéhistoria, historia, freds- och konfliktforskning, sociologi, rättssociologi, antropologi och medicin. Mänskliga rättigheter kan belysas utifrån tre principiella utgångspunkter nämligen den filosofisk/religionsvetenskapliga, den statsvetenskapliga och den juridiska.

Dessa tre utgångspunkter anknyter till de, enligt min mening nödvändiga förutsättningarna för att kunna hävda de mänskliga rättigheterna i enlighet med de internationella konventioner som Sverige har ratificerat. För det första handlar det om att hävda de *grundläggande värderingar* som de mänskliga rättigheterna uttrycker, för det andra handlar det om hur dessa värderingar omsätts i den politiska styrningen av ett land och i vilken utsträckning *det politiska systemet förmår omvandla* de värderingar och krav som konventionerna uttrycker till praktisk politik och slutligen handlar det om att genom lagstiftning *göra rättigheterna judiciella*, möjliga för den enskilde medborgaren att hävda inom ramen för rättssystemet.

Utbildning i mänskliga rättigheter kan således ses som ett led i den kontinuerliga processen att hävda och säkerställa de mänskliga rättigheterna. I denna process har massmedia, enskilda organisationer och forskare viktiga uppgifter för att granska tillämpningen av åtagandena rörande de mänskliga rättigheterna. Frivilligorganisationerna spelar här en särskild roll för information om och bevakning av mänskliga rättigheter. De har även en given roll i utbildningssammanhang på olika nivåer.

Uppläggning och genomförande

Utredningsarbetet har bedrivits i kontakt med företrädare för olika universitetsinstitutioner, inte minst juridiska institutionen i Uppsala, Raoul Wallenberg institutet i Lund och Teologiska Högskolan i Stockholm, med Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter, Sida och Högskoleverket. Under utredningsarbetet har kontakt tagits med utredningar, forskningsråd och en rad olika företrädare för organisationer, myndigheter och universitetsinstitutioner i Sverige och utomlands (bil. 8)

Inventeringen av högskoleutbildningar i mänskliga rättigheter har omfattat dels en kartläggning av de kurser som specifikt handlar om mänskliga rättigheter, dels en genomgång av ett antal kursplaner i statsvetenskap och samhällsvetenskap. Juristprogrammet har granskats särskilt. Vidare har några andra utbildningsprogram granskats mer översiktligt, såsom lärarutbildningarna, socio-nomprogrammet och journalistutbildningen.

Utvärderingen av kurserna i mänskliga rättigheter och demokrati vid Teologiska Högskolan grundar sig på en enkät till samtliga kursdeltagare under 1997 och intervjuer med kursledning, lärare och föreläsare på kurserna.

Den 16 april 1998 genomfördes ett seminarium med ett urval företrädare för organisationer, myndigheter och universitetsinstitutioner för att diskutera utredningens slutsatser och förslag.

På utredningens uppdrag har jur.dr Sia Spiliopoulou Åkermark skrivit en bakgrund om mänskliga rättigheter i Sverige. Jur.kand Johan Alexander Lindman har, ursprungligen för Forum Syd, gjort en sammanställning av olika konventioner. I min egenskap av generalsekreterare har jag uppdragit åt min kollega Sven Winberg vid Rädda Barnen att visa, hur en frivilligorganisation informerar om och använder en konvention för att konkret påverka tillämpningen av mänskliga rättigheter. Samtliga dokument redovisas som bilagor till utredningen.

Rapportens uppläggnig och resultat

Jag presenterar de mänskliga rättigheterna och det internationella åtagandet att anordna utbildning i mänskliga rättigheter. Jag redovisar en inventering av aktuellt utbildningsutbud i Sverige och utvärderingen av kurserna vid Teologiska Högskolan. Slutsatser och överväganden diskuteras därefter, bl a utifrån de speciella svårigheter ett tvärvetenskapligt ämne har att göra sig gällande i högskolesystemet. Jag föreslår en målsättning för högskoleutbildningen i mänskliga rättigheter och lägger förslag till åtgärder, genomförande och finansiering.

Jag har funnit att ämnet mänskliga rättigheter är tvärvetenskapligt, med allt vad det innebär. Det har rönt begränsad uppmärksamhet och bortprioriteras ibland till förmån för andra behov. Det finns ett i relation till förslagen begränsat antal kompetenta forskare/lärare, men de används i dag ofta för undervisning i andra ämnen. Intresset för mänskliga rättigheter som studieämne och forskningsområde ökar. Behovet av såväl kurser som är integrerade i olika utbildningar som sammanhållna forskningsförberedande utbildningar finns och skulle växa kraftigt om regeringen avser att tillmötesgå FN:s krav på utbildningsinsatser.

Jag lägger mina förslag utifrån den ambition som kan anas i utredningsdirektiven. Om avsikten är att skola den offentliga sektorn i mänskliga rättigheters innebörd och att därigenom också uppnå en spridningseffekt i samhället i stort, krävs ganska stora insatser. Å andra sidan är det sannolikt att en bredare kunskap om mänskliga rättigheter verkningsfullt skulle bidra till att förstärka de grundläggande värderingar som en demokrati vilar på.

Uppdraget har genomförts under våren 1998. Eva Lithman har varit utredningens sekreterare. Jag betraktar härmed mitt uppdrag som avslutat.

Stockholm i juni 1998

Suzanne Askelöf

1 Männskliga rättigheter i teori och praktik

1.1 Männskliga rättigheter

Vad är mänskliga rättigheter?

Idéerna om människans rättigheter har en lång historia innan deklarationen om de mänskliga rättigheterna antogs år 1948 av FN:s generalförsamling. Sedan dess har FN antagit ett antal konventioner och deklarationer rörande mänskliga rättigheter. Dessa är bland annat konventionerna om medborgerliga och politiska rättigheter med tilläggsprotokoll, om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, om förebyggande och bestraffning av brottet folkmord, angående flyktingars rättsliga ställning, om avskaffande av alla former av rasdiskriminering, konventionen mot tortyr, om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor samt konventionen om barnets rättigheter.

De konventioner som utarbetats inom ramen för FN kompletteras med konventioner med regional anknytning. Europaparlamentet har antagit den Europeiska konventionen för Männskliga rättigheter, den Europeiska sociala stadgan och den Europeiska konventionen mot tortyr. En översikt över konventionerna återfinns i bil.1.

Att utveckla internationella normer är komplicerade och tidskrävande processer. Det tog nästan 20 år innan FN:s deklaration om mänskliga rättigheter från 1948 kunde utvecklas till konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter och den om sociala, eko-

nomiska och kulturella rättigheter. Det tog 10 år att utarbeta barnkonventionen. Arbetet med att förändra befintliga konventioner och formulera nya pågår löpande.

Långt ifrån alla stater har ratificerat FN-konventionerna och endast några av dem betraktas som en del av den internationella sedvanerätten. Detta innebär dock att även om ett land inte anslutit sig till en viss konvention kan den ändå vara bindande.

Den värderingsmässiga grundvalen i konventionerna är principerna om människors lika värde och varje människas lika rätt. Rättigheterna är universella och oförytterliga, dvs gäller för varje människa, alltid och överallt. De mänskliga rättigheterna som de definieras i de olika konventionerna utgör en helhet även om de har olika karaktär. De medborgerliga rättigheterna är formulerade som direkta förpliktelser för staten och som ett avtal mellan staten och den individuella medborgaren. De ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna anger snarare en målsättning som ska uppfyllas gradvis i den utsträckning som staten har praktisk och ekonomisk möjlighet därtill. En vidareutveckling av idéerna om mänskliga rättigheter är rätten till utveckling som det emellertid råder delade meningar om. Den betraktas som en kollektiv rättighet dvs en rättighet som kan hävdas för ett folk och mellan nationer i stället för mellan stat och individ.

Att ha ratificerat en internationell konvention om mänskliga rättigheter innebär att en stat förbundit sig att sörja för att de respekteras. Eftersom det är staten som ratificerar en konvention är det också staten som har iklätt sig ett ansvar för att konventionen tillämpas och för att de mänskliga rättigheterna respekteras. Denna ratificering innebär även att staten går med på att ställas till ansvar inför det internationella samfundet.

Ratifikation är dessvärre inte en garanti för att staten lever upp till sina förpliktelser. Det internationella samfundet har därför skapat flera mekanismer för att följa upp efterlevnaden av konventionerna. En av dessa mekanismer är de sex kommittéer som skapats för att följa upp staternas åtaganden enligt de FN-konventioner som nämnts ovan. Kommissionen för de mänskliga rättig-

heterna och Europadomstolen följer upp, övervakar och tar ställning till hur staterna uppfyller sina åtaganden. De kan även behandla fall som rör enskilda medborgare och klagomål från en stat rörande en annan. Deras avgörande är bindande.

Mänskliga rättigheter i Sverige

Sverige har ratificerat alla de viktiga konventionerna och har därmed ett åtagande att sörja för att de efterlevs. I enlighet med den svenska rättstraditionen har internationella konventioner inte ställning som svensk lag och kan därför inte användas som rättskälla i svensk domstol (bil. 2). För att en internationell konvention ska kunna åberopas i svensk rätt behöver den omvandlas till svensk lag. Ett sätt är att *införliva* en konvention med svensk lag såsom skett med den Europeiska konventionen för mänskliga rättigheter vilken i sin helhet har ställning som svensk lag sedan 1995. Ett annat sätt är att *transformera genom omskrivning* vilket är den väg man valt när det gäller t ex barnkonventionen. Det betyder att om konflikt uppstår i tillämpningen mellan barnkonventionen och svensk lag, gäller svensk lag.

Sverige har således gjort internationella utfästelser som inte äger rättskraft i svenska domstolar. De internationella konventionerna för mänskliga rättigheter har haft en svag ställning, både rättsligt och som grund för den praktiska politiken. Det välfärdssystem som byggts upp i Sverige med inriktning på generella program har bidragit till att frågor rörande t ex de ekonomiska och sociala rättigheterna varit mindre aktuella. Detta kan komma att förändras under trycket av samhällets förändringar och krympande ekonomiska resurser.

Att fortsätta att omvandla åtagandena i de internationella konventionerna till bindande lag och till praktisk politik är därför en av de viktigaste uppgifterna för att stadfästa de internationella åtagandena. Innan konventionerna blivit svensk lag kommer de ändå genom sin blotta existens att påverka opinion och praxis och få ett inflytande i det svenska samhället som på sikt leder till förändringar

i lagstiftning. I detta sammanhang spelar även den internationella granskningen en betydelsefull roll.

Det är nödvändigt att en prövning av Sveriges åtaganden blir regel t ex i samband med olika offentliga utredningar. Detta kan t ex regelmässigt komma att ingå i direktiven. Frivilligorganisationerna har en viktig roll i att hålla en diskussion levande om detta, t ex genom att bidra med eget utredningsunderlag vad gäller tillämpningen av lagarna.

Under senare år har de förpliktelser som Sverige åtagit sig genom att ratificera olika konventioner lyfts fram i flera sammanhang. I ett antal offentliga utredningar har internationella konventioner och åtaganden kommit att åberopas som grund för utredningarnas överväganden. Exempel på detta är Psykiatriutredningen 1993:4 som lyfte fram statens åtagande med hänvisning till FN:s konvention mot tortyr från år 1984, Världshälsoorganisationens konvention mot tortyr från 1984 och den Europeiska konventionen mot tortyr från 1989. Utredningen pekade på att staten har det samlade ansvaret för att Sverige uppfyller sina åtaganden enligt konventionen och inte kan överlåta detta åt landsting och frivilligorganisationer. I detta ligger bland annat att sörja för utbildning om innebörden i konventionerna och förbudet mot tortyr och annan grym eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Andra utredningar där internationella konventioner spelat en viktig roll är utredningen om lagen mot etnisk diskriminering i arbetslivet Räkna med mångfald (SOU 1997:174) och minoritets-språkskommittén angående ratificering av Europarådets två minoritetskonventioner (SOU 1997:192 och 193).

Europakonventionen om mänskliga rättigheter har börjat få genomslag i den rättsliga tillämpningen. Den åberopades i motiveringen till Högsta domstolens avslag på riksåklagarens resningsansökan för mordet på före statsministern Olof Palme. Det finns ett ökande intresse för information och fortbildning för jurister. Fortfarande saknas dock en heltäckande löpande bevakning av Europadomstolens rättspraxis¹.

Rädda Barnens arbete med Barnkonventionen erbjuder ett konkret exempel på hur en internationell konvention kan användas för opinionsbildning och för att förändra villkoren för barn och ungdomar (bil.3). Trots att konventionen inte har ställning som svensk lag har den fått starkt genomslag. Här har de stora insatserna inte minst från frivilligorganisationernas sida, för att informera och utbilda i och om konventionen, spelat stor roll. I Sverige, liksom i flera andra länder, har konventionen lett till att en statlig Barnombudsman inrättats med uppgift att löpande bevaka barns rättigheter. En statlig utredning har vidare gjort en genomgång av konventionens krav och hur Sverige lever upp till sina förpliktelser². På grundval av denna har regeringen lagt fram en proposition för riksdagen (prop 1998:184) vilken innehåller flera förslag till åtgärder som syftar till att göra verklighet av barnkonventionen.

Erfarenheterna från Barnkonventionen illustrerar den viktiga roll som en internationell konvention kan spela för att påverka inställningen och värderingar vilka i sin tur leder till förändringar i situationen för de som omfattas av konventionen. Det är själva dynamiken kring förhållandet mellan nationell lag, tillämpningen och konventionens innehåll samt den löpande granskningen som avgör om förändringar till det bättre för barn kan komma till stånd.

¹ En redogörelse lämnas dock av Hans Danelius varje år i Svensk Juristtidning för de mål i Europadomstolen i vilka Sverige är part.

² Barnkommitténs betänkande "Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige." SOU 1997:116.

Initiativ för mänskliga rättigheter i Sverige

Såväl forskare som personer som arbetar med frågor om mänskliga rättigheter i olika organisationer har påpekat för mig att det saknas en mångfacetterad diskussion om mänskliga rättigheter i det svenska samhället och att det råder en förenklad uppfattning om mänskliga rättigheter som grundar sig i brist på kunskap om deras innebörd och en omedvetenhet vad Sverige har åtagit sig genom att ratificera en rad olika internationella konventioner.

Utvecklingen under senare år i Sverige har även på olika sätt aktualiserat frågor som rör Sveriges åtaganden när det gäller de mänskliga rättigheterna. Övergrepp och mord med rasistiska motiv, praxis vid avvisningar av asylsökande, ökade ekonomiska och sociala klyftor i samhället, en tilltagande etnisk segregering, oupplärade fall av polisbrutalitet, bristande resurser till vård av äldre människor i den kommunala äldre vården, försök att begränsa anställdas yttrandefrihet utgör allvarliga tecken på hot mot de principer och värden som de mänskliga rättigheterna och det svenska samhället bygger på.

Mot denna bakgrund kan man se följande initiativ som rör de mänskliga rättigheterna.

Raoul Wallenberg institutet bildades 1984 med privata medel och med uppgift att bedriva utbildning och forskning inom området mänskliga rättigheter och humanitär rätt. Institutet är genom avtal knutet till Lunds universitet (se vidare under avsnitt 3.6) och bedriver huvuddelen av sin verksamhet på uppdrag av Utrikesdepartementet och Sida. Huvuddelen av den utbildning som institutet genomför riktar sig till deltagare utanför Sverige. Flera av institutets tjänster är också avsedda för internationella gästforskare.

Frivilligorganisationer som Amnesty, Röda Korset, Rädda Barnen, Svenska FN-förbundet m fl har under många år arbetat med att sprida information om och utbilda i mänskliga rättigheter och humanitär rätt. En samarbetsorganisation SAMFI arbetar med fortbildning för lärare bl a kring mänskliga rättigheter³.

Tillkomsten av Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter⁴ hade till syfte bland annat att skapa ett forum för att sprida information, bevaka och utreda frågor som rör de mänskliga rättigheterna. Fonden ordnar kurser och seminarier i mänskliga rättigheter bl a för journalister och lärare vilka har en central roll för att sprida information och för opinionsbildning. Fonden ger ut ett nyhetsblad, MR-info, med 6 nr per år.

De kurser som anordnas av Teologiska Högskolan i samarbete med Fonden för mänskliga rättigheter och den sk DemokratiAkademien är ett uttryck för det ökade intresset för mänskliga rättigheter i Sverige. Syftet är att skapa en utbildning som kan komplettera den formella juridiska utbildningen med en belysning och diskussion av de filosofiskt-moraliska grunderna och den samhällseliga tillämpningen av olika delar av de mänskliga rättigheterna.

Regeringen har givit stöd till Europaåret mot rasism som är en EU-kampanj som syftar till att skapa debatt och att stimulera till olika former av lokalt arbete mot rasism. Den avslutas till sommaren 1998. Regeringen har vidare tagit initiativ till information, utbildning och forskning kring folkmord med utgångspunkt i förföljelsen och förintelsen av judar och andra etniska grupper i Europa under mellankrigstiden och andra världskriget. Uppsala universitet har fått ett särskilt uppdrag att utveckla utbildning kring detta och att ta fram ett forskningsprogram. Ett led i detta var det seminarium som ordnades för lärare i juni 1998 på temat "Hur undervisa om Förintelsen?".

³ SAMFI utbildning oktober 1997.

⁴ Fonden stiftades 1991 av följande organisationer vilka utgör dess styrelse: Diakonia, Lutherhjälpen, Rädda Barnen, Svenska Kyrkans Mission, Svenska Röda Korset, Svenska sektionen av Amnesty International.

I det svenska biståndet har stödet till samhällets demokratisering och skyddet för mänskliga rättigheter fått en allt större betydelse⁵. Det finns en ambition att Sverige i ökad utsträckning ska kunna bistå med personal för olika fredsbevarande insatser och internationella övervakningsuppdrag i samband med val osv. Detta har aktualiserat ett behov av särskilda utbildningsinsatser för de personer som ska medverka i de olika internationella uppdragen. Utbildning i humanitär rätt och mänskliga rättigheter utgör här en viktig del. Diskussioner kring detta förs bl a i en samarbetsgrupp⁶ med deltagare från UD, Sida, Institutionen för freds- och konfliktforskning i Uppsala, Forum Syd, Raoul Wallenberg institutet, Röda Korset och Fonden för mänskliga rättigheter.

Inom Sida pågår vidare ett strategiskt arbete som syftar till att förverkliga den nya biståndspolitiska inriktningen. Den ökade betoningen på stöd till den demokratiska utvecklingen och de mänskliga rättigheterna i svensk bistånds och utrikespolitik kommer att medföra ökade behov av personal med utbildning inom detta område.

1.2 Utbildning i mänskliga rättigheter som internationellt åtagande

Enligt artikel 56 i Förenta Nationernas stadga från 1945 förbinder sig alla FN:s medlemsstater att såväl samfällt som var för sig vidta åtgärder i samarbete med organisationen för att uppnå bl a "allmän aktning för och respekterande av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla utan åtskillnad med avseende på ras, kön, språk, eller religion."

⁵ Skrivelse 1997/98:76 "Demokrati och mänskliga rättigheter i Sveriges utrikes-samarbete", 1997/98:89 "Mänskliga rättigheter i svensk utrikespolitik."

⁶ SWEDHUM-gruppen, omdöpt till SWEDHEM.

Flera internationella konventioner och deklarationer om mänskliga rättigheter innehåller uttryckliga formuleringar om förpliktelsen för staterna att sörja för information och utbildning om mänskliga rättigheter. Artikel 26 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna handlar om rätten till undervisning. Denna ”skall syfta till personlighetens fulla utveckling och till att stärka respekten för människans grundläggande fri- och rättigheter. Undervisningen skall främja förståelse, tolerans och vänskap mellan nationer, rasgrupper och religiösa grupper samt befördra Förenta Nationernas verksamhet för fredens bevarande.”

Konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (1984) innehåller i artikel 10 ett krav på att ”Varje konventionsstat skall säkerställa att undervisning och information om förbudet mot tortyr till fullo innefattas i utbildning av civil och militär brottsbeivrande personal, medicinsk personal, myndighetspersoner och andra personer som kan delta vid fängsligt förvar, förhör eller behandling av enskilda personer som blivit utsatta för någon form av gripande, kvarhållande eller frihetsberövande.”

Enligt FN:s konvention om avskaffande av rasdiskriminering (1965) förbinder sig konventionsstaterna ”att vidtaga omedelbara och effektiva åtgärder, särskilt på undervisningens, uppfostrans, kulturens och upplysningens områden, i syfte att bekämpa fördomar som leder till rasdiskriminering, och att främja förståelse, fördragsamhet och vänskap mellan stater och mellan rasgrupper eller etniska grupper, ävensom att sprida kunskap om ändamål och grundsatser i FN:s stadga, den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, FN:s förklaring om avskaffande av alla former av rasdiskriminering samt om denna konvention.” (Artikel 7)

Enligt FN:s barnkonvention från 1989 åtar sig konventionsstaterna ”att genom lämpliga och aktiva åtgärder göra konventionens bestämmelser och principer allmänt kända bland såväl vuxna som barn.” (Artikel 42)

Medlemsländerna i FN uppmanas vidare att främja utbildning i mänskliga rättigheter, bland annat i resolutioner och slutsatser från

internationella konferenser, t ex den internationella konferensen om utbildning i mänskliga rättigheter i Montreal år 1993 samt konferensen om mänskliga rättigheter i Wien samma år. Deklarationen från den senare konferensen underströk att staterna har en skyldighet att tillse att all utbildningen syftar till att stärka respekten för de mänskliga fri- och rättigheterna. Konferensen betonade att det är viktigt att inkorporera ämnesområdet mänskliga rättigheter i olika utbildningsprogram och uppmanade staterna att göra detta.⁷

1.3 Ett årtionde för utbildning i mänskliga rättigheter

FN:s generalförsamling har beslutat att åren 1995–2004 ska vara ett årtionde för utbildning i mänskliga rättigheter. Länderna uppmanas att bilda nationella arbetsgrupper med representanter för olika delar av samhället i syfte att ta fram nationella handlingsplaner för utbildning i mänskliga rättigheter. Förenta Nationernas högkommissarie för mänskliga rättigheter har ett särskilt uppdrag att stödja detta arbete. FN:s generalsekreterare lämnar rapporter till generalförsamlingen om framstegen inom ramen för årtiondet för utbildning i mänskliga rättigheter. I sin rapport i oktober 1997 lämnar generalsekreteraren en bred beskrivning av olika aktiviteter inom ramen för årtiondet för utbildning i mänskliga rättigheter.⁸

Vid en europeisk konferens i september 1997⁹ framgick det att ett fåtal länder i Europa har skapat en kommitté för utbildning i mänskliga rättigheter eller antagit en nationell aktionsplan¹⁰. Kon-

⁷ Art 33 Wiendeklarationen och aktionsprogram A/CONF. 157/23, 12 juli, 1993.

⁸ United Nations Decade for Human Rights Education, 1995–2004, and public information activities in the field of human rights. Report of the Secretary-General. A/52/469, 15 October 1997.

⁹ Organiserat av den finländska UNESCO kommittén, 18–21 september 1997.

¹⁰ Conference Report and European Implementation Strategy, Åbo 1997.

ferensen antog en europeisk strategi för utbildning i mänskliga rättigheter. I denna understryks att det finns ett starkt behov inte bara av utbildning *i* mänskliga rättigheter utan utbildning *för* mänskliga rättigheter, med andra ord inbegrips en opinionsbildande och samhällsförändrande avsikt i utbildningsinsatsen. Utbildning i mänskliga rättigheter ska ske utifrån ett helhetsperspektiv och med hänsyn till att de medborgerliga, de kulturella, de ekonomiska, de politiska och de sociala rättigheterna utgör en helhet.

Utbildning i mänskliga rättigheter ska enligt konferensen avse en mängd aktörer, inte bara de traditionella organisationerna för mänskliga rättigheter utan även fackföreningar, det privata näringslivet, religiösa ledare och jurister. Utbudet bör även riktas till de som arbetar med utbildning i utvecklingsfrågor (enskilda organisationer och lärare i skola och annan formell utbildning, politiker och beslutsfattare). Konferensen uppmanade regeringar, internationella organisationer, enskilda organisationer, den akademiska världen och andra delar av det civila samhället att utveckla utbildningsprojekt och aktiviteter för att på ett konkret sätt högtidlighålla FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna.

Europarådet har ett direktorat för mänskliga rättigheter och samarbetar med UNESCO, EU, OSCE, enskilda medlemsländer och enskilda organisationer när det gäller utbildning i mänskliga rättigheter. Rådets verksamhet riktar sig framför allt till skolor, till medborgarutbildning, medvetandegörande aktiviteter samt till jurister och poliser. EU har under årtiondets första år avsatt 10 milj ECU för utbildningsmaterial om mänskliga rättigheter.

Enligt FN:s riktlinjer för utbildning i mänskliga rättigheter kan de mänskliga rättigheterna främjas genom kampanjer med följande tre olika inriktningar:

(a) Kunskap och information om mänskliga rättigheter och mekanismerna för att skydda dessa;

(b) Värderingar, övertygelser och attityder: främjande av en kultur för mänskliga rättigheter genom att utveckla värderingar, övertygelser och attityder som stödjer mänskliga rättigheter.

(c) Uppmuntra till handling för att försvara mänskliga rättigheter och till att förhindra kränkningar av mänskliga rättigheter.

FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter och UNESCO.

FN:s högkommissarie har i särskilt uppdrag att tillhandahålla tekniskt stöd inför årtiondet om mänskliga rättigheter. Inom högkommissariatet utarbetas bl a en serie stöd- och idématerial för utbildning för olika yrkesgrupper, t ex poliser, socialarbetare, lärare osv.

UNESCO driver ett program som rör utbildning för fred och samordnar ett nätverk för institutioner och institut för mänskliga rättigheter med möten vartannat år. UNESCO producerar vidare en handbok för utbildning i mänskliga rättigheter på universitetsnivå. UNESCO tillhandahåller vidare en databas över samhällsvetenskapliga institutioner och forskare. En databas över institut och andra institutioner som arbetar med fredsfrågor, internationell rätt och mänskliga rättigheter är en del av detta.

2 Mänskliga rättigheter vid universitet och högskolor

I detta kapitel redovisas översiktligt resultatet av den inventering av det aktuella utbildningsutbudet när det gäller mänskliga rättigheter vid universitet och högskolor (även bil. 5). Vidare sammanfattas utvärderingen av kurserna vid Teologiska Högskolan i Stockholm (bil. 4). Därutöver redovisas en översikt av vissa pågående forskningsprojekt med anknytning till mänskliga rättigheter (bil. 6). Översikten gör inte anspråk på att vara fullständig utan ger en uppfattning om inom vilka ämnen och vid vilka institutioner som det finns forskning om mänskliga rättigheter. Det bör även påpekas att doktorander i liten utsträckning får sin forskning finansierad genom forskningsråden varför listan inte heller kan anses spegla intresseinriktningen hos de yngre forskarna.

2.1 Juristprogrammet

Juristutbildningar finns vid fem universitet (Göteborg, Lund, Stockholm, Uppsala och Umeå). Utbildningsprogrammen är uppdelade i en obligatorisk del om 120–140 poäng och en del om 40–60 poäng som medger fördjupning och specialisering. Mänskliga rättigheter behandlas som regel översiktligt inom ramen för en obligatorisk kurs i folkrätt, men kan även ingå i statsrätt, offentlig rätt och rättsfilosofi. Mänskliga rättigheter kan därutöver utgöra temat för en specialisering inom juristutbildningen. Särskilda kurser erbjuds för juridikstudier vid Uppsala, Stockholms och Lunds universitet. Uppsala reserverar ett antal platser på fördjupningskursen i folkrätt

för juridikstuderande från Stockholms universitet. Det mastersprogram, International Human Rights Law, som erbjuds av juridiska fakulteten i Lund är (fr o m 1998) till vissa delar tillgängligt som fördjupningsalternativ för ett antal (7–8) juridikstuderande vid Lunds universitet. Tidigare år har fakulteten dubblerat kursen i Human Rights and Humanitarian Law vilken utgjort ett specialiseringsalternativ.

Inom juridiska institutionen vid Uppsala universitet finns en 10-poängskurs i mänskliga rättigheter som specialiseringsalternativ för juridikstuderande. Det finns ett förslag till utvidgad kurs om 20 poäng.

2.2 Mänskliga rättigheter i andra ämnen och utbildningar

För att få en uppfattning om i vilken utsträckning som mänskliga rättigheter tas upp inom ramen för andra ämnen och program har en genomgång gjorts av kursbeskrivningar för statsvetenskap och samhällskunskap vid några lärosäten samt freds- och konfliktforskning och rättssociologi. Vidare har en genomgång gjorts av kursbeskrivningar och litteraturlista för socionomutbildningarna vid Stockholms universitet och vid Lunds universitet samt journalistutbildningarna vid Göteborgs universitet och vid Mitthögskolan liksom kursplanerna för den nya polisutbildningen vid Polishögskolan.

Inom *lärarutbildningarna* förekommer utbildning om mänskliga rättigheter i begränsad och framförallt varierad omfattning enligt den enkät som genomförts inom ramen för utredningen om en värdegrundad skola (Ds 1997:57). Inom grundskolläro-utbildningen tas de internationella konventionerna upp i någon form på samtliga lärarhögskolor, men på varierande sätt och i olika omfattning. FN:s barnkonvention nämns i merparten av svaren, liksom FN:s deklaration om mänskliga rättigheter. Inom förskolläro-utbildningen tas konventionen om barnets rättigheter tas upp av samtliga utbildningar. Materialet bygger på en enkät till samtliga lärarutbildningar.

Sammantaget är det svårt att bedöma i vilken utsträckning, och framför allt på vilket sätt som mänskliga rättigheter behandlas i utbildningen. De synes inte utgöra ett obligatoriskt moment för samtliga studerande vid lärarhögskolorna. De studerande har möjlighet att läsa om mänskliga rättigheter som tillval eller som fördjupning inom ramen för specialarbeten.

Inom de två *socionomutbildningar* som jag tittat på berörs mänskliga rättigheter översiktligt. Den enda referensen i kursbeskrivningar och litteraturlistor till konventioner rör Barnkonventionen. EU-rätt ingår som ett kursmoment och här kan den Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna ingå. Det finns även litteraturreferens till rättigheter och socialt arbete. I vilken utsträckning mänskliga rättigheter tas upp är sannolikt beroende av den enskilda lärarens och studenternas intresse.

De två journalistutbildningar jag tittat på synes endast särskilt behandla frågor kring tryck- och yttrandefrihet.

Utredningen har haft kontakt med Polishögskolan och följande grundar sig på uppgifter från kursledningen. Den grundläggande utbildningen om 80 p vid Polishögskolan håller på att reformeras. Syftet är bland annat att bygga en utbildning där olika moment integreras och som bygger på att lösa uppgifter. Avsikten är att föreläsningar i den rättsvetenskapliga grundkursen ska ta upp FN:s deklaration om mänskliga rättigheter, de internationella konventionerna och den svenska grundlagen. Detta ska kopplas till olika polisiära delar t ex ordningshållning, utredning och användning av tvångsmedel. Företrädare för *kannt* och för Amnesty kan komma att bjudas in att medverka vid föreläsningar. Lärarna vid Polishögskolan har fått viss vidareutbildning.

Sammantaget tyder utredningens stickprov i olika utbildningar på att de internationella konventionerna om mänskliga rättigheter och Sveriges åtagande behandlas i begränsad utsträckning. Endast Barnkonventionen finns genomgående angiven som internationellt dokument om mänskliga rättigheter. EU-rätten berörs och här skulle den Europeiska konventionen för mänskliga rättigheter kunna tas

upp. Som regel finns en möjlighet för de studerande att efter eget intresse fördjupa sig i frågor som rör de mänskliga rättigheterna.

Det finns ett visst utbud av kurser i *etik* inom olika yrkesutbildningar, t ex för läkare, sjuksköterskor och ekonomer. Av kursbeskrivningarna att döma har mänskliga rättigheter inte heller här någon plats.

2.3 Fristående kurser i mänskliga rättigheter

Det finns få fristående kurser som har särskild inriktning på Mänskliga rättigheter eller där mänskliga rättigheter på ett uttryckligt sätt ingår i kursbeskrivningen. Under senare år har några universitet och högskolor startat några fristående kurser i mänskliga rättigheter som inte ingår i juristprogrammet och som inte kräver särskilda förkunskaper. Den mest omfattande satsningen är det program i Mänskliga rättigheter och Demokrati som erbjuds av Teologiska Högskolan i Stockholm, se nedan.

Under 1998 startar två nya kurser, en sommarkurs om 5 poäng vid Linköpings universitet och en 10-poängskurs vid Södertörns högskola.

Juridiska institutionen vid Uppsala universitet har tidigare erbjudit en 10-poängskurs i folkrätt för icke-jurister. Denna kurs kommer fr o m höstterminen 1998 endast att erbjudas som uppdragsutbildning.

Vid Umeå universitet finns två 10-poängskurser om Barns rätt respektive Kvinnors rätt. Vid högskolan i Örebro finns en påbyggnadskurs om 10 p i rättsvetenskap som bl a behandlar mänskliga rättigheter. Tidigare år har högskolans kursutbud även omfattat en 5-poängskurs.

I ämnet rättssociologi i Lund ges kurser med inriktning på mänskliga rättigheter som en del i påbyggnadskurserna i ämnet. Nordiska hälsovårdshögskolan ordnar i augusti 1998 en kurs om 2,5 akademiska poäng i Hälsa och mänskliga rättigheter för ca 30

deltagare. Denna kurs stöds bland annat av *kannt*, Kansliet för tortyr- och traumaskadade¹¹.

Uppsala universitet gav under 1997/98 en 10-poängskurs i folkrätt med betoning på mänskliga rättigheter och humanitär rätt som uppdragsutbildning för Röda Korset och som är avgiftsbelagd för deltagarna. Det är den tredje kursen i sitt slag som ordnas.

2.4 Utbildningsprogram

Kurserna vid Teologiska Högskolan i Stockholm

Det program om 40 p i Mänskliga rättigheter och demokrati som skapats vid Teologiska Högskolan i Stockholm består av ett antal fristående 5-poängskurser. Den första kursen "Med lika värde" ordnades under våren 1996. Hösten 1996 ordnades kursen "Rätt till asyl". Under 1997 gavs 7 kurser varav en riktade sig till anställda vid Diakonia. Sammanlagt 86 personer har deltagit i övriga kurser.

För att nå 40 poäng krävs en uppsats om 5 p. Kurserna "Med lika rätt", "Med lika värde" och "Religions- och samvetsfrihet" betecknas som grundläggande och obligatoriska för den som vill läsa hela programmet, men kurserna kan läsas i valfri ordning.

Kurserna har kommit till som ett svar på behovet av utbildning för verksamma inom frivilligorganisationer och är resultatet av ett samarbete mellan tre organisationer, den sk DemokratiAkademien, Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter och Teologiska Högskolan. Avsikten med programmet är att skapa en ut-

¹¹ *kannt* är ett statsfinansierat projekt, som verkar för förbättrad rehabilitering inom landet för människor som utsatts för tortyr, hållits i fångenskap i koncentrationsläger eller drabbats av visst annat massivt, extremt övervåld.

bildning i mänskliga rättigheter och demokrati som belyser de mänskliga rättigheterna utifrån flera utgångspunkter, såväl juridiska som samhällsvetenskapliga som filosofiska och som kombinerar de teoretiska, normativa perspektiven med erfarenheter från den praktiska tillämpningen.

Kurserna har under 1997 erhållit ett stöd om 800 000 kr från utbildningsdepartementet avsett att täcka kostnaderna för 25 helårsstuderande och utveckling av kurserna. För vårterminen 1998 har THS erhållit 400 000 kr för motsvarande volym.

Syftet med utvärderingen har varit att belysa erfarenheterna av de hittillsvarande kurserna samt att lyfta fram ett antal frågor inför den fortsatta utvecklingen. Utvärderingen bygger på en enkät med deltagare under 1997 samt intervjuer med kursledning och ett urval lärare, deltagare och avnämare samt kursplaner, studiematerial och högskolans rapporter (se vidare bil. 4).

Kurserna kännetecknas av att:

- deltagarna har varierad bakgrund
- uppläggningsen gäller heltidsstudier men många bedriver studier på jämsides med annan verksamhet
- en stor del av undervisningen sker med särskilda föreläsare, många med egen bakgrund i arbete för mänskliga rättigheter vilket ger kursen en konkret anknytning.

Nedan redovisas kortfattat synpunkterna från de olika grupperna.

Kursledningen anser att det varit givande att ordna kurserna, men att det krävt mycket arbete. Det har inte varit lätt att t ex finna lämpliga lärare och en litteratur som passar. Framför allt framhåller man det stora sökandetrycket och fördelen med att ha deltagare med olika bakgrund. Vidare påpekar man att flera juridikstuderande läser kurserna vilket uppfattas som att kurserna utgör ett bra komplement även till den rent juridiska utbildningen.

Lärarna är som regel positiva och anser att kurserna är intressanta och ambitiöst upplagda.

Deltagarna är överlag mycket positiva till kurserna och anser att de fått ut mycket av kurserna som de kommer att ha användning av i sitt yrkesliv.

En majoritet är positiva till arbets- och examinationsformerna. Att ha lärare som har egen praktisk erfarenhet av arbetsområdet mänskliga rättigheter bidrar till att kursen blir mer givande. De kritiska kommentarer som finns rör kursens inriktning och innehåll, kurslitteratur, i några fall föreläsare, examinationsformer och gruppernas sammansättning. Bristen på möjligheter att fördjupa sig påpekas av några.

Avnämarna, dvs i första hand frivilligorganisationerna och anser att kurserna fyller ett viktigt fort- och vidareutbildningsbehov med att det även behövs en grundläggande utbildning i folkrätt.

Inför den framtida utvecklingen av kurserna behöver ett antal frågor få en lösning.

Programmets karaktär av en sammanhållen utbildning är oklar, det finns inte någon skillnad mellan att läsa enstaka kurser och att läsa programmet, med undantag för att det krävs ett eget arbete för att få ut 40 p inom ramen för programmet. Detta gör det svårt att uppfatta kurserna som en sammanhållen utbildning med den successiva fördjupning och metodträning som vanligtvis förknippas med akademiska ämnen.

Teologiska Högskolan har anlitat ett stort antal externa föreläsare till kurserna. Kursansvariga har högskolans egna lärare varit. Att hitta lämpliga lärarkrafter har inte alltid varit enkelt. Om dessa kurser utvidgas kommer det att bli nödvändigt för högskolan att knyta till sig kompetens inom ett bredare område. Det har också varit svårt att finna lämplig litteratur. De svårigheter som utbildningen har haft illustrerar generella problem när det gäller att skapa tvärvetenskapliga utbildningar på högskolenivå i mänskliga rättigheter. Samtidigt är inriktningen värdefull, ingen annan utbildning har ambitionen att ge en helhetsbild av ämnet utifrån alla de tre viktiga perspektiven och genom att ta upp erfarenheter av hur mänskliga rättigheter faktiskt tillämpas i Sverige.

Med hela utbudet av kurser finns en möjlighet att läsa upp till 60 poäng. Samtidigt är ämnet inte forskningsförberedande. Det finns även begränsade möjligheter till fördjupade studier, med undantag för de tillval och egna arbeten som de studerande själva väljer. Programmet får därför huvudsakligen karaktär av kompletterings- och fortbildningsstudier snarare än som en sammanhållen utbildning på grundexamensnivå.

Om avsikten är att utveckla programtanken behöver utbildningsgången få en fastare struktur, t ex genom att införa ett basblock om 10 poäng. Detta kan bestå av de två kurserna ”Med lika värde” och ”Med lika rätt”. Om avsikten är att kurserna vid Teologiska Högskolan ska utgöra ett komplement och en möjlighet till fördjupning inom ramen för andra studier och examen vid andra högskolor behöver möjligheten att tillgodoräkna sig kurserna inom ramen för andra ämnen och examina undersökas.

Kurserna fyller emellertid ett stort behov och utgör ett uppskattat tillskott till det relativt begränsade utbudet av utbildningar i mänskliga rättigheter.

Andra utbildningsprogram

Det finns några mastersprogram med internationell inriktning som tar upp mänskliga rättigheter: Internationella relationer vid Stockholms universitet, Programme of International Studies samt kursen i Humanitarian Assistance vid Uppsala universitet, 40 p.

Det är inte meningsfullt att ange alla de kurser där mänskliga rättigheter skulle ha kunnat ingå. Det finns dock några anmärkningsvärda fall, t ex den påbyggnadskurs ”Utveckling-bistånd” motsvarande 40 p som Institutionen för freds- och utvecklingsforskning vid Göteborgs universitet genomför på uppdrag av Sandöskolan. Varken kursbeskrivningen eller litteraturlistan innehåller några referenser till mänskliga rättigheter.

2.5 Frivilligorganisationernas medverkan

Frivilligorganisationerna har på olika sätt varit drivande för att få till stånd utbildningar i mänskliga rättigheter. Röda Korset har tagit initiativ till den 10-poängskurs i folkrätt med inriktning på humanitär rätt som nämnts ovan och som genomförs som uppdragsutbildning från den juridiska institutionen vid Uppsala universitet. Kurserna vid Teologiska Högskolan är till stor del också ett initiativ från frivilligorganisationerna. Dessutom förekommer det att personer knutna till frivilligorganisationerna medverkar i olika högskoleutbildningar. Röda Korset har bildat folkrättskretsar där medlemmarna utbildat utbildare i mänskliga rättigheter som bland annat ska kunna medverka i olika högskoleutbildningar. Man medverkar i flera sjuksköterskeutbildningar samt i kursen i folkrätt vid Uppsala universitet. Amnesty bjuds in att medverka i utbildningen vid Polis-högskolan. Frivilligorganisationerna medverkar även vid Teologiska Högskolans kurser och vid undervisningen i folkrätt vid Uppsala universitet. Vid frivilligorganisationerna finns erfarenheter av att bevaka och följa upp mänskliga rättigheter. "Piloter" utbildas som i sin tur ska kunna informera och utbilda vidare. Fonden för mänskliga rättigheter ger ekonomiska bidrag till och medverkar vid fortbildningsdagar för lärare och skolledare.

2.6 Institutioner och forskning

Möjligheten att bedriva utbildning inom ett område är beroende av att det finns kunskap och kompetens att tillgå och en ämnesmässig förankring inom en institution samt fasta tjänster. Jag har därför kompletterat min inventering av utbildningsutbudet med en översikt av de institutioner där det pågår forskning kring mänskliga rättigheter. Översikten bygger dels på den översiktliga inventering som utredningen gjort av forskningsprojekt vilka har stöd från fyra

forskningsfinansiärer (bil. 6) samt uppgifter som lämnats i samband med intervjuer under utredningsarbetet.

Även när det gäller forskning dominerar de juridiska ämnena, särskilt vid universiteten i Lund, Uppsala och Stockholm. Det finns enstaka projekt inom andra ämnen.

Lunds universitet

Raoul Wallenberg institutet (RWI) är den enda institution som har som huvuduppgift att utbilda och forska kring mänskliga rättigheter. Institutet utgör en självständig privaträttsligt reglerad stiftelse knuten till Lunds universitet genom avtal mellan institutet, rektorsämnet, juridiska fakulteten och juridiska institutionen. Institutet skapades 1984 och har i uppdrag att bedriva forskning och utbildning i folkrätt, särskilt mänskliga rättigheter och humanitär rätt. En stor del av institutets verksamhet sker på uppdrag av utrikesdepartementet och Sida som nämnts ovan. Institutet medverkar i juristutbildningen och i de internationella kurser som formellt ges vid den juridiska fakulteten. Föreståndaren för institutet är samtidigt professor i folkrätt, särskilt mänskliga rättigheter vid juridiska fakulteten. Fakulteten bekostar halva denna tjänst samt ytterligare hälften av två adjungerade professurer samt 1/3 forskartjänst. Av ca 20 doktorander vid fakulteten bedriver 5 sitt arbete vid Raoul Wallenberg institutet. Institutet har dessutom två egna doktorandstipendier vilka finansieras med anslaget från UD.

Forskningen rör olika teman, t ex maktkoncentration i massmedia, äganderättsskydd i den Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter och rättspraxis, skydd för yttrande- och tryckfrihet samt ett projekt kring harmonisering av flyktingrätt i EU med internationella överenskommelser vilken bygger på en jämförelse mellan flera länder samt en rättshistorisk studie av den svenska asylrätten.

Vid Lunds universitet förekommer forskning som rör de mänskliga rättigheterna vid flera *andra institutioner*. Följande kan nämnas som exempel.

- Inom avdelningen för rättssociologi inom sociologiska institutionen pågår forskningsprojekt om: rättsprocessen för barn i Paraguay, mänskliga rättigheter i Nepal, Mänskliga rättigheter i arabvärlden samt fall av tvångsvård i Sverige.
- Vid den Historiska institutionen pågår ett forskningsprogram om migration, främlingsfientlighet och populism.
- Inom den statsvetenskapliga institutionen pågår ett projekt kring de offentliga tjänstemännens ansvar och den offentliga etiken.
- Den teologiska institutionen har bl a ett projekt om motståndet mot dödsstraff vid mitten av 1800-talet i Sverige och Belgien.

Uppsala universitet

Vid den *juridiska institutionen* finns flera forskare i folkrätt med inriktning på mänskliga rättigheter. Professuren i folkrätt är vakant i avvaktan på utfallet av de nya professorstjänsterna samtidigt som det finns 3–4 forskare som anses professorskompetenta. Institutionen har ett 10-tal doktorander. Forskning pågår inom ett brett område inom mänskliga rättigheter: Europakonventionen om mänskliga rättigheter, Minoritetsbefolkningar och urbefolkningars rätt, Reservationer i samband med internationella konventioner, Tolkningsen och tillämpningen av mänskliga rättigheter i Sverige, Rätten i ett mångkulturellt samhälle, Den afrikanska stadgan om mänskliga rättigheter, Justitiekanslern, Justitieombudsmannen och rättsstaten samt en studie av Rätt, rättstillämpning och invandrarintegration samt Kvinnors mänskliga rättigheter. Vidare pågår ett rättssociologiskt projekt om hur Barns egen vilja beaktas i domstolar och hos andra myndigheter.

Vid Uppsala universitet finns flera *andra institutioner* med forskning om demokrati och mänskliga rättigheter.

- Detta gäller bland annat Centrum för multietnisk forskning (MESK) som har ett projekt om positiv särbehandling i Sverige och i USA. Universitetet har dessutom erhållit ett uppdrag från regeringen att upprätta ett nationellt kompetenscentrum rörande

Förintelsen, folkmord och mänskliga rättigheter. Detta utvecklas i anslutning till Centrum för multietnisk forskning.

- Vid statsvetenskapliga institutionen pågår bl a projekt om demokrati i det mångkulturella samhället och Sveriges författning efter EU-anslutningen.
- Vid teologiska institutionen pågår ett projekt om mänskliga rättigheter i kulturella och religiösa traditioner samt om svart och vit religiös rasism.

Stockholms universitet

Flera institutioner har forskning med anknytning till mänskliga rättigheter.

- Vid juridiska institutionen pågår projekt om europeiseringen av svensk rätt och om barnets bästa i det mångkulturella Sverige samt om rätten till domstolsprövning,
- Vid statsvetenskapliga institutionen pågår projekt om mänskliga rättigheter i arabvärlden, om minoriteter i det offentliga svenska samtalet och om individuella och kollektiva rättigheter i demokratiseringsprocesser i tredje världen.
- Vid socialantropologiska institutionen pågår ett jämförande projekt om demokrati och mänskliga rättigheter i Asien, Afrika och Latinamerika.
- Vid Centrum för invandringsforskning och etniska relationer (Ceifo) pågår forskningsprojekt om rasism och om invandringspolitik.
- Vid institutionen för socialt arbete pågår ett projekt om de utvecklingsstördas rättsliga ställning.

Vid andra universitet och högskolor finns enstaka projekt kring mänskliga rättigheter. Vid *Umeå universitet* finns forsknings- och biståndsprojekt med anknytning till mänskliga rättigheter vid Rättsvetenskapliga institutionen och två doktorander som arbetar med frågor om mänskliga rättigheter. Sociologiska institutionen vid Gö-

teborgs universitet driver ett projekt om barns rättigheter. Rasism och anti-rasistiska rörelser är även temat för ett par projekt.

Samverkan och informationsspridning

Det finns ett stort antal organisationer, forskare, myndigheter och journalister som på olika sätt arbetar med frågor som rör mänskliga rättigheter i Sverige. När det gäller frågor om barns rättigheter finns Barnkonventionsgruppen vars medlemmar är engagerade inom flera sektorer i samhället. Fonden för mänskliga rättigheter som bildades 1993 är ett annat initiativ mellan frivilligorganisationer för att bli främja information och utbildning om mänskliga rättigheter. Något motsvarande nätverk mellan forskare och olika universitetsinstitutioner kring mänskliga rättigheter tycks inte finnas med undantag för nätverken kring forskning i internationell migration och etniska relationer (IMER). Även samverkan mellan forskare och frivilligorganisationer är begränsad om man undantar medverkan i varandras utbildningar.

De nordiska människorättsinstitutet samverkar med årliga konferenser och gemensamma publikationer. Tidskriften *Mennesker och rettigheter* ges ut av Institutet for menkelige rettigheter i Oslo i samarbete med flera frivilligorganisationer i Norge samt Åbo Akademi, Det Danske Center for Menneskerettigheder och Raoul Wallenberg institutet.

Den årliga publikationen "Human Rights in Developing Countries" ges ut av Christian Michelsen institutet, Det danska centret för mänskliga rättigheter i Köpenhamn, Institutet för menkelige rettigheter i Oslo, Raoul Wallenberginstitutet i Lund, Ludwig Boltzmann institutet för mänskliga rättigheter i Wien och det nederländska institutet för mänskliga rättigheter (SIM) i Utrecht.

Dokumentationscentra

Det finns ett flertal internationella dokumentationscentra och informationsnätverk som även omfattar olika utbildningar i mänskliga rättigheter. Ett sådant är det som drivs av FN:s centrum för mänskliga rättigheter i Genève. Ett annat är Human Rights Internet (HRI) som är en enskild organisation som skapades 1976 och är baserad i

Ottawa, Kanada. Organisationen har som målsättning att stödja arbetet med att förverkliga mänskliga rättigheter genom att främja utbildning och forskning och spridning av information, HRI kan lättast nås över Internet (www.hri.ca).

Där finns beskrivningar på kurser i mänskliga rättigheter inom en stor mängd områden, t ex: urbefolkningars överlevnad, asyl- och flyktingrätt, genus och rätt, kvinnor och rätt, hälsa och mänskliga rättigheter, minoriteter, grupprättigheter och diskriminering, rättvisa, rättigheter och skyldigheter, mänskliga rättigheter och ekonomisk utveckling, mänskliga rättigheter och internationella relationer, mänskliga rättigheter och konstitutionalism i det post-kommunistiska Polen och Centraleuropa, det internationella skyddet av mänskliga rättigheter.

Dessa kursbeskrivningar ger en god bild av hur brett mänskliga rättigheter är som utbildnings- och forskningsområde.

3 Slutsatser och överväganden

3.1 Uppdraget

Som angivits i avgränsningen av uppdraget har jag valt att i första hand behandla utbildning i mänskliga rättigheter, varvid utbildning i demokrati inte uppfattats som ett fristående objekt för utredningen utan snarare som ett sätt att ringa in området ”mänskliga rättigheter”, genom att ange i vilket sammanhang rättigheterna ska utövas. Utredningsdirektiven visar att regeringen genom insatser på utbildningsområdet vill efterkomma FN:s uttryckliga ambition att de ratificerande staterna ska följa upp konventionerna med konkreta åtgärder för att uppnå konventionstexternas ändamål.

Enligt min mening är det inte heller möjligt att bedöma utbildningar i mänskliga rättigheter vid universitet och högskolor vad gäller omfattning, form och innehåll utan att först formulera kriterier som hänför sig till det sammanhang där kunskaperna ska användas. Det utredningsuppdrag som regeringen givit mig har också angivit en ram för utredningsarbetet vilket jag tagit fasta på som grund för mina överväganden.

Uppdraget hänvisar till att Europakonventionen om mänskliga rättigheter är svensk lag sedan år 1995 samt till att FN proklamerat ett årtionde för utbildning i mänskliga rättigheter. Vidare hänvisas till att det behövs kunskaper i mänskliga rättigheter för vissa yrkesgrupper. Där nämns särskilt, jurister, lärare, läkare, journalister, politiskt aktiva och handläggare av flykting- och biståndsfrågor och personer som sysslar med andra internationella frågor.

3.2 Utbildning för mänskliga rättigheter

De internationella åtaganden som Sverige gjort genom att ratificera olika konventioner om mänskliga rättigheter är en viktig utgångspunkt för att diskutera behovet och utformningen av utbildning i mänskliga rättigheter. Som bakgrund till mina bedömningar och överväganden har jag därför tagit fram underlag som presenterar det internationella regelverket kring de mänskliga rättigheterna och hur detta kommit att uppfattas och tillämpas i Sverige. Vidare har jag valt att med Barnkonventionen som exempel illustrera hur en medveten satsning på opinionsbildning och systematisk inhemsk och internationell uppföljning av en konventionens genomslag och tillämpning kommit att bidra till förändringar i lagstiftning och praktisk politik.

De internationella konventionerna om mänskliga rättigheter definierar ett förhållande mellan staten och den enskilde. Staten har det yttersta ansvaret för att värna de mänskliga rättigheterna. Att införliva och inkorporera de internationella konventionerna för att göra de mänskliga rättigheterna judiciella, möjliga att hävda i domstol, är ett steg. Ett annat är att säkerställa att det ”offentliga åtagandet” genomförs på ett sådant sätt att de mänskliga rättigheterna respekteras och främjas. Enligt min mening gäller detta inte enbart de verksamheter där staten har ett direkt ansvar utan även de offentliga verksamheter som drivs av kommuner och landsting, även sådant som lagts över på privata utförare.

Det är ofta först när det ställs uttryckliga krav på att samhället ska uppfylla de skyldigheter det åtagit sig genom att ratificera konventionerna som enskilda befattningshavare – politiker och tjänstemän – motiveras att sätta sig in i konventionernas innehåll. Erfarenheterna från barnkonventionsarbetet visar också att det är först när en konvention om mänskliga rättigheter på ett systematiskt sätt läggs som ett raster över verkligheten, som vi i Sverige ser att de har relevans även i vårt eget samhälle. Utan ett sådant systematiskt arbete uppfattas ofta mänskliga rättigheter som en vag men självklar bakgrund för vårt demokratiska system och något som i huvud-

sak ska vara utgångspunkt för granskning av förhållanden i andra länder.

Den konkreta tillämpningen av de konventioner om mänskliga rättigheter som Sverige ratificerat blir inte möjlig förrän kopplingen mellan ord och verklighet görs. Granskningen av lagstiftning, myndighetsbeslut, offentlig förvaltnings behandling av enskilda etc i relation till konventionerna blir därför en lika viktig kunskapskälla som konventionssystemet i sig.

Detta synsätt får konsekvenser för vilka krav som kan ställas på de utbildningar som förbereder för arbete inom centrala offentliga verksamheter som skolan, vård och omsorg, rättsväsende, flyktingmottagande, socialtjänst och annan statlig och kommunal verksamhet.

Utbildning i mänskliga rättigheter handlar i detta perspektiv om mycket mer än att bara ge tekniska kunskaper om konventioner, uppföljningsmekanismer etc. Genom att de internationella normerna ställs samman med nationell lagstiftning och en samhällelig och social praktik blir de redskap för att synliggöra värderingar och faktiska förhållanden i samhället.

Högskoleutbildningar med inriktning på offentliga verksamheter behöver i detta perspektiv finna en balans mellan det normativa och det kritiska förhållningssättet på så vis att den gör det möjligt för de studerande att utveckla ett förhållningssätt till de värderingar som konventionerna bygger på för att kunna relatera de ofta allmänna formuleringarna till de uppgifter och de situationer som det konkreta arbetet ställer. Att under utbildningen få diskutera konkreta fall med hänvisning till konventionerna om mänskliga rättigheter och möjlighet att genom egna undersökningar bidra till kunskapen om hur den faktiska tillämpningen ser ut kan vara ett effektivt sätt att föra in de mänskliga rättigheterna i en professionell praktik samtidigt som det kan bidra till ett nödvändigt ökat kunskapsunderlag.

Om man ställer sådana krav på grundutbildningen innebär det samtidigt krav på en fortbildning av redan yrkesverksamma som har samma inriktning.

Med tanke på att mänskliga rättigheter, såsom de uttrycks i de konventioner som i dag är ratificerade, utgör ett grundläggande värderingsmönster för den typ av demokrati som förespråkas i Sverige är det naturligt att all utbildning i demokratifrågor också behandlar mänskliga rättigheter i dess vidaste mening. Folkbildningen har här en viktig uppgift.

Som nämnts ovan är uppföljning och granskning av hur staten lever upp till sina åtaganden en central del i den offentliga och politiska processen i ett demokratiskt samhälle som syftar till att kontinuerligt diskutera och säkerställa de mänskliga rättigheterna. Massmedia, enskilda organisationer och de statliga ombudsmännen spelar här en viktig roll. Utbildningarna till verksamheter inom massmedia blir i detta perspektiv särskilt viktiga.

Med detta avsnitt har jag velat framhålla att staten har ett ansvar för att tillhandahålla utbildning i mänskliga rättigheter som en del i sitt åtagande liksom för att säkerställa en fortlöpande granskning av situationen för de mänskliga rättigheterna i samhället, inte minst inom olika offentliga verksamheter.

3.3 Slutsatser av utvärdering och inventering

I mitt uppdrag ingick att *”utvärdera de kurser i mänskliga rättigheter och demokrati som gavs vid Teologiska Högskolan i Stockholm under 1997.”*

Utvärderingen har genomförts i samråd med DemokratiAkademien och Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter. Den redovisas i bil. 4.

Teologiska Högskolan har strävat efter ett allsidigt, men därmed också med nödvändighet grundare utbildningsutbud inom området mänskliga rättigheter. I utbudet ingår kurser med såväl juridisk, teologisk/filosofisk som statsvetenskaplig anknytning. Uppläggningsen bygger på samverkan med universitet och organisationer, forskare och praktiker. Utbudet har bredd, men inte djup, eftersom

det är upplagt som en rad fristående kortkurser som sammantaget spänner över många områden, men utan möjlighet till fördjupning. Om kurserna läses som en samlad tvåterminsutbildning, vilket inte tycks vara regel för närvarande, ger de dock en bredare orientering – och en granskning av den praktiska tillämpningen i seminarieform – än någon annan utbildning i dag. En av de stora fördelarna utbildningen har är att den sammanför yrkesverksamma och studerande. THS' kurser fyller ett viktigt behov som utbildning för frivilligorganisationer, kompletterande utbildning/orientering för studerande och som fortbildning för yrkesverksamma.

I mitt uppdrag ingick att *”inventera högskolornas aktuella utbildningsutbud när det gäller demokrati och mänskliga rättigheter”*. Inventeringen har gjorts utifrån kurskataloger och intervjuer. Sammantaget torde utredningen dock ge en tillräckligt rättvisande bild av det aktuella utbildningsutbudet inom högskolor och universitet när det gäller mänskliga rättigheter. Inventeringen av utbildningsutbudet har kompletterats med en översiktlig bedömning även av forskningssituationen. Detta har skett på grund av att jag funnit det omöjligt att lägga förslag till utbildningar inom högskole- och universitetsområdet utan att se dessa i relation till resurssituationen vad gäller tillgång till kompetens och kunskaper.

Min bedömning är att utbildning i mänskliga rättigheter vid svenska universitet och högskolor har liten volym om avsikten är att rättigheterna ska få genomslag i såväl yrkesutövning som politisk verksamhet och allmänna attityder. Den grundläggande juristutbildningen ger en viss orientering och på tre orter, Lund, Uppsala och Stockholm finns det fördjupningskurser inom ramen för grundexamen. Mastersutbildningen i mänskliga rättigheter och humanitär rätt vid Lunds universitet är den enda kvalificerade utbildningen i mänskliga rättigheter. Den är tillgänglig för ett begränsat antal studerande från svenska universitet och högskolor och har juridisk inriktning. För övrigt är utbudet magert, både vad gäller fristående kurser för icke-jurister, möjligheten till fördjupning inom de olika universitetsämnena, såsom statsvetenskap, teologi, filosofi m m, integrerade moment i utbildningar som förberedelse för arbeten in-

om det offentliga. Distansutbildning saknas. Några nya kurser har visserligen skapats, samtidigt har det skett en neddragning av andra.

Inom grundutbildning och mastersutbildning saknas en sammanhållen systematiskt uppbyggd och allsidig utbildning i mänskliga rättigheter som även är forskningsförberedande.

Att det finns så relativt lite utbildning inom universitet och högskolor om de mänskliga rättigheterna har sannolikt flera förklaringar varav en kan vara den svaga ställningen för mänskliga rättigheter i svensk juridisk tradition liksom ett begränsat intresse att följa upp hur de mänskliga rättigheterna tillämpas i det svenska samhället. Det finns ett stort intresse bland studenter och ett ökat antal doktorander, inte enbart inom de juridiska fakulteterna. Det faktum att den Europeiska konventionen för mänskliga rättigheter har införlivats med svensk rätt och ett ökat intresse allmänt i samhället kring de mänskliga rättigheterna och dess tillämpning samt en fokuseringen på demokrati och mänskliga rättigheter inom bistånds- och utrikespolitik ger ändrade förutsättningar för utbildning och forskning inom området. Till detta har även bidragit den granskning som vederfars förhållandena i Sverige genom det internationella kontroll- och uppföljningssystemet.

Min bedömning är att det finns avgörande *hinder* för att detta ökade intresse ska leda till en permanent förstärkning av kunskapsbasen inom universitet och högskolor. Jag har erfarit att flera av doktoranderna som forskar om mänskliga rättigheter finansierar sina studier på annat sätt än genom doktorandtjänster. Det begränsade kursutbudet, det fåtal högre tjänster som finns med inriktning på mänskliga rättigheter och de begränsade forskningsmöjligheterna är samtidigt ett hinder för att ge ämnet en starkare egen ställning och för att bereda unga forskare karriärmöjligheter inom universitet och högskolor. De enda högre tjänster som har inriktning på mänskliga rättigheter finns vid universitetet i Lund (Raoul Wallenberg institutet). Till följd av den internationella inriktning som verksamheten vid institutet har är dessa tjänster i stor utsträckning uppknutna till olika internationella satsningar på uppdrag av huvudfinansieraren, Sida.

Det saknas fora för erfarenhetsutbyte och informations-spridning mellan jurister och icke-jurister som undervisar och forskar kring mänskliga rättigheter. Det gäller såväl nationellt som på de olika universitets- och högskoleorterna.

Min sammanfattande slutsats är att utbildningen i mänskliga rättigheter vid universitet och högskolor har så liten volym att den knappast kan anses motsvara de medvetna, systematiska satsningar som FN föreslagit. Vidare anser jag att det finns så stora brister i de utbildningar som förbereder för olika offentliga verksamheter att det kan ifrågasättas om staten kan uppfylla sina åtaganden. Ett grundläggande problem är att det saknas forskningsbaserat underlag och erfarenheter av att integrera frågor om mänskliga rättigheter i olika utbildningar vilket kan höra samman med att mänskliga rättigheter främst kommit att behandlas utifrån det juridiska perspektivet som en del av folkrätten.

3.4 Överväganden

Om kunskap om mänskliga rättigheter och deras tillämpning i det demokratiska samhället ska spridas och användas allmänt behövs insatser inom olika områden: forskning och utbildning inom universitet och högskola, folkbildningsinsatser, aktiv implementering av konventionerna i svensk lagstiftning, oberoende granskning via forskning, massmedias och frivilligorganisationers granskning vad gäller tillämpningen av mänskliga rättigheter i Sverige och eventuellt också en samordning/övervakning av systematiken i implementering och tillämpning.

Forskning och granskning av mänskliga rättigheters tillämpning i samhället inom olika sektorer kan även få viktiga effekter vad gäller utbildningsanordnarnas villighet att prioritera kurser av detta slag. Även andra utbildningar än de som syftar till offentlig anställning kan sannolikt lockas att ta in kurser om mänskliga rättigheter. Det avgörs framförallt av om forskningen gett underlag av betydelse för yrkeskategorins möjligheter att genomföra sitt arbete.

Olika insatser skapar också ett klimat som kan påverka de satsningar och prioriteringar som sker inom universitet och högskolor när det gäller kursutbud och innehåll i olika utbildningar.

Behovet av utbildning

I inledningen av detta kapitel har jag angivit inom vilka områden jag anser att en utbildning i mänskliga rättigheter bör finnas som ett integrerat moment och med anknytning till yrkesutövningen. De utbildningar som närmast berörs är:

- barn- och ungdomspedagogisk utbildning
- de olika lärarutbildningarna
- sjuksköterskeutbildningar
- läkarutbildningarna
- tandläkarutbildningar
- andra utbildningar inom vården
- journalistutbildningar
- juristutbildningar
- polisutbildningen
- förvaltningsutbildningar

Skolan intar här en särställning. Barn och ungdomar behöver möta de grundläggande värderingsmönster deras samhälle omfattar. Den etiska skolning som idag bedrivs i svenska skolor har sannolikt inte tillräcklig förankring i kunskaper om de konventioner som Sverige anslutit sig till. Ännu mindre kan tillämpningen av mänskliga rättigheter i det svenska samhället speglas. Frivilligorganisationerna arbetar i viss utsträckning mot skolvärlden för att sprida kunskap om konventionerna. För spridning av kunskap om Barnkonventionen fördelas i dag särskilda medel. Skolan har stor betydelse för att förmedla grundläggande värderingar. Konventionerna om de mänskliga rättigheterna borde vara en självklar utgångspunkt för undervisningen om de mänskliga rättigheterna.

Såväl fortbildningsprogram som grundutbildning av lärare måste därmed omfatta utbildning vad gäller samtliga konventioner om mänskliga rättigheter. Detta kräver resurser vad gäller kursutveckling, lärare och utbildningsmaterial grundat på forskning om tillämpningen av mänskliga rättigheter såväl i Sverige som i andra länder.

Behov av en sammanhållen utbildning

I mitt uppdrag ingår att ”överväga behovet av en mer systematisk och sammanhållen utbildning inom området demokrati och mänskliga rättigheter än den som för närvarande bedrivs vid universitet och högskolor”.

Bedömning av behovet av en mer systematisk och sammanhållen utbildning inom området får göras dels utifrån dagsläget där huvudavtalen är utlandsverksamhet inom bistånd och utrikespolitik samt forskning, dels utifrån en framtida situation där eventuellt alla berörda yrkesområden i Sverige vill ha del av utbildningsresurser inom området. Det senare innebär att behovet av specialiserade lärare inom universitets- och högskoleområdet kommer att växa.

För arbete med inriktning på mänskliga rättigheter inom internationella organisationer efterfrågas som regel personer med juridisk utbildning. Detta behöver dock inte uppfattas som att det endast är en juridisk grundutbildning som är den lämpliga förberedelsen.

En mer systematisk och sammanhållen utbildning än den som för närvarande bedrivs vid högskolor och universitet definierar jag som en utbildning som sammantaget kan anses ge en god bakgrund för arbete med huvudinriktning på mänskliga rättigheter och deras tillämpning och dessutom kan leda vidare till forskning med denna inriktning. En sådan utbildning bör enligt min mening behandla ämnet ur de tre huvudperspektiven, det juridiska, det samhällsvetenskapliga och det humanistisk/religionsvetenskapliga.

En ämnesmässig huvudinriktning ger förmodligen större utdelning än en stor bredd, men utblickar över de övriga aspekterna på

mänskliga rättigheter och demokrati är nödvändig för förståelsen av området.

Det finns enligt min mening behov av systematiska och mer sammanhållna utbildningar i mänskliga rättigheter. I inledningen till denna rapport definierades mänskliga rättigheter som ett tvärvetenskapligt ämne. Som sådant har det dock ingen institutionell förankring, det existerar inte något sådant universitetsämne inom vilket det är möjligt att bedriva fördjupade studier och forskarutbildning. Som situationen är för närvarande är det möjligt att ge vissa ämnen en inriktning på studiet av mänskliga rättigheter. Inom det juridiska området behandlas mänskliga rättigheter inom folkrätt och humanitär rätt, offentlig rätt, konstitutionell rätt och rättsfilosofi. Inom det samhällsvetenskapliga området behandlas ämnesområdet inom rättssociologi, sociologi, statsvetenskap och freds- och konfliktforskning. Inom det humanistiska området finns anknytning till filosofi, idéhistoria, historia och religionsvetenskap.

Den studerande som vill erhålla en bred belysning av ämnet behöver således kunna kombinera kurser från flera olika ämnen. Detta är i dagsläget lättast för en studerande inom juridisk fakultet. För en studerande vid samhällsvetenskaplig fakultet är det svårare att få tillgång till kurser i t ex folkrätt inom ramen för en statsvetenskaplig specialisering inom området mänskliga rättigheter. Det måste enligt min mening vara möjligt att läsa enstaka kurser inom en fakultet och få tillgodoräkna sig dem i sin examen inom en annan. Detta bör gå att lösa genom examensbeskrivningar som kräver denna konstruktion. En statsvetare bör således kunna läsa folkrätt och få kombinationen godkänd i en examen med inriktning på mänskliga rättigheter. Den typen av examina skulle fylla behovet av personer specialinriktade på arbete med mänskliga rättigheter och arbete i utbildningssammanhang (skola, folkbildning), utlandstjänstgöring, arbete i frivilligorganisationer etc.

Integration av kurser i mänskliga rättigheter

I mitt uppdrag ingår ”att föreslå sätt att integrera” mänskliga rättigheter i befintliga utbildningar. Jag har särskilt tagit fasta på denna direktivens formulering, eftersom jag konstaterar att universitet och högskolor har stor frihet att utforma sina utbildningar. Den övergripande frågan blir således vilka möjligheter som statsmakterna har att påverka innehållet i vissa utbildningar i önskad riktning. Det finns med andra ord anledning att resonera om möjliga stimulansmedel, tillgängliga statliga styrmedel och hinder i högskolesystemet för att kunna föreslå lösningar som kan ge de önskvärda effekterna.

Den *integrering* av kurser i mänskliga rättigheter som måste ske inom samtliga utbildningsprogram som förbereder för de offentliga verksamheter har två aspekter. Den ena avser innehållet, dvs *vad*, vilket stoff som är aktuellt, den andra avser *hur* denna integrering ska komma till stånd.

I flera av de utbildningar som utredningen tittat på har endast vissa aspekter av de mänskliga rättigheterna tagits upp. Enligt min mening bör kraven ställas betydligt högre. För det första bör utbildningarna innehålla en orientering om samtliga konventioner och de olika uppföljningsmekanismerna. Detta är sannolikt relativt enkelt att inkorporera i de grundläggande moment om samhällsstyrning och rättsväsende som finns i många utbildningar. För det andra behöver utbildningarna ta upp de aspekter av mänskliga rättigheter som är särskilt aktuella för yrkesutövningen inom det specifika området. Sannolikt saknas i många fall ett kunskapsunderlag i denna del. Dessa behov måste då mötas av ett forsknings- och utvecklingsarbete för att kunskaperna om de mänskliga rättigheterna och deras tillämpning i yrkespraktiken ska utvecklas.

När det gäller utbildningar som förbereder för olika verksamheter i offentlig tjänst kan statsmakterna styra genom att i examensbeskrivningar ange *målet* för en given utbildning. En översyn bör därför ske av dessa beskrivningar. Dessutom bör en systematisk genomgång göras av *utbildningsplaner* för utbildningarna till lärare, socionom, sjuksköterska, läkare, psykolog, polis och militär, för-

valtningsekonom och jurist. I nästa steg behöver ett arbete göras kring nya kursplaner, fortbildning av lärare och läromedel.

Universiteten och högskolorna har frihet att själva utforma sitt kursutbud och innehållet i kurserna. Att få till stånd ett kursutbud inom ett ”nytt” område stöter som regel på hinder. Delvis består dessa hinder av konkurrens om resurser men också av en inneboende tröghet i systemet. Att ge särskilt stöd till fristående kurser kan vara ett sätt att stimulera ett kursutbud som kan ingå som tillval inom olika utbildningar.

Nätverk

En av mina utgångspunkter är att mänskliga rättigheter är ett tvärvetenskapligt ämne med bas i flera akademiska ämnen. Detta innebär samtidigt att ämnesområdet saknar förankring i en institutionell struktur med ett visst kursutbud, långsiktiga forskningsprogram och tjänster. Det innebär även att det inte finns givna fora och strukturer för diskussion och utbyte av erfarenheter av utbildning och forskning. Mänskliga rättigheter som utbildnings- och forskningsområde kan behöva hävda sig mot mer etablerade områden inom sina respektive huvudämnen. Det behöver bli ”synliggjort”.

Behovet av att låta de olika utgångspunkterna i studiet av mänskliga rättigheter brytas mot varandra kvarstår och accentueras när det tvärvetenskapliga området är knutet till vissa sinsemellan olika ämnen. Liksom vad gäller forskning och utbildning om exempelvis massmedier finns behovet av att ömsesidigt känna till aktörer, kollegor och resultat inom andra sektorer.

Massmedieområdet har två hjälpmedel – dels en förening som utgör en mötesplats för forskare och praktiker, anordnar seminarier m m, dels ett dokumentationscentrum, Nordicom. Forskning och utbildning i demokrati och mänskliga rättigheter skulle liksom fallet är inom massmedieområdet vinna på att forskare och praktiker möts och utbyter erfarenheter och uppslag. Behovet av samordning och erfarenhetsutbyte inom området demokrati och mänskliga rättigheter motiverar att jag tar upp detta, även om förslagen dels faller

utanför utredningsuppdraget, dels bör initieras av intressenterna själva. Eftersom en löpande dokumentation av typ Nordicom dock kräver resurser och jag bedömer möjligheten till tvärkommunikation som så viktig för helheten, tar jag ändå upp förslaget.

4 Förslag

4.1 Utbildning och forskning

Behovet av utbildning i mänskliga rättigheter inom universitet och högskolor kommer att öka oavsett om FN:s ambitioner möts av åtgärder från den svenska regeringens sida eller ej. Intresset ökar redan nu och den successiva implementeringen av konventionerna om mänskliga rättigheter förstärker enligt hittillsvarande erfarenheter detta. Om regeringen väljer att påskynda spridningen av kunskaper om mänskliga rättigheter genom ett ökat utbildnings- och fortbildningsutbud, krävs enligt min mening också en medveten successiv uppbyggnad av lärarresurser och forskningsresultat för att möta de växande behoven.

Jag lägger följande fyra huvudförslag som är formulerade som en *målsättning* för universitetens och högskolornas utbildning i mänskliga rättigheter. Målet bör vara

att det inom de ämnen/ämnesområden som främst motsvarar de tre perspektiven på de mänskliga rättigheterna (juridik, statsvetenskap, rättssociologi samt filosofi/religionsvetenskap)

ges möjlighet till specialisering på mänskliga rättigheter inom ramen för t ex 40-, 60- och 80-poängskurserna samt möjlighet att inom ramen för en *examen* dessutom tillgodoräkna sig studier i mänskliga rättigheter inom en annan fakultet t ex upp till 40 p. Detta ska då inte förhindra fortsatta doktorandstudier inom huvudområdet för examen. Detta motsvarar den *sammanhållna systematiska utbildning* som direktiven talar om.

anordnas *fristående kurser* i mänskliga rättigheter som är tillgängliga även för studerande inom andra ämnen/fakulteter. Särskilt viktigt är att *kurser i folkrätt* är tillgängliga för icke-jurister.

anordnas en *mastersutbildning* gemensamt mellan dessa ämnen som är uppbyggd efter samma princip som i grundutbildningen, dvs bygger på minst ett par olika ämnesperspektiv på mänskliga rättigheter.

För att åstadkomma ovanstående behöver *en översyn göras av gällande examensordningar* i syfte att möjliggöra den komplettering av huvudämnet med ämne från annan fakultet som jag anser helt nödvändig för en allsidig utbildning i mänskliga rättigheter. För grundexamen med inriktning på mänskliga rättigheter kan t ex följande kombinationer gälla: 60 p i statsvetenskap med inriktning på mänskliga rättigheter som *huvudämne*, 20–40 p i folkrätt som *biämne* samt 20–40 p *valfria kurser* med t ex rättssociologi, freds- och konfliktforskning. Alternativt kan de juridiska kurserna utgöra huvudämnet och en 40-p kurs inom samhällsvetenskaplig fakultet det kompletterande biämnet. Motsvarande konstruktion ska kunna gälla för en mastersutbildning.

att det i journalistutbildningarna och i de högskoleutbildningar som syftar till anställning i offentlig sektor, med användning av de resurser i form av kompetens och kunskap som genereras av satsningar på forskning,

integreras kurser som avser konventionerna om mänskliga rättigheter och deras tillämpning inom bl a de samhällsområden som är aktuella för yrkeskategorin.

anordnas *fristående kurser* om konventionerna om mänskliga rättigheter och deras tillämpning. Kurserna ska möta behovet av fortbildning för nu yrkesverksamma inom samma områden och för andra intresserade.

För att säkerställa ovanstående bör *examensbeskrivningarna* ses över i syfte att säkerställa att mänskliga rättigheter förs in som ett obligatoriskt moment i de berörda utbildningsprogrammen. Detta är

mitt huvudförslag när det gäller hur *en integrering av mänskliga rättigheter* ska ske i befintliga utbildningar.

att det inom Teologiska högskolan

även i fortsättningen anordnas kurser i mänskliga rättigheter utifrån samlade perspektiv från olika ämnesområden och med inriktningen att samla studenter och yrkesverksamma från olika områden.

att det inom ramen för flera forskningsråd

skapas resurser för *forskningsprogram* inom området mänskliga rättigheter och tillämpningen av dem i Sverige i syfte att öka antalet lärare och kunskapen om tillämpningen av mänskliga rättigheter i Sverige.

4.2 Åtgärdsprogram med anledning av förslagen

Kompetens och kunskap

Ett allvarligt hinder för att snabbt bygga ut utbildningar i mänskliga rättigheter, är bristen på kompetenta lärarkrafter och forskningsbaserad kunskap om tillämpningen av mänskliga rättigheter inte minst i Sverige. Visserligen finns goda krafter på flera håll, särskilt inom folkrätten, men de används ofta inte inom det område de specialiserat sig på eftersom antalet kurser dras ned. Ska utbudet öka påtagligt är nuvarande resurser helt otillräckliga. Enligt min mening är det därför angeläget att ge stöd till forskning, forskarutbildning och forskarassistenttjänster inom området.

Det ökade intresset för mänskliga rättigheter bland studerande och forskarstuderande inom olika ämnen utgör en god grund för att bygga upp ämnet. Åtgärderna bör därför inriktas på att göra det möjligt för fler studerande att genomföra en forskarutbildning inom ämnet. För att personer ska stanna kvar inom högskolan efter avslutad doktorsexamen behövs även forskarassistenttjänster och möjlighet till fasta forskar- och lärartjänster.

Kunskaper om hur mänskliga rättigheter tillämpas och uppfattas i Sverige är begränsade. Detta gäller inom olika områden, såsom skola, vård, rättsväsende, försvar etc. Det är enligt min mening angeläget att stimulera undersökningar och forskning kring hur de mänskliga rättigheterna regleras, uppfattas och tillämpas. För att belysa detta på ett allsidigt sätt behövs bidrag ur samtliga tre huvudperspektiv och från flera ämnen och forskningstraditioner.

Flera av forskningsråden som ger stöd till forskning inom det juridiska, samhällsvetenskapliga och humanistiska området har också givit stöd till olika projekt som rör mänskliga rättigheter. Endast Sida har dock angivit mänskliga rättigheter som ett fristående särskilt prioriterat område fr o m år 1998. Av naturliga skäl avser forskningsstödet från Sida i första hand förhållanden i länder av särskilt intresse för den svenska bistånds- och utrikespolitiken. För att få den nödvändiga belysningen av mänskliga rättigheter i det svenska sammanhang bör övriga forskningsfinansierande organ formulera program som syftar till en långsiktig uppbyggnad av kompetens inom området. Ett sådant program bör beakta behovet av att forskning och tjänster inom ämnet sprids till fler universitet och högskolor.

Stöd till kursutveckling

Att förändra ett befintligt kursutbud och att skapa nya kurser, specialiseringsalternativ och utbildningar kräver som regel särskilda resurser, även om universiteten och högskolorna har en skyldighet att löpande anpassa sin utbildning till studenternas efterfrågan och samhällets förändringar.

Att integrera mänskliga rättigheter i olika utbildningsprogram innebär sannolikt ett omfattande och krävande utvecklingsarbete som förutsätter att det finns kompetens, intresse och resurser. De olika utbildningar som berörs finns vid ett stort antal universitet och högskolor. Följande sammanställning ger en fingervisning om den volym det handlar om:

Utbildning	Antal universitet/ högskolor
Socionomutbildning	6
Sjuksköterskeutbildning	25
Barn- och ungdomspedagogisk utbildning	18
Utbildning till grundskollärare 1–7	17
Utbildning till grundskollärare 4–9	19
Gymnasielärodbildningen	13
Läkarutbildning	6
Social omsorgsdbildning	14
Pol mag utbildning	5

Även om de olika lärodbildningarna i många fall bedrivs inom samma universitet och högskola är utbildningsgångarna som regel åtskilda. Vid vissa orter finns ett gemensamt block som syftar till att ge en introduktion till läraryrket.

Det är nödvändigt att genom information skapa en medvetenhet om Sveriges åtagande att sörja för att mänskliga rättigheter ska behandlas inom olika utbildningar. Därutöver bör incitament i form av särskilda medel kunna övervägas när, som i detta fall utgångsläget är att det finns stora brister och många utbildningar är berörda. Särskild uppmärksamhet bör ägnas lärodbildningen. Inte därför att den är särskilt bristfällig i detta avseende utan för att effekterna i samhället av en lärarkår med goda kunskaper om mänskliga rättigheter och deras tillämpning är särskilt betydelsefulla. För att nå snabbt genomslag bör särskilt stöd utgå till lärodbildningarna för att ge deras lärodbildningspersonal möjlighet att delta i fortbildning.

Utvecklingsarbetet bör inriktas på att åstadkomma de utbildningar som jag föreslår i avsnitt 4.1, samt att ge stöd för utveckling av kursplaner, lärodbildningskompetens och läromedel. Det bör även kunna användas för att lägga upp fortbildningskurser för lärare inom skolan.

Kompetenscentra och nätverk

Tvårvetenskapliga ämnen lever alltid ett farligt liv i universitets- och högskolevärlden. De konkurrerar om resurser med andra ämnen inom vilka det finns många fler som bevakar resurser och utvecklingsmöjligheter. De riskerar också att i sin bredd tappa anknytningen till den kunskapsutveckling på djupet som är en källa till förnyelse och utveckling. Jag har därför valt att inte föreslå att mänskliga rättigheter behandlas som ett eget ämne.

Min bedömning är, efter de samtal jag fört, att det samtidigt är mycket angeläget att åstadkomma en breddning och förstärkning av såväl utbildning som forskning när det gäller de mänskliga rättigheterna och att detta bör ske utifrån samtliga tre huvudperspektiv.

Jag har därför föreslagit att det ska vara möjligt med en examen inom en fakultet som i begränsad utsträckning kan kombinera ämnen från annan fakultet, t ex folkrätt, statskunskap och rättssociologi och som ska ge möjlighet till forskarutbildning inom huvudämnet. Detta är en tvårvetenskaplig examenskonstruktion som ska göra det möjligt att ta ut examen där tyngdpunkten ligger och fortsätta med forskarutbildning inom det ämnet.

Min bedömning är att det finns stora brister i kunskapen inte minst om hur mänskliga rättigheter tillämpas i Sverige och att det är angeläget att få till stånd forskning utifrån de tre huvudperspektiven, det juridiska, det statsvetenskapliga och det filosofisk/religionsvetenskapliga. För att få den betydelse i det demokratiska samhället som utredningsuppdragets formulering kan anses syfta på, måste ämnet också få utvecklas inom samtliga de ämnesområden där det har betydelse. I första hand avser jag då juridik, statsvetenskap och religionsvetenskap.

Jag föreslår därför att minst *tre institutioner, inom tre olika ämnen och på tre olika ställen i landet* får var sitt uppdrag att utveckla det *nätverk* som krävs, för att utbildningar av detta slag ska komma till stånd. Dessa tre institutioner får då också uppdraget att vara ett utvecklingsstöd för övriga högskolor i landet, där på sikt

stora delar av den integrerade utbildningen i mänskliga rättigheter i olika utbildningar måste genomföras.

De tre institutionerna föreslås därmed också tillföras resurser för var sitt tidsbegränsat *nätverkssekretariat* för att klara den utvecklingsroll de får i relation till övriga högskolor. Jag tvekar att utpeka vilka institutioner som bör få denna roll, eftersom detta inte varit möjligt att närmare utreda inom ramen för detta begränsade uppdrag. Jag nöjer mig därför med att konstatera att huvuddelen av utbildningen och forskningen inom området mänskliga rättigheter idag är knuten till olika institutioner på tre orter – Lund, Uppsala och Stockholm. Samtidigt har de tre orterna idag olika förutsättningar. I Uppsala finns ett flertal forskare och doktorander inom det juridiska området. Även inom den juridiska fakulteten i Lund finns forskning inom mänskliga rättigheter inom ett brett område. Utbildningsverksamheten har där i första hand en internationell orientering. När det gäller statsvetenskap och religionsvetenskap finns däremot betydligt mindre erfarenhet av utbildning inom mänskliga rättigheter. Undantaget kan här vara Teologiska Högskolan i Stockholm som dessutom genomför sina kurser genom ett omfattande nätverk såväl inom som utanför högskolevärlden. De kurser som högskolan har utvecklat fyller därutöver en viktig roll som fort- och vidareutbildning för redan yrkesveksamma.

För att ämnet mänskliga rättigheter ska kunna utvecklas över landet bör möten mellan praktiker och forskare stimuleras. Enklast och bäst hanteras detta förstås på frivillig basis i föreningsform, ett nationellt nätverk för de mänskliga rättigheterna.

Dokumentationscentrum

Sedan flera år har ett dokumentationscentrum i form av en informationsdatabas för området mänskliga rättigheter diskuterats. Det finns flera olika initiativ som rör detta område. Forum Syd arbetar med att ta fram en hemsida med konventioner, utbildningar och litteratur på svenska om mänskliga rättigheter. CRIN (Child Rights International Network) är ett informationsnätverk som byggts upp

runt barnkonventionen med drygt 150 deltagande organisationer. Den stora anslutning som detta nätverk erhållit tyder på att de deltagande organisationerna anser att det fyller en viktig funktion. Raoul Wallenberginstitutet fungerar i viss utsträckning som resurssentrum för både högskolor och frivilligorganisationer. Även frivilligorganisationerna har byggt upp bibliotek och dokumentationscentra.

Det är enligt min mening angeläget att åstadkomma en samverkan kring ett *dokumentationscentrum* för mänskliga rättigheter liknande det som Nordicom representerar för massmedieområdet. En uppgift för ett sådant centrum kan vara att ansvara för databaser om t ex de svenska rapporterna till FN:s olika uppföljningskommittéer och deras behandling. Den bör även kunna utgöra en länk i de omfattande internationella informationsnätverken rörande mänskliga rättigheter.

Främjande och övervakning

Olika typer av främjande- och övervakningsmekanismer spelar en viktig roll i den internationella uppföljningen av de internationella konventionerna om mänskliga rättigheter. I Sverige har bevakningen av arbetet med mänskliga rättigheter varit relativt ostrukturerad.

Bevakningen sker på många olika sätt; genom statens egna kontrollmekanismer, t ex ombudsmän med skilda ansvarsområden, genom massmedias bevakning, genom frivilligorganisationernas undersökningar och genom den högskolebaserade forskningen.

När det gäller t ex att driva kravet på utbildning i mänskliga rättigheter har olika frivilligorganisationer spelat en stor roll. Deras egna insatser är med nödvändighet inte heltäckande och måste ses som ett komplement till den statliga utbildningen.

FN har föreslagit att länderna tillsätter en *nationell kommitté* med representanter för olika sektorer med uppdrag att utarbeta en handlingsplan för utbildning i mänskliga rättigheter. Uppföljningen av denna utredning av situationen inom utbildningen i mänskliga

rättigheter skulle även kunna genomföras av en sådan nationell kommitté.

Därutöver bör de olika ombudsmännen få i uppdrag att bevaka frågor som rör allmänhetens och olika yrkesgruppers kunskaper om de mänskliga rättigheterna och utbildningsutbudet. Ett exempel på sådant arbete är den undersökning som barnombudsmannen lät göra av barns kunskaper om barns rättigheter enligt Barnkonventionen.

5 Genomförande och finansiering

5.1 Utvecklingsprogram för fem år

Den utbildning i demokrati och mänskliga rättigheter som i dag erbjuds vid universitet och högskolor har så pass liten volym att den knappast kan anses motsvara FN:s krav på medvetna, systematiska satsningar. För att nå de mål som jag angivit ovan krävs särskilda insatser. Eftersom jag föreslår en utbyggnad som syftar till integrerade utbildningsinslag i samtliga högskoleutbildningar för offentlig tjänst och i journalistutbildningar är det nödvändigt att fastställa ett utvecklingsprogram som sträcker sig över flera år.

Det är inte enbart av finansieringsskäl jag föreslår en sådan plan. Avgörande är att det i dag finns alltför få kompetenta lärare och alltför lite material om svenska förhållanden vad gäller tillämpningen av mänskliga rättigheter.

Det har inte varit möjligt att inom ramen för detta begränsade utredningsuppdrag i detalj planera och beräkna ett sådant utvecklingsprogram. Ambitionsnivån kan läggas på olika nivåer vad gäller såväl hastighet som volym. Det väsentliga har för mig varit att visa på behovet av att samtidigt satsa på en *utbyggnad av förutsättningarna* för en sådan allmänt spridd utbildning som på *utbyggnaden av själva utbildningsinsatserna*. I förutsättningarna ingår också en uttalad prioritering av att genom forskning få fram den oundgängliga granskningen av svenska förhållanden. Utan den kunskapen får inte utbildningsinsatserna den substans som krävs för att göra stu-

diet av mänskliga rättigheter till något som också berör svenskar och förhållanden i det svenska samhället.

I enlighet med ovanstående föreslår jag insatser för att få fram fler kompetenta lärare inom högskolan och mer forskning kring mänskliga rättigheter i svenska förhållanden. Den tvärvetenskapliga karaktären på ämnet till trots har jag valt att föreslå att det knyts till de ämnen som närmast berörs. Jag föreslår därför att tre institutioner som representerar olika perspektiv vid studiet av de mänskliga rättigheterna vid tre orter i stället får tidsbegränsade uppdrag att bidra till kontakter och utveckling av utbildning och forskning inom sina respektive ämnen. Ett särskilt stöd bör kunna tillfalla dessa institutioner för den sekretariatsfunktion de påtar sig inom sina respektive nätverk.

Jag är också övertygad om att det är nödvändigt att bygga upp ett stöd för detta tvärvetenskapliga ämne om det ska kunna utvecklas och få genomslag som normerade utgångspunkt för offentlig verksamhet och därmed också bli en viktig attitydpåverkande faktor. Utvecklingen av dessa utbildningsinsatser bör övervakas – av befintliga ombudsmän i förening som ett permanent uppdrag och av en nationell kommitté med tidsbegränsat uppdrag.

Utan att kunna påverka frågan vill jag också peka på behovet av ett nationellt nätverk för forskare och praktiker från olika ämnen och verksamheter. Enklast löses detta i föreningsform.

5.2 Finansiering

I det följande ges ett räkneexempel för ett utvecklingsprogram över fem år.

Finansiering kan ske antingen genom omprioriteringar eller genom ett reellt resurstillskott. Båda finansieringsalternativen har sina för- och nackdelar. De argument som talar för ett riktat resurstillskott är att det kan vara svårt för nya ämnesområden, särskilt av tvärvetenskaplig art, att hävda sig vid den lokala fördelningen av resurser. Jag vet också att det skett en faktisk neddragning av kurser

som rör mänskliga rättigheter till följd av kraven på besparingar inom grundutbildningen.

En tänkbar risk med riktade insatser är att de leder till att de resurser som tillförs under ”normala” omständigheter kommer att minska, med följd att nettotillskottet uteblir. Det kan vidare hävdas att riktade insatser innebär en inskränkning i universitetens och högskolornas frihet att utforma kurser och kursutbud i enlighet med lokala prioriteringar. Även när det gäller forskning kan det hävdas att särskilda insatser står i strid med principerna om forskningens frihet och autonomi.

Finansiering genom omprioriteringar kräver att behoven är tydliga och förankrade, även utanför kretsen av de ämnesföreträdare som berörs. För att åstadkomma ökad uppmärksamhet för frågorna bör seminarier anordnas för att belysa behoven och möjliga vägar att stödja en uppbyggnad av ämnen inom ramen för tillgängliga resurser.

Forskning

För att stödja kompetensuppbyggnad inom mänskliga rättigheter bör särskilt stöd ges till forskarutbildning och forskartjänster. Ett forskningsprogram kring mänskliga rättigheter bör tas fram. Programmet bör innehålla olika åtgärder för att stödja den långsiktiga utvecklingen av ämnet och former för stöd till forskning och forskarutbildning. Stöd beräknas för ett tillskott om 10 doktorandtjänster och lika många forskarassistenttjänster. Forskningsprogrammet avser en 5-årsperiod. Sammanlagt föreslås **60 miljoner för fem år varav 46 miljoner avser doktorand- och forskarassistenttjänster**. Jag avstår från att närmare ange hur medlen ska fördelas mellan olika orter.

Kursutveckling

För att stimulera utvecklingen av nya kurser med inriktning på mänskliga rättigheter beräknas särskilda medel. Dessa medel bör

kunna användas för att lärare ska kunna vara tjänstlediga för att arbeta med analys och utveckling av kursplaner och undervisningsmaterial samt till överläggningar mellan ämnesföreträdare vid olika lärosäten och för resor.

Snävt räknat berörs över hundralet utbildningar vid de olika lärosätena.

Sammanlagt föreslår jag att **10 miljoner anslås under femårsperioden för kursutveckling.**

Nya utbildningsplatser

För att det ska vara möjligt att erbjuda nya kurser krävs att högskolorna successivt tillförs extra utbildningsplatser i takt med att resursbasen ökar. Jag föreslår att Teologiska Högskolan ska få i uppdrag att fördubbla sina utbildningsplatser. Övriga platser bör fördelas till samtliga högskolor i takt med att kurser kan erbjudas.

År 1: 100 platser, År 2: 200 platser, År 3: 300 platser, År 4 och 5: 500 platser

Sammanlagt föreslår jag att **1 500 helårsstudieplatser tillförs området under en femårsperiod till en kostnad av ca 45 miljoner kr.**

Dokumentationscentrum och nätverk

För att stödja utvecklingen av utbildning och forskning inom mänskliga rättigheter som ett tvärvetenskapligt ämne föreslår jag att medel anslås dels för tre nätverkssekretariat knutna till var sin institution inom juridik, samhällsvetenskap och humaniora/teologi. Sammanlagt bör 4,5 milj kr per år avsättas för detta ändamål. Vidare bör medel ställas till förfogande för att bygga upp ett dokumentationscentrum av samma typ som Nordicom på massmedieområdet. Det är angeläget att forskningsresultaten är ömsesidigt kända mellan de olika ämnen som berörs av ämnet mänskliga rättigheter. Viss egen finansiering förutsätts. Jag föreslår **en sammanlagd finansiering om 5 miljoner kr per år**

Förslag till resurstillskott till ämnesområdet Mänskliga rättigheter

	ÅR 1	ÅR 2	ÅR 3	ÅR 4	ÅR 5	S:a
<i>Forskning</i>						
Doktorandtjänster	6	6	6	6	5	29
Forsk.ass. tjänster	2	3	4	4	4	17
Annat	2	4	3	3	2	14
<i>Grundutbildning</i>						
Kursutveckling	3	4	1	1	1	10
Utbildningsplatser	3	6	9	12	15	45
Nätverk och dokumentation	5	5	5	5	5	25
SUMMA	21	28	28	31	32	140

Tabellen ovan illustrerar femårsprogrammet. I en första fas läggs förhållandevis mer resurser på att stödja forskning och utveckling av kurser. De extra utbildningsplatserna ska sedan kunna fördelas till de universitet och högskolor som utvecklat ett särskilt utbud.

Sammanfattning¹

Inledning

I detta avsnitt redovisar jag mitt uppdrag och den tolkning jag gjort av det liksom utredningens inriktning och underlag.

Uppdraget omfattade följande delar:

att utvärdera de kurser i mänskliga rättigheter och demokrati som gavs vid Teologiska Högskolan under 1997

att inventera högskolornas aktuella utbildningsutbud när det gäller demokrati och mänskliga rättigheter

att föreslå sätt att integrera mänskliga rättigheter i befintliga utbildningar

att överväga behovet av en mer systematisk och sammanhållen utbildning inom området demokrati och mänskliga rättigheter än den som för närvarande bedrivs vid universitet och högskolor.

En utgångspunkt för min utredning är det faktum att staten genom att ratificera en rad internationella konventioner om mänskliga rättigheter iklätt sig ett åtagande som ska förvaltas på alla nivåer i samhället. Detta förutsätter kunskaper och insikter hos alla de som utför de verksamheter som ingår i det offentliga åtagandet och den offentliga makutövningen.

En full förståelse för de mänskliga rättigheterna kan inte erhållas utan en belysning utifrån flera olika ämnen och vetenskapli-

¹ En sammanfattning på engelska finns tillgänglig på regeringens hemsida.

ga traditioner. Man kan urskilja tre huvudsakliga perspektiv, det juridiska, det statsvetenskapliga och det filosofisk/religionsvetenskapliga även om en rad andra ämnen har mycket att tillföra. I denna bemärkelse är mänskliga rättigheter ett tvärvetenskapligt ämne.

Kapitel 1 Mänskliga rättigheter i teori och praktik

I detta avsnitt tecknas en bakgrund till utredningen och mina förslag. Utbildning i mänskliga rättigheter är en del av det åtagande som Sverige gjort genom att ratificera ett stort antal FN-konventioner om de mänskliga rättigheterna. Sverige är även bundet av det europeiska regelverket kring de mänskliga rättigheterna, Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna vilken införlivats med svensk lag fr o m 1995, den Europeiska sociala stadgan och Europakonventionen mot tortyr. Sveriges åtaganden granskas också inom ramen för det internationella granskningssystemet. Under senare år har de mänskliga rättigheterna rönt ökat intresse i Sverige, det gäller både Europakonventionen och olika FN-konventioner såsom konventionen om barnets rättigheter. Att främja en demokratisk samhällsutveckling och de mänskliga rättigheterna har blivit ett viktigt inslag i den svenska utrikes- och biståndspolitik.

FN har proklamerat ett årtionde för utbildning i mänskliga rättigheter. Detta understryker statens skyldighet att säkerställa utbildning i de mänskliga rättigheterna på alla nivåer inom utbildningssystemet och i utbildningen för personer med viktiga funktioner i samhället – lärare, jurister, läkare, socialarbetare, poliser, militärer m fl. Utbildning i mänskliga rättigheter blir därigenom ett viktigt led för att öka genomslaget för de mänskliga rättigheterna på alla nivåer i samhället.

Kapitel 2 Mänskliga rättigheter vid universitet och högskolor

De inventeringar som utredningen gjort pekar på att utbildning i mänskliga rättigheter förekommer i begränsad omfattning som obligatoriskt inslag i de utbildningsprogram som förbereder för olika

typer av offentligt arbete, t ex som lärare, läkare, socionom, polis och jurist. De bästa möjligheterna till fördjupning finns inom juristprogrammen vid universiteten i Lund, Uppsala och Stockholm. Därutöver finns ett mycket begränsat utbud av fristående kurser i mänskliga rättigheter. En sammanhållen systematisk utbildning på grundexamensnivå saknas.

Min *utvärdering* av kurserna vid *Teologiska Högskolan* i Stockholm visar att det utbud av fristående 5-poängskurser som högskolan skapat utgör ett uppskattat komplement till övriga utbildningar genom att de kombinerar juridiska, statsvetenskapliga och filosofiska perspektiv. Kurserna befinner sig dock fortfarande i ett utvecklingsskede och min bedömning är att de knappast kan ses som lösningen på behovet av en mer systematisk och sammanhållen utbildning inte minst därför att utbildningen inte är forskningsförberedande.

Kapitel 3 Slutsatser och överväganden

Min bedömning är att utbildningen i mänskliga rättigheter vid universitet och högskolor har så liten volym att den knappast kan anses motsvara de medvetna, systematiska satsningar som FN föreslagit. Min bedömning är att det finns stora brister i det sätt varpå mänskliga rättigheter behandlas i kursplanerna för många utbildningar som förbereder för olika offentliga verksamheter.

Det kommer att krävas medvetna satsningar för att åstadkomma en förändring i önskvärd riktning. Till en början handlar det om att förändra attityder och skapa en *medvetenhet* om statens åtagande. Därutöver handlar det om att på olika sätt skapa *förutsättningar* för ett ökat utbildningsutbud trots att det redan i dag finns flera kompetenta lärare inte minst inom folkrätt som får begränsad användning för sin kompetens. Förutom fler lärare behövs en satsning på att öka kunskaperna om hur de mänskliga rättigheterna uppfattas, tillämpas och följs upp inom det svenska samhället.

Kapitel 4 Förslag

En utgångspunkt för mina förslag är att mänskliga rättigheter är ett tvärvetenskapligt ämne men att det finns flera hinder för att åstadkomma en ökning av kursutbudet. Jag har därför ansett det vara nödvändigt att formulera förhållandevis konkreta åtgärder och att föreslå extra resurser trots den frihet som universitet och högskolor har att utforma sitt kursutbud och sina utbildningsprogram inom ramen för statsmakternas övergripande styrning. Vidare föreslår jag att vissa institutioner ska kunna få ett särskilt uppdrag att stödja en utveckling av kursutbud och forskning om svenska förhållanden över hela landet.

Jag formulerar fyra *målsättningar* för universitetens och högskolornas utbildningar i mänskliga rättigheter.

1. Inom de ämnen/ämnedområden som främst motsvaras av de tre perspektiven på de mänskliga rättigheterna (juridik, statsvetenskap, rättssociologi samt filosofi/religionsvetenskap) bör det:

- ges möjlighet till specialisering på mänskliga rättigheter inom ramen för t ex 40-, 60- och 80-poängskurserna samt möjlighet att inom ramen för en examen dessutom tillgodoräkna sig studier i mänskliga rättigheter inom en annan fakultet utan hinder för doktorandstudier inom huvudområdet. Detta utgör mitt *förslag till en sammanhållen systematisk utbildning*.
- anordnas *fristående* kurser, särskilt i *folkrätt*, som är tillgängliga även för studerande inom andra ämnen/fakulteter.
- anordnas en *mastersutbildning* gemensamt mellan de tre huvudämnena efter samma princip som i grundutbildningen.

För att åstadkomma ovanstående behöver *en översyn göras av gällande examensordningar* i syfte att möjliggöra en kombination av ämnen från olika fakulteter.

2. Inom journalistutbildningarna och de högskoleutbildningar som syftar till anställning i offentlig sektor bör

- *integreras kurser* som avser dels allmänt konventionerna om mänskliga rättigheter, dels särskilt deras tillämpning inom de verksamhetsområden som är aktuella för det specifika utbildningsprogrammet.
- anordnas *fristående kurser* om konventionerna om mänskliga rättigheter och deras tillämpning. Kurserna ska möta behovet av fortbildning för nu yrkesverksamma inom samma områden och för andra intresserade.

För att säkerställa ovanstående bör *examensbeskrivningarna* ses över i syfte att säkerställa att mänskliga rättigheter förs in som ett obligatoriskt moment i de berörda utbildningsprogrammen. Detta är mitt huvudförslag när det *gäller integrering av mänskliga rättigheter* i befintliga utbildningar.

3. Inom Teologiska Högskolan i Stockholm bör

- även i fortsättningen anordnas kurser i mänskliga rättigheter.

4. Inom ramen för flera forskningsråd bör det

- skapas resurser för *forskningsprogram* inom området mänskliga rättigheter och tillämpningen av dem i Sverige i syfte att öka antalet lärare och kunskapen om tillämpningen av mänskliga rättigheter i Sverige som grund för ett ökat utbildningsutbud.

5. För att åstadkomma detta föreslår jag följande åtgärder

- utveckling av kunskap och kompetens genom satsning på forskning och forskartjänster
- en satsning på utveckling av kurser, lärarkompetens och läromedel
- utvecklingsuppdrag till tre institutioner, inom tre ämnesområden och vid tre universitet eller högskolor för att i nätverksform stimulera utvecklingen av utbildning och forskning i hela landet
- dokumentationscentrum för mänskliga rättigheter
- uppföljning och granskning av statens åtagande, bland annat genom att tillsätta en nationell kommitté som FN föreslagit med tidsbegränsat uppdrag.

Kapitel 5. Genomförande och finansiering

Ett utvecklingsprogram på fem år föreslås för att åstadkomma den eftersträvade målsättningen. I den första perioden satsas framför allt på utvecklingsarbete och på att förstärka resursbasen genom forskartjänster. Samtidigt bör utbildningsplatserna byggas ut men med tyngdpunkt mot slutet av fem-årsperioden. Stöd bör ges till de tre institutioner som i nätverksform ska driva och stimulera en utveckling av utbildning och forskning. Stöd bör även utgå för att skapa ett dokumentationscentrum. Mot bakgrund av de brister som jag har kunnat konstatera lägger jag även förslag till resurstillskott under en femårsperiod motsvarande 28 milj kr per år.

Bilaga 1

Mänskliga rättigheter

Följande översiktliga information om de internationella konventionerna om mänskliga rättigheter har sammanställts av Johan Alexander Lindman på uppdrag av Forum Syd. Sammanställningen ska läggas ut på organisationens hemsida.

Fakta

De mänskliga rättigheterna är en del av *folkrätten*. Den humanitära rätten i väpnade konflikter är en annan del av folkrätten. Folkrätt eller *internationell rätt* kallas de regler som föreskriver hur stater ska förhålla sig mot varandra. Folkrätten har uppstått på två sätt:

- genom att regler tillämpats under en längre tid och blivit sedvana och därmed gällande rätt. Dessa regler kallas *sedvanerätt* eller *allmän folkrätt*. Sedvanerättens regler binder alla stater oavsett samtycke.

- genom avtal, t ex konventioner eller fördrag, vilket kallas *traktaträtt*. Ett sådant avtal binder endast de stater som anslutit sig till avtalet.

En *förklaring*, eller *deklaration* som den också kan kallas, är inte juridiskt bindande för en stat. En förklaring är däremot en viljetryckning och ett första steg mot ett bindande internationellt avtal, en *konvention*.

Konvention, traktat eller protokoll kallas ett bindande internationellt avtal som innehåller principer och normer för lagstiftningen i de länder som ansluter sig till – ratificerar – konventionen. En ratificering innebär att staten avser att tillämpa konventionen inom sitt territorium. Det krävs även att landets parlamentet godkänner regeringens ratifikation. Godkänns ratifikationen utfärdas ett s k ratifikationsintyg som överlämnas till FN. För att en konvention ska träda i kraft och bli juridiskt bindande krävs att ett visst antal stater ratificerat den.

De viktigaste internationella överenskommelserna om mänskliga rättigheter är Förenta Nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter och den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Förutom internationella konventioner finns regionala överenskommelser. Ett sådant avtal är den Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

De mänskliga rättigheterna är inte förlegade dokument. Regelverket utvecklas hela tiden och nya konventioner tillkommer. De mänskliga rättigheterna är därför i högsta grad levande.

1. FN-STADGAN

Förenta Nationernas stadga, den s k *FN-stadgan*, förhandlades fram och godkändes av 50 stater vid "Förenta Nationernas konferens om en internationell organisation" i San Francisco i april-juni 1945. Syftet var att bilda en organisation för internationellt organiserat fredsbevarande samarbete. Stadgan innehåller dels regler för staters beteende, dels bestämmelser om organisationens ändamål och verksamhet.

FN-stadgan inleds med en högtidlig förklaring där det sägs att de förenade nationernas folk beslutar att "betyga vår tro på de grundläggande mänskliga rättigheterna, på den enskilda människans värdighet och värde, på lika rättigheter för män och kvinnor samt för stora och små nationer" och att i bl a detta syfte "främja sociala och ekonomiska framsteg för alla folk". Samverkan till skydd för mänskliga rättigheter betraktades alltså som ett led i en fredsbevarande strävan. Ingressen avslutas med en förklaring att en organisation med namnet *Förenta Nationerna* (FN) ska bildas.

FN-stadgan har 111 artiklar. FN:s ändamål fastslås i artikel 1, där det bl a sägs att de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna, utan åtskillnad med avseende på ras, kön, språk eller religion, ska befordras och främjas genom internationell samverkan. FN:s roll i främjandet av respekten för mänskliga rättigheter åter-

kommer i artikel 55 och 56. Av artikel 62 framgår att det är FN:s *ekonomiska och sociala råd* (ECOSOC) som har huvudansvaret för arbetet med de mänskliga rättigheterna. I enlighet med artikel 68 tillsatte ECOSOC 1946 en *kommission för mänskliga rättigheter* som har till uppgift att ta fram förslag till deklarationer och konventioner och utse särskilda rapportörer som undersöker brott mot de mänskliga rättigheterna. Kommissionen har skapat särskilda procedurer för att granska hur stater respekterar de mänskliga rättigheterna. Efter anmälan från enskilda eller organisationer kan kommissionen (enligt den s k 1503-proceduren) granska förekomsten av sammanhängande mönster av grova kränkningar av mänskliga rättigheter i enskilda länder. Kommissionen möts i Geneve en gång om året.

FÖRENTA NATIONERNAS STADGA

San Francisco den 26 juni 1945

Antagen av Sverige den 26 juni 1945

SÖ 1946:1

1966:20

1972:64

2. ALLMÄN FÖRKLARING OM DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA

Efter andra världskriget var människors rättigheter och grundläggande friheter en av de viktigaste frågorna för världens stater. Rättigheterna och friheterna skulle nedtecknas och bli internationellt gällande. Den 10 december 1948 antog FN:s generalförsamling den *allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna*. Denna dag, den 10 december, firas allt sedan dess som "Dagen för de mänskliga rättigheterna". I år, 1998, firas 50-årsjubileet av förklaringens tillkomst.

Den allmänna förklaringen om mänskliga rättigheter är inte juridiskt bindande. Förklaringen, som innehåller 30 artiklar, slår fast att "alla människor äro födda fria och lika i värde och rättigheter"

(artikel 1). Vidare förbjuds all diskriminering på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt (artikel 2). I artikel 3–21 slås de medborgerliga och politiska rättigheterna fast, medan artikel 22–27 handlar om de ekonomiska och sociala rättigheterna. Avslutningsvis, artikel 28–30, förklaras bl a att envar har rätt till en social och internationell ordning genom vilken fri- och rättigheterna förverkligas.

ALLMÄNNA FÖRKLARINGEN OM DE MÄNSKLIGA
RÄTTIGHETERNA

Antagen den 10 december 1948

GA Res. 217 (III)

**3. INTERNATIONELL KONVENTION OM
MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER
med FAKULTATIVA PROTOKOLL**

Med FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna som grund utarbetade FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna och dess underorgan två viktiga konventioner: den *internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter* och den *internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter* (se nedan 4). Båda konventionerna antogs av FN:s generalförsamling den 16 december 1966.

Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter trädde i kraft 1976 efter att 35 stater ratificerat den. Till konventionen hör två *fakultativa*, dvs frivilliga, *protokoll*. Det första protokollet ger enskilda personer i de länder som anslutit sig till protokollet rätt att klaga hos FN om de anser att deras rättigheter enligt konventionen kränkts. Detta protokoll antogs av FN:s generalförsamling den 16 december 1966 och trädde i kraft efter att tio stater anslutit sig genom ratifikation. Ett andra fakultativt protokoll, antaget den 15 december 1989, syftar till dödsstraffets avskaffande. Protokollet trädde i kraft efter det att tio stater ratificerat detsamma.

Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter behandlar t ex folkens rätt till självbestämmande, rätten till liv, förbud mot tortyr och annan omänsklig behandling, rätten att få röra sig fritt, samvets- och religionsfrihet, yttrandefrihet och minoriteters rättigheter.

Genom konventionen inrättades *kommittén för de mänskliga rättigheterna* som granskar rapporter från staterna om hur de efterlever konventionens bestämmelser. Efter granskning ger kommittén rekommendationer till staterna. Under vissa förutsättningar kan kommittén även ta upp klagomål från en stat mot annan stat. Även enskilda som anser att deras mänskliga rättigheter blivit kränkta kan vända sig till kommittén med klagomål. Detta förutsätter att staten ifråga anslutit sig till det första fakultativa protokollet. Kommittén granskar även hur det andra fakultativa protokollet efterlevs.

Den 31 december 1997 hade 140 stater ratificerat konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, 93 stater det första fakultativa protokollet och 31 stater det andra fakultativa protokollet.

INTERNATIONELL KONVENTION OM MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

Antagen i New York den 16 december 1966

Trädde i kraft den 23 mars 1976

Sverige ratificerade den 6 december 1971

FAKULTATIVT PROTOKOLL TILL INTERNATIONELLA KONVENTIONEN OM MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

Antaget i New York den 16 december 1966

Trädde i kraft den 23 mars 1976

Sverige ratificerade den 6 december 1971

ANDRA FAKULTATIVA PROTOKOLLET TILL DEN INTERNATIONELLA KONVENTIONEN OM MEDBORG-

ERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER SYFTANDE
TILL DÖDSSTRAFFETS AVSKAFFANDE

Antaget i New York den 15 december 1989

Trädde i kraft den 11 juli 1991

Sverige ratificerade den 11 maj 1990

**4. INTERNATIONELL KONVENTION OM
EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA
RÄTTIGHETER**

Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter trädde i kraft 1976, dvs samtidigt med konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter och dess första fakultativa protokoll (se ovan 3), efter att 35 stater anslutit sig genom att ratificera konventionen. I korthet syftar konventionen till att främja och skydda rätten till att arbeta, social trygghet, tillfredsställande levnadsstandard, god hälsa, utbildning och att delta i det kulturella livet. Stater som anslutit sig till konventionen inger regelbundet rapporter till det ekonomiska och sociala rådet (ECOSOC). ECOSOC i sin tur har inrättat *kommittén för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter* för att granska rapporterna. Kommittén diskuterar sedan rapporterna med representanter för staterna och kommittén kan även lägga fram förslag till ECOSOC.

Den 31 december 1997 hade 137 stater ratificerat konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.

INTERNATIONELL KONVENTION OM EKONOMISKA,
SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

Antagen i New York den 16 december 1966

Trädde i kraft den 3 januari 1976

Sverige ratificerade den 6 december 1971

**5. EUROPEISKA KONVENTIONEN ANGÅENDE SKYDD
FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA OCH DE**

GRUNDLÄGGANDE FRIHETERNA, TILLÄGGS PROTOKOLL samt den EUROPEISKA SOCIALA STADGAN

Europarådet bildades 1949 och har till uppgift att stärka samarbetet mellan de europeiska medlemsstaterna. Med FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna som grund arbetade Europarådet fram en regional konvention. 1950 undertecknades den *europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna* vilken trädde i kraft 1953. Därefter har ytterligare rättigheter och regler om förfarandet vid de genom konventionen etablerade organen upptagits i elva s k *tilläggsprotokoll*. Sverige har ratificerat samtliga tilläggsprotokoll nedan.

Genom lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna blev konventionen svensk lag från och med 1995. I konventionens artikel 1 stadgas att alla som befinner sig inom till konventionen ansluten stats territorium är skyddade genom konventionen, dvs skyddet omfattar inte enbart landets egna medborgare. I krig eller annat allmänt nödläge får inskränkningar av rättigheterna göras endast om åtgärderna inte strider mot landets övriga förpliktelser enligt den internationella rätten. Stat som anslutit sig till konventionen får dock inte inskränka rätten till liv och förbudet mot tortyr, slaveri och retroaktiv lagstiftning (artikel 15).

Genom konventionen tillkom den *europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna*, den *europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna* och *Europarådets ministerkommitté*. Kommissionen kan pröva klagomål från enskilda, grupper av enskilda och icke-statliga organisationer. En förutsättning för prövning av klagomålet är att klaganden först försökt få rättelse genom att använda sig av alla till buds stående medel i landet ifråga. Om förlikning inte uppnås kan klagomålet överlämnas till den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna eller, i vissa fall, till ministerkommittén. Såväl domstolens domar som ministerkommitténs beslut är bindande för den berörda staten. Domstolen kan inte upphäva nationella myndigheters och domstolars beslut, men den

kan – liksom ministerkommittén – besluta om ett skadestånd till klaganden.

Europarådet har genom den *Europeiska sociala stadgan* även antagit ett dokument som avser att tillförsäkra alla – utan åtskillnad i fråga om ras, hudfärg, kön, religion, politisk åskådning, nationell härstamning eller socialt ursprung – sociala rättigheter. I stadgans första del anges de principer som de anslutna staterna ska sträva efter att förverkliga. I stadgans andra del uppräknas de specifika rättigheterna, t ex rätten till arbete och skäliga arbetsvillkor, föreningsrätten, förhandlingsrätten och rätten till social trygghet. Vartannat år inger staterna till Europarådet rapporter över hur de fullgör sina förpliktelser enligt den sociala stadgan.

EUROPEISKA KONVENTIONEN ANGÅENDE SKYDD
FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA OCH DE
GRUNDLÄGGANDE FRIHETERNA

Antagen i Rom den 4 november 1950

Trädde i kraft den 3 september 1953

Sverige ratificerade den 4 februari 1952

TILLÄGGS PROTOKOLL TILL KONVENTIONEN ANGÅ-
ENDE SKYDD FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA
OCH DE GRUNDLÄGGANDE FRIHETERNA

Antaget i Paris den 20 mars 1952

PROTOKOLL NR 2 TILL KONVENTIONEN ANGÅENDE
SKYDD FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA OCH
DE GRUNDLÄGGANDE FRIHETERNA, AVSEENDE
BEHÖRIGHET FÖR DEN EUROPEISKA DOMSTOLEN
FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA ATT AVGIVA
RÅDGIVANDE YTTRANDE

Antaget i Strasbourg den 6 maj 1963

PROTOKOLL NR 4 TILL KONVENTIONEN ANGÅENDE
SKYDD FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA OCH

DE GRUNDLÄGGANDE FRIHETERNA, AVSEENDE ERKÄNNANDE AV VISSA ANDRA RÄTTIGHETER OCH FRIHETER ÄN DEM SOM REDAN INSKRIVITS I KONVENTIONEN OCH DESS FÖRSTA TILLÄGGSPROTOKOLL

Antaget i Strasbourg den 16 september 1963

PROTOKOLL NR 6 TILL KONVENTIONEN ANGÅENDE SKYDD FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA OCH DE GRUNDLÄGGANDE FRIHETERNA, AVSEENDE AVSKAFFANDE AV DÖDSSTRAFFET

Antaget i Strasbourg den 28 april 1983

PROTOKOLL NR 7 TILL KONVENTIONEN ANGÅENDE SKYDD FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA OCH DE GRUNDLÄGGANDE FRIHETERNA

Antaget i Strasbourg den 22 november 1984

PROTOKOLL NR 8 TILL KONVENTIONEN ANGÅENDE SKYDD FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA OCH DE GRUNDLÄGGANDE FRIHETERNA

Antaget i Wien den 19 mars 1985

PROTOKOLL NR 9 TILL KONVENTIONEN ANGÅENDE SKYDD FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA OCH DE GRUNDLÄGGANDE FRIHETERNA

PROTOKOLL NR 10 TILL KONVENTIONEN ANGÅENDE SKYDD FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA OCH DE GRUNDLÄGGANDE FRIHETERNA

PROTOKOLL NR 11 TILL KONVENTIONEN OM SKYDD FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA OCH DE GRUNDLÄGGANDE FRIHETERNA AVSEENDE FÖRÄN-

DRING AV DET ÖVERVAKNINGSSYSTEM SOM UPP-
RÄTTATS GENOM KONVENTIONEN

EUROPEISKA SOCIALA STADGAN

Antagen i Turin den 18 oktober 1961

Trädde i kraft den 26 februari 1965

Sverige ratificerade den 17 december 1962

**6. KONVENTION OM FÖREBYGGANDE OCH
BESTRAFFNING AV BROTTET FOLKMORD
(GENOCIDE)**

*Konventionen om förebyggande och bestraffning av brottet folk-
mord* antogs av FN:s generalförsamling den 9 december 1948. Den
31 december 1997 hade 124 stater ratificerat konventionen.

KONVENTION DEN 9 DECEMBER 1948 OM FÖREBYG-
GANDE OCH BESTRAFFNING AV BROTTET FOLK-
MORD (GENOCIDE)

Antagen i New York den 9 december 1948

Trädde i kraft den 12 januari 1951

Sverige ratificerade den 27 maj 1952 och konventionen trädde i
kraft för Sverige den 25 augusti 1952

**7. KONVENTION ANGÅENDE FLYKTINGARS
RÄTTSLIGA STÄLLNING med PROTOKOLL**

Genom *konventionen om flyktingars rättsliga ställning* från 1951
och dess *protokoll* från 1967 definieras en flykting som en person
med välgrundad fruktan för förföljelse på grund av ras, religion,
nationalitet, tillhörighet till viss samhällsgrupp eller politisk upp-
fattning befinner sig utanför det land han är medborgare i och inte
heller önskar använda sig av sitt hemlands skydd. Enligt konventio-
nen och protokollet ska flyktingar behandlas på samma vis som

medborgarna i det land de flytt till vad avser t ex förbud mot att utvisas eller tvingas återvända till ett land där han riskerar att förföljas (s k non-refoulement), rätt till sysselsättning och utbildning, rätt till domstolsprövning och rörelsefrihet.

1951 tillkom även *FN:s flyktingkommissariat* UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees). UNHCR har till uppgift att ge skydd åt flyktingar, att verka för att de beviljas asyl samt att försöka finna varaktiga och hållbara lösningar på flyktingarnas problem.

Den 31 december 1997 hade konventionen om flyktingars rättsliga ställning ratificerats av 131 stater och protokollet av 130 stater.

KONVENTION ANGÅENDE FLYKTINGARS RÄTTSLIGA STÄLLNING

Antagen i Geneve den 28 juli 1951

Trädde i kraft den 22 april 1954

Sverige ratificerade den 20 oktober 1954 och konventionen trädde i kraft för Sverige den 24 januari 1955

PROTOKOLL ANGÅENDE FLYKTINGARS RÄTTSLIGA STÄLLNING

Antaget i New York den 31 januari 1967

Trädde i kraft den 4 oktober 1967

Sverige ratificerade den 4 oktober 1967

8. INTERNATIONELL KONVENTION OM AVSKAFFANDE AV ALLA FORMER AV RASDISKRIMINERING

FN:s generalförsamling antog 1965 den *internationella konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering*. Rasdiskriminering definieras i konventionen som ”varje skillnad, undantag, inskränkning eller företräde på grund av ras, hudfärg, härstamning eller nationellt eller etniskt ursprung, som har till syfte eller verkan att omintetgöra eller inskränka erkännandet, åtnjutandet eller utöv-

andet, på lika villkor, av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på politiska, ekonomiska, sociala, kulturella eller andra områden av det offentliga livet” (artikel 1 punkt 1).

För att granska hur konventionen efterlevs har *kommittén för avskaffande av rasdiskriminering* tillsatts (artikel 8). Kommittén granskar de rapporter som de till konventionen anslutna staterna sänder in (artikel 9). Vidare kan kommittén behandla klagomål från enskilda eller grupper under förutsättning att staten ifråga har erkänt kommitténs mandat att ta upp sådana klagomål (artikel 14).

Den 31 december 1997 hade 150 stater ratificerat konventionen.

INTERNATIONELL KONVENTION OM AVSKAFFANDE AV ALLA FORMER AV RASDISKRIMINERING

Antagen i New York den 21 december 1965

Trädde i kraft den 4 januari 1969

Sverige ratificerade den 6 december 1971 och konventionen trädde i kraft för Sverige den 5 januari 1972

9. KONVENTION OM AVSKAFFANDE AV ALL SLAGS DISKRIMINERING AV KVINNOR

FN:s generalförsamling antog 1979 *konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor*. Konventionen trädde i kraft 1981. Diskriminering av kvinnor definieras i konventionen som ”varje åtskillnad, undantag eller inskränkning på grund av kön som har till följd eller syfte att begränsa eller omintetgöra erkännandet av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på det politiska, ekonomiska, sociala, kulturella eller medborgerliga området eller något annat område för kvinnor, oberoende av civilstånd och med jämställdheten mellan män och kvinnor som grund, eller åtnjutandet eller utövandet av dessa rättigheter och friheter” (artikel 1).

För att granska hur konventionen efterlevs har *kommittén för avskaffande av diskriminering av kvinnor* tillsatts (artikel 17). Kommittén granskar de rapporter som de till konventionen anslutna sta-

terna sänder in (artikel 18). Kommittén träffas en gång per år och rapporterar till generalförsamlingen via ECOSOC.

Den 31 december 1997 hade 161 stater ratificerat konventionen.

KONVENTION OM AVSKAFFANDE AV ALL SLAGS
DISKRIMINERING AV KVINNOR

Antagen i New York den 18 december 1979

Trädde i kraft den 3 september 1981

Sverige ratificerade den 2 juli 1980

**10. KONVENTION MOT TORTYR OCH ANNAN GRYM
ELLER FÖRNEDRANDE BEHANDLING ELLER
BESTRAFFNING**

FN:s generalförsamling antog 1984 *konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning*. Konventionen trädde i kraft 1987. Tortyr definieras i konventionen bl a som "varje handling genom vilken allvarlig smärta eller svårt lidande, fysiskt eller psykiskt, medvetet tillfogas någon antingen för sådana syften som att erhålla information eller en bekännelse av honom eller en tredje person, att straffa honom för en gärning som han eller en tredje person har begått eller misstänks ha begått eller att hota eller tvinga honom eller en tredje person" (artikel 1 punkt 1).

För att granska hur konventionen efterlevs har *kommittén mot tortyr* tillsatts (artikel 17). Kommittén granskar de rapporter som de till konventionen anslutna staterna sänder in (artikel 19). Vidare kan kommittén behandla klagomål från stater (artikel 21) eller enskilda (artikel 22) under förutsättning att den stat som påstås ha kränkt någon konventionsrättighet har erkänt kommitténs mandat att ta upp sådana klagomål.

Den 31 december 1997 hade 104 stater ratificerat konventionen.

KONVENTIONEN MOT TORTYR OCH ANNAN GRYM,
OMÄNSKLIG ELLER FÖRNEDRANDE BEHANDLING
ELLER BESTRAFFNING

Antagen i New York den 10 december 1984

Trädde i kraft den 26 juni 1986

Sverige ratificerade den 8 januari 1986

11. KONVENTION OM BARNETS RÄTTIGHETER

FN:s generalförsamling antog 1989 *konventionen om barnets rättigheter*. I konventionen definieras barn som ”varje människa under 18 år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet” (artikel 1). Grundläggande i konventionen är att diskriminering inte får ske p.g.a. barnets eller dess föräldrars ras, kön, etniska ursprung, handikapp eller liknande (artikel 3). Barnets bästa ska alltid sättas i första rummet (artikel 3).

För att granska hur konventionen efterlevs har *kommittén för barnets rättigheter* (artikel 43) tillsatts. Kommittén granskar de rapporter som de till konventionen anslutna staterna sänder in (artikel 44).

Den 31 december 1997 hade 191 stater ratificerat konventionen.

KONVENTIONEN OM BARNETS RÄTTIGHETER

Antagen i New York den 20 november 1989

Trädde i kraft den 2 september 1990

Sverige ratificerade den 29 juni 1990

Bilaga 2

Mänskliga rättigheter och Sverige

av Sia Spiliopoulou Åkermark, jur.dr, universitetslektor¹

Inledning och definitioner

Begreppet ”mänskliga rättigheter” har införts i Sverige genom FN-stadgan och Förenta Nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948)². Förklaringen som i år fyller 50 år, lade grunden till vidarearbetet med frågan om mänskliga rättigheter. Förklaringen ger ingen direkt definition på själva begreppet ”mänskliga rättigheter” men den fastställer ”det inneboende värdet hos alla medlemmar av människosläktet” och ”deras lika och oförytterliga rättigheter”. Därmed kan man, med den allmänna förklaringen som utgångspunkt, säga att mänskliga rättigheter är de rättigheter som varje människa har just p.g.a. att hon är en människa. Dessa rättigheter är oförytterliga i det att de gäller för alla människor i alla situationer och i hela världen. En grundläggande princip för alla rättigheters tillämpning är den om människors jämlikhet och lika värde. Termen mänskliga rättigheter är vidare än termen medborgerliga rättigheter då de sistnämnda syftar

¹ Ett stort tack bör riktas till mina kollegor Maja Kirilova Eriksson, Olle Mår-säter och Iain Cameron som har läst och kommenterat denna text.

² En lista över de viktigaste folkrättsliga människorättstexterna finns i bilaga 1. Det fanns förstås även tidigare både lagstiftning och doktrin med anknytning till människorätsfrågor även om själva termen inte användes. N. Stjernberg skrev t.ex. *Om de nutida rättsliga garantierna för medborgarfrihet och rättssäkerhet*, StvT 1920–21, 397–418.

på sådana rättigheter som gäller endast för medborgarna i en viss stat³.

Idén om individens skydd har sin grund i de naturrättsliga strömningarna under 1700-talet vilka mynnade ut i en rad nationella rättighetsförklaringar och grundlagstexter i Europa och Förenta staterna⁴. Under den engelske filosofens Lockes påverkan fick tanken om "samhällskontraktet" fotfäste i den politiska ideologin. När människorna överlåter makten till en kung eller härskare måste denne i gengäld respektera de naturliga och oförytterliga mänskliga rättigheterna. De mänskliga rättigheterna uppfattas härmed som regler som begränsar regentens och statens maktutövning. Det är rättigheter som har en moralisk eller "naturlig" grund men de speglas i någon form av juridisk text.

Under upplysningstiden var intresset för rättighetsfrågorna inte lika starkt i Sverige som i många andra länder⁵. Trots det antogs år 1766 den första grundlagsskyddade *tryckfrihetsförordningen*. Sverige var då först i världen med att införa en detaljerad lagstiftning på grundlagsnivå om tryckfriheten.

³ FN:s International Covenant on Civil and Political Rights (1966) har översatts till "Internationell konvention om medborgerliga rättigheter" trots att rättigheterna garanteras för *envar* och inte enbart för medborgarna. Detta skapar en terminologisk förvirring. I texten använder jag den svenska termen *medborgerliga rättigheter* i sin vida bemärkelse, dvs rättigheter för envar.

⁴ För en översiktlig genomgång av den historiska och filosofiska bakgrunden se W. Strzelewicz, *De mänskliga rättigheternas historia*, 4 uppl., 1983 och kapitel 2 i J. Nergelius *Konstitutionellt rättighetsskydd*, 1996.

⁵ Hur skeptiskt det svenska samhället, inklusive det akademiska, var mot mänskörättstankarna illustreras väl med hjälp av Erik Castovius (1655–1703) och Peter Forsskåls (1732–63) öden. Castovius förespråkade människors jämlikhet och Forsskål skrev en avhandling där han bl.a. hävdade närings- och yttrandefriheten. Deras verk konfiskerades och deras akademiska karriär stagnerade mer eller mindre trots att Castovius till sist blev utnämnd professor i praktisk filosofi i Uppsala ett år innan han avled.

Tryckfrihetsförordningen har nyligen kompletterats av yttrandefrihetsgrundlagen som trädde i kraft den 1 januari 1992 och dessa båda utgör tillsammans med regeringsformen och successionsförordningen Sveriges grundlagar. Det var under lång tid en vanlig uppfattning i Sverige att något annat rättighetskydd inte behövdes i Sverige då tryckfrihetsförordningen fanns att tillgå⁶. Det som ansågs viktigt för Sveriges del var i första hand en fungerande demokrati som i sin tur förutsatte en stark stat. Så sent som 1973 konstaterades i förarbetena till den nya regeringsformen att "[d]en politiska utvecklingen i Sverige visar att en demokrati kan växa fram och befästas utan att grundlagen innehåller några bindande regler om lagstiftningens innehåll i form av en fri- och rättighetskatalog..."⁷.

De mänskliga rättigheternas folkrättsliga förankring

De naturrättsliga tankegångarna om människors lika värde återupplivades internationellt i samband med FN:s tillkomst och som reaktion till andra världskrigets grymhet. Den allmänna förklaringen om mänskliga rättigheter, som inte var ett juridiskt bindande dokument, innehöll principer om både s.k. *medborgerliga* (eller, som de också kallas, *civila*) och *politiska rättigheter* och om *ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter*. Bland de medborgerliga rättigheterna finns rätten till liv, förbud mot slaveri, tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling, förbud mot diskriminering och principen om likhet inför lagen, rätt till domstolsprövning, förbud mot godtyckligt anhållande och fängslande, rätten att inte godtyckligt berövas sin egendom, rätten till tanke-, samvets-, åsikts-, yttrande- och religionsfrihet.

⁶ För en grundlig genomgång av utvecklingen av regeringsformens rättighetskapitel se K.G. Algotsson, *Medborgarrätten och regeringsformen*, 1987.

⁷ Prop. 1973:90 s. 192.

Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter är rätten till social trygghet, rätten till arbete och principen om lika lön för lika arbete, rätten till rimlig begränsning av arbetstiden, rätten till ”en levnadsstandard som är tillräcklig för hans egen och hans familjs hälsa och välbefinnande”, rätten till undervisning”.

Det kalla kriget gjorde att uppdelningen i dessa två ”kategorier” (medborgerliga, politiska å ena sidan och ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter å andra) polariserades och utnyttjades i det politiska stormaktspelet. Resultatet var att när det väl var dags att befästa dessa rättigheter i en juridiskt bindande överenskommelse, kunde staterna enas endast genom att dela upp dem i två skilda texter: Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter och Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (båda antogs 1966)⁸. På det sättet kunde varje stat avgöra själv hurvida man var beredd att tillträda båda konventionerna eller bara den ena⁹. De medborgerliga rättigheterna formulerades som direkta förpliktelser för staten medan de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna hade formen av målsättningar som gradvis skall uppfyllas i den utsträckning som staten har praktisk möjlighet.

Att denna uppdelning av de mänskliga rättigheterna är konstlad och icke korrekt är lätt att förstå; hur skall man klassificera t.ex. rätten till utbildning? Den är av uppenbar betydelse för människan både i det politiska livet men också i det ekonomiska, sociala och kulturella. Äganderätten har av folkrätten oftast behandlats som en medborgerlig, politisk rättighet men har likaväl en ekonomisk ka-

⁸ P.g.a. utrymmesskäl görs här ingen utförlig genomgång av konventionerna. För mer information se bilaga 1.

⁹ Idag har 140 stater ratificerat konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter och 137 stater har ratificerat konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Information från: Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General, UN, ST/LEG/SER.E som finns på <http://www.un.org/Depts/Treaty>, 29 april 1998.

raktär. Inom FN har man därför på senare år betonat de mänskliga rättigheternas *universalitet och odelbarhet*, principer som fastställdes i samband med FN:s konferens om mänskliga rättigheter i Wien 1993¹⁰.

Folkrätten, eller som den också heter den internationella rätten, skapar i första hand rättigheter och skyldigheter mellan stater. De internationella överenskommelserna om mänskliga rättigheter utgör här ett undantag eftersom de skapar både mellanstatliga rättigheter och skyldigheter men även rättigheter för enskilda gentemot staten. Enskilda individer kan dock göra gällande sina rättigheter internationellt (genom klagomål) först när en stat har erkänt att ett internationellt övervakningsorgan har jurisdiktion (befogenhet att avgöra klagomål) över staten i fråga. De viktigaste, för Sveriges del, övervakningsorgan som granskar *individuella klagomål* är FN:s kommitté för mänskliga rättigheter (som bevakar tillämpningen av den Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter) och den Europeiska kommissionen och domstolen för mänskliga rättigheter (som bevakar den Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna)¹¹. Genom sina domar, yttranden och kommentarer har dessa övervakningsorgan konkretiserat innehållet i de ursprungligen ganska vaga och abstrakta konventionerna.

Utöver granskning av individuella klagomål, följs de folkrättsliga åtagandena upp genom staternas rapportering till övervakningskommittéer. FN har för närvarande sex övervakningskommittéer. Förutom den redan nämnda Kommittén för mänskliga rättigheter ingår här kommittéerna som övervakar Internationella konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering (1965), Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering

¹⁰ Vienna Declaration and Programme of Action, A/CONF. 157/23, 12 July 1993.

¹¹ Inom kort kommer kommissionen att avskaffas och det kommer att finnas endast en Europeisk domstol.

av kvinnor (1979), Konventionen mot tortyr och annan grym omänsklig och förnedrande behandling eller bestraffning (1984) och Konventionen om barnets rättigheter (1989). Sverige har ratificerat alla dessa konventioner vilket innebär att Sverige måste dels tillämpa reglerna i sitt territorium men också regelbundet rapportera till kommittéerna om hur implementeringen av konventionerna framskrider.

Inom folkrätten talar man också om *absoluta (eller okränkbara) rättigheter* som bör respekteras av staten i alla situationer och om *relativa (begränsningsbara) rättigheter*. Det folkrättsliga överenskommelserna anger vilka rättigheter som är absoluta och bör respekteras även i krigssituation eller annat undantagstillstånd¹². Denna strikta uppdelning har inte följts i den svenska konstitutionella rättstraditionen som vi nedan kommer att se.

Reglerna om mänskliga rättigheter kompletteras av den humanitära rätten som innehåller folkrättsliga regler i krig och väpnade konflikter. Särskilt reglerna om skydd av civilbefolkningen bygger precis som de mänskliga rättigheterna på grundtanken om varje människas värde och skyddsbehov.

I Europa kompletteras skyddet i FN:s konventioner genom en rad regionala dokument: Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (härefter: Europeiska konventionen för mänskliga rättigheter, 1950)¹³, Europeiska sociala stadgan (1961) som reviderades 1996¹⁴, och Europeiska konventionen mot tortyr (1987).

Det skall här nämnas att de mänskliga rättigheterna och i synnerhet förbudet mot diskriminering också utgör en del av EU:s

¹² Se t.ex. art. 4.2 i Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter och art. 15.2 i den Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter.

¹³ Konventionen har idag elva tilläggsprotokoll.

¹⁴ Den reviderade sociala stadgan har ännu inte trätt i kraft. Sverige förbereder nu ratificeringen av den reviderade sociala stadgan och av tilläggsprotokollet om kollektivt klagomålsförfarande.

rättsordning, först genom praxis från EU-domstolen och Romfördragets regler mot diskriminering (artiklarna 6 och 119) samt numera också genom Maastrichtfördragets artikel F.2 som hänvisar till ”de grundläggande rättigheterna såsom de garanteras i Europakonventionen”¹⁵. Eftersom EU-rätten är direkt tillämplig i medlemsstaterna blir delar av Europakonventionen tillämpliga via EU-rätten.

Till själva grundidén om mänskliga rättigheter hör också principen om att dessa rättigheter skall utövas med tillbörlig hänsyn till andras rättigheter och det demokratiska samhällets bästa¹⁶.

Sverige, folkrätten och de mänskliga rättigheterna

Sverige har idag en *dualistisk syn* på förhållandet mellan nationell rätt och folkrätt¹⁷. Detta innebär att Sverige på något sätt måste införliva sina folkrättsliga förpliktelser i den nationella rätten för att dessa regler skall kunna åberopas av enskilda och tillämpas av de svenska domstolarna. Konventionerna blir enligt detta synsätt aldrig automatiskt tillämpliga. Sverige har införlivat sina folkrättsliga förpliktelser genom transformation (konventionen skrivs om till svensk lagtext) eller inkorporering (konventionen refereras till i lagtext eller läggs som bilaga till lagtext). Ett trendbrott ägde rum då Sveriges riksdag beslöt om inkorporering av Europeiska konventionen för mänskliga rättigheter genom lag 1994:1219 som trädde i kraft den 1 januari 1995. För första gången blev således

¹⁵ Amsterdamfördraget har dessutom utvidgat EU-domstolens jurisdiktion så att den även täcker frågor om art. F.2. Jag använder här genomgående namnet EU, EU-rätten och EU-domstolen för enkelhetens skull trots att det formellt EG, EG-rätten och EG-domstolen före Maastricht- och Amsterdamfördragen.

¹⁶ Se t.ex. art. 1, andra meningen och art. 29 i den allmänna förklaringen.

¹⁷ Sverige följde en betydligt mer monistiskt praxis under 1800-talet efter tillkomsten av 1809 års regeringsform. Se O. Bring och S. Mahmoudi, *Sverige och folkrätten*, 1998, särskilt kapitel 3.

en människorättskonvention införd i sin helhet i den svenska rättsordningen. Konventionen har i lagboken placerats direkt efter regeringsformen men har inte grundlagsställning. Tidigare hade Sverige försökt lösa konflikterna mellan svensk rätt och Europeiska konventionen genom i första hand domstolarnas fördragskonforma tolkning av svensk lag (domstolarna hade ett ansvar att se till att lagars tillämpning inte stred mot konventionen).

Som redan nämnts har Sverige länge haft en skeptisk hållning gentemot de mänskliga rättigheterna, i varje fall till den del som gäller deras tillämpning i det egna landet¹⁸. Sverige ratificerade Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter 1951 (prop. 1951:165) men accepterade den Europeiska domstolens jurisdiktion att döma mål mot Sverige först år 1966 (prop. 1966:33). Fram till dess ansåg utrikesministern att det inte fanns ett behov för Sveriges erkännande av domstolens jurisdiktion¹⁹.

Ett kapitel om medborgerliga fri- och rättigheter ingick i den svenska *regeringsformen* (RF) i och med 1974 års reform och detta kapitel har reviderats tre gånger sen dess²⁰. Följande korta kommentarer kan göras om regeringsformens andra kapitel: Rättigheterna tillerkänns i första hand svenska medborgare medan utländska medborgare tillerkänns rättigheterna i en särskild paragraf som inte täcker riktigt samtliga rättigheter (den täcker t.ex. inte rörelsefriheten). Regeringsformen har få spår av ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Bland första kapitlets principförklaringar (RF 1:2) nämns att den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd skall vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten och det allmänna bör trygga rätten till ar-

¹⁸ Sverige har alltid ansetts framstående i arbetet för de mänskliga rättigheterna internationellt. Detta uttalas även i Regeringens skrivelse 1997/98:89 om mänskliga rättigheter i svensk utrikespolitik.

¹⁹ L. Kellberg, *Den svenska inställningen till Europadomstolen för mänskliga rättigheter*, i Festskrift till Lars Hjern, Stockholm, 1990, 299–309.

²⁰ E. Holmberg och N. Stjernquist, *Vår författning*, tionde uppl., 1995.

bete, bostad och utbildning samt att verka för social omsorg och trygghet och för en god levnadsmiljö. I samma paragraf (RF 1:2) stadgas att etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv bör främjas. Dessa anses endast vara programstadganden och inte juridiskt bindande regler. Efter den senaste reformen är nu även rätten till utbildning en grundlagsskyddad rättighet (RF 2:21). Enligt svensk konstitutionell rätt finns det knappast några riktigt absoluta rättigheter. De rättigheter som inte kan begränsas genom lag kan ändå begränsas genom ändring av själva regeringsformen, ett förfarande som i Sverige inte är alltför svårt att förverkliga (det kräver att riksdagen fattar beslut två gånger med riksdagsval mellan gångerna, RF 8:15). Många rättigheter kan begränsas genom vanlig lag (RF12).

Sverige har ingen konstitutionsdomstol som granskar lagars och föreskrifters förenlighet med grundlagen. I stället har Sverige *lagprövningsrätten* enligt vilken domstolar men även andra offentliga organ bör vägra tillämpa föreskrifter som står i strid med grundlagen (RF 11:14). Domstolar och myndigheter kan däremot inte förklara föreskriften ogiltig. För föreskrifter som har antagits av riksdagen eller regeringen krävs att konflikten mellan föreskriften och grundlagen är uppenbar. Detta kontrollgap fylls endast delvis genom justitieombudsmännens granskning. Den ”svenska modellen” speglar den sedan länge rådande uppfattningen om balansen mellan den lagstiftande och den dömande makten. Domstolarna skall, enligt denna uppfattning, endast tillämpa och inte ”skapa” lagen.

Vi har hittills diskuterat de mänskliga rättigheterna i folkrätten och i de svenska grundlagarna. Många regler som betryggar de mänskliga rättigheterna finns även i andra lagar. Som exempel kan nämnas reglerna i brottsbalken om olaga rasdiskriminering och hets mot folkgrupp, lagen om rättsprövning av vissa förvaltningsbeslut, stora delar av rättegångsbalken som tillförsäkrar en korrekt rättegång och av socialtjänstlagen. Man kan säga att de folkrättsliga åtagandena och de grundlagsskyddade rättigheterna i princip bör genomsyra hela det svenska samhället.

Slutsatser

Eftersom Sverige länge haft en avvaktande, om inte direkt negativ, inställning till de folkrättsliga reglernas interna tillämplighet och eftersom grundlagens rättighetskapitel är förhållandevis nytt har undervisningen, forskningen, domstolarnas praxis och den allmänna debatten i rättighetsfrågor länge varit eftersatta. Det har sagts att det även råder ett ”teorideficit” i svensk rättighetsdoktrin²¹. Iakttagelsen gör sig gällande inte enbart för den juridiska analysen utan även för den rättssociologiska, historiska, rättshistoriska och statsvetenskapliga analysen.

En förändring håller dock på att ske och resultaten visar sig snabbt; den ovannämnda inkorporeringen av den Europeiska konventionen för mänskliga rättigheter har skapat ett stort intresse för konventionen och domstolen även bland allmänheten; man kan även konstatera att det tycks finnas en större benägenhet hos domstolarna att använda sig av en rättighetsargumentation²². Domstolsverket och advokatsamfundet har visat ett stort intresse för Europeiska konventionens tillämpning i Sverige i sina olika utbildningar och seminarier. Senare offentliga utredningar om människorättsfrågor innehåller en utförlig analys av både folkrättsliga, komparativa och nationella aspekter på ett sätt som var mycket

²¹ Termen användes ursprungligen för att beskriva situationen i Danmark och har förts över till Sverige av Nergelius, a.a.s., 709.

²² Som exempel kan nämnas en dom från Högsta domstolen angående rätten till muntligt förhör och dess förhållande till artikel 6 i Europeiska konventionen (NJA 1991, s. 188). Se även J. Nergelius, a.a.s., kap. 18.3 och I. Cameron, *Protection of Constitutional Rights in Sweden* i [1997] Public Law, 488–512

ovanligt tidigare²³. Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter sammanställde nyligen en konventionssamling i mänskliga rättigheter och humanitär rätt på svenska²⁴.

Inom den juridiska utbildningen är folkrätten och statsrätten en obligatorisk del. Kurser om mänskliga rättigheter finns dock inte på alla universitet och högskolor. Det saknas fortfarande kurser i grundläggande folkrätt, mänskliga rättigheter och humanitär rätt för andra än jurister²⁵. Det återstår med andra ord åtskilligt innan Sverige fullt uppfyller sina folkrättsliga förpliktelser så som de väl sammanfattas i Wiendeklarationen från 1993:

”... States are duty-bound, as stipulated in the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and in other international human rights instruments, to ensure that education is aimed at strengthening the respect of human rights and fundamental freedoms. The World Conference on Human Rights emphasizes the importance of incorporating the subject of human rights [in] education programmes and calls upon States to do so.”²⁶.

²³ Utmärkta exempel är här utredningen om lagen mot etnisk diskriminering i arbetslivet *Räkna med mångfald* (SOU 1997:174) och betänkandena av minoritetsspråkskommittén angående ratificering av Europarådets två minoritetskonventioner (SOU 1997:192 och 193).

²⁴ *Konventionssamling i mänskliga rättigheter och humanitär rätt*. Sammanställd av: Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter, 1997.

²⁵ Om olika former av människorättsutbildningar och om förutsättningarna för dessa se G. Andreopoulos och R.P. Claude (eds.), *Human Rights Education for the Twenty-First Century*, 1997 och S. Spiliopoulou Åkermark (ed.), *Human Rights Education: Achievements and Challenges*, utkommer hösten 1998 från Institutet för mänskliga rättigheter, Åbo Akademi i samarbete med UNESCO.

²⁶ Vienna Declaration and Programme of Action, A/CONF. 157/23, 12 July 1993, para. 33.

Bilaga 3

Barnkonventionen i praktiken – underlag till utredningen om högskoleutbildning i demokrati och mänskliga rättigheter.

av Sven Winberg, Rädda Barnen

Inledning

FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) har fått ett internationellt gensvar som saknar motstycke. Det är nu bara Somalia och USA som inte anslutit sig sedan den antogs av FN:s generalförsamling 1989. Det gör den unik bland fördragen om mänskliga rättigheter. Det är en viktig milstolpe för mänskligheten att en syn på barnet och dess rättigheter har diskuterats fram inom FN:s ram och att det dokument som formulerats fått ett brett internationellt genomslag. Det betyder att en viktig förutsättning uppfyllts för att väsentliga förändringar i barns liv ska kunna komma till stånd. Sett i ett historiskt perspektiv är alltså barnkonventionen ett genombrott på mänskliga rättighetsområdet men det är fortfarande en lång väg till förverkligandet av dess principer. När ett land ansluter sig till barnkonventionen så ändras förstås inte barns liv därigenom men det finns en förändringsriktning angiven och det finns normer och principer att pröva förändringarna mot. Därmed kan viljan hos ansvariga att åstadkomma verkliga förändringar också provas.

Avsikten med denna text är att visa att barnkonventionen kan ha en betydelse för barn själva och för dem som på olika sätt verkar för barn. Texten innehåller exempel på olika sätt att arbeta för förändringar i barn liv, dvs för barnkonventionens förverkligande.

Texten är skriven utifrån det perspektiv som en frivilligorganisation har på barnkonventionen och dess betydelse

Landets regering är ansvarig för efterlevnaden av konventionen. Inte minst genom lagstiftningen och tillämpningen av denna. I kommunerna kan förutsättningar för förändring av barns situation skapas bl a genom de olika verksamheterna för barn och unga. Verksamheter som utgör ett stöd till föräldraskapet. Frivilligorganisationerna verkar genom information, utbildning, uppföljning och opinionsbildning för barnkonventionen. Rädda Barnen t ex, grundar hela sitt arbete på barnkonventionen. Erfarenheterna som redovisas här utgår i första hand från Rädda Barnens eller våra samarbetspartners erfarenhet.

Barnkonventionen

Grundläggande principer

Barnkonventionen är resultatet av ett sekels kamp för att få omvärldens erkännande av att barn har särskilda skyddsbehov och egna, individuella rättigheter.

Barnkonventionen bygger på föreställningen att barndomen är den period i livet då människan både är som mest utelämnad och som mest formbar och att hon därför behöver särskilt skydd och stöd. Med barn förstås alla människor som är under 18 år. Barnkonventionen sätter individen i centrum och individen är unik. Rättigheterna avser det enskilda barnet. Huvuddelen av artiklarna i konventionen (54 artiklar indelade i tre delar som behandlar materiella frågor, övervakningssystem och slutbestämmelser) handlar om barnets rätt att få sina grundläggande rättigheter och behov tillgodosedda. Till dem kommer en inledning som bl a speglar de principer om mänskliga rättigheter som har formulerats i FN:s konventioner och deklarationer. Konventionen innehåller alla slags mänskliga rättigheter, såväl medborgerliga och politiska som ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter och därtill humanitär rätt. Det är också den enda konvention hittills i vilken alla slag av mänskliga

rättigheter finns förenade. Därtill kommer rätten till särskilt skydd mot övergrepp och utnyttjande. Denna dimension av de mänskliga rättigheterna finns inte med i de andra stora konventionerna på området.

Alla rättigheter som beskrivs i barnkonventionen är lika viktiga. De utgör en helhet men de medborgerliga och politiska rättigheterna är "absoluta" rättigheter. De ekonomiska, sociala och kulturella är av "målsättningskaraktär". Hur och när de kan förverkligas är beroende av ett lands resurser. Det viktiga är att landets regering redovisar en målsättning och konkreta åtgärder för hur man avser att förverkliga dessa rättigheter.

Barnets rättigheter är universella. De gäller överallt och alla barn. När en regering ansluter sig till konventionen innebär det en förpliktelse mot alla världens barn. Ett lands regering har direkta skyldigheter gentemot det egna landets barn men också skyldigheter att medverka till att alla andra barn i världen får sina rättigheter tillgodosedda. I konventionen åläggs de anslutna staterna att genom internationellt utvecklingssamarbete bidra till andra behövande stater. Det är innebörden av artikel 4.

Barnkonventionen har en juridisk, moralisk och en politisk dimension. Varje regering som ansluter sig har förbundit sig att både gentemot övriga anslutande länder och inom det egna landet tillförsäkra barnen dessa rättigheter. Före en anslutning ska därför en prövning göras av överensstämmelsen mellan den nationella lagstiftningen och barnkonventionens principer och artiklar och eventuella justeringar av lagstiftningen göras.

Förutom dessa rättsliga åtaganden gör den anslutande regeringen också ett moraliskt åtagande att upprätthålla själva idén om att alla barn har lika rättigheter. Moraliskt ger konventionen vägledning om vad som förväntas av oss för att barn ska få leva ett gott liv. Även om den juridiska stödjer den moraliska dimensionen så är det den senare som till sist är avgörande för vilket genomslag barnkonventionen får. Politiskt har den ratificerande regeringen ett ansvar gentemot sina medborgare för att barnkonventionen efterlevs. Konventionens genomförande är en politisk process eftersom många av ar-

tiklarna är så vagt utformade att det ofta föranleder en debatt kring tolkningarna.

Övervakningen av tillämpningen av konventionens principer

Utgångspunkten för allt arbete till stöd för konventionen är att man vill åstadkomma en samhällsförändring som gynnar barn. Barnkonventionen är, förutom en juridisk och moralisk kodex för hur det internationella samfundet ska förhålla sig till barn således också en politisk dagordning för hur ett samhälle kan utvecklas för att bli barnvänligt. Den representerar ett barnperspektiv på hur en samhällsförändring bör göras. Det gäller både i fattiga och rika länder. Genomförandet är ett politiskt ansvar för staten, inte bara för regering och riksdag utan även för alla myndigheter och organ. Den sk Barnkommittén i Sverige har i SOU 1997:116 påpekat att konventionens genomförande är en politisk process eftersom många av artiklarna är så vagt utformade och syftar till ett gradvis genomförande som är svårt att tolka av en domstol. Det viktiga är, påpekar man, att barnkonventionens anda och innebörd beaktas i all lagstiftning och att konventionen tolkas politiskt av riksdagen. Det är i den dynamik som uppstår vid övervakningen av tillämpningen som konventionen bidrar till att förändra barns liv. Ny kunskap som belyser barns situation tas fram och diskuteras, tolkningar av artiklarnas innebörd görs och olika värderingar blir tydliga och bryts mot varandra, barns rättigheter ställs mot andra intressen, nya konstellationer av personer som är kunniga om barns situation bildas, okunskap blottas, rapporteringssystem skapas, hearings med ansvariga politiker hålls, indikatorer på förändring skapas, normer för lägsta "toleransnivåer" på fördelning av samhällsresurser riktade till barn och unga tvingas fram, etc.

Det är som den svenska Barnombudsmannen uttryckt det i den nyutkomna rapporten "Ett steg framåt- En handbok om barnkonventionen för kommuner och landsting" (Kommentus förlag, 1998): " Det räcker inte med en allmän välvilja mot barn eller att vuxna tror sig veta vad som är bra för barn. Det räcker inte heller med att

arbeta i barnkonventionens anda utan att kunna beskriva på vilket sätt detta sker. Barnkonventionen ställer vissa krav som måste uppfyllas av alla som på ett eller annat sätt har ansvar för barn och unga. Därmed har barns och ungas rättigheter kommit för att stanna på den politiska dagordningen.”

Frivilligorganisationerna har också en viktig roll i denna uppföljning och övervakning, vilket utvecklas närmare nedan. För den formaliserade övervakningen av barnkonventionens efterlevnad finns en av FN utsedd kommitté om 10 experter. (Barnkonventionen artikel 43–45). Kommittén är knuten till FN:s center för mänskliga rättigheter. De stater som har anslutit sig till konventionen ska avge rapporter till kommittén om de åtgärder som vidtagits för att genomföra konventionen. Första rapporten lämnas två år efter det att konventionen trätt i kraft för landet, därefter vart femte år.

FN:s barnfond, UNICEF och andra FN-organ har rätt att delta vid kommitténs granskning av rapporterna. De kan också själva bidra med rapporter till kommittén om konventionens tillämpning. Även frivilligorganisationer har viss möjlighet att delta och att lämna sådana kompletterande rapporter.

De bestämmelser om konventionens genomförande som finns i barnkonventionen bygger på grundtanken att en dialog ska komma tillstånd mellan staterna, kommittén, de olika FN-organen och frivilligorganisationerna. Högkommissarien för de mänskliga rättigheterna följer upp att de påpekanden som kommittén gjort i sina kommenterande slutsatser följs upp och åtgärdas av länderna. Det är genom att läsa FN-kommitténs yttranden som man kan få vägledning för vad barnkonventionen egentligen säger. Tolkningarna kommer så småningom att samlas i ”allmänna kommentarer” men det har ännu inte gjorts. Däremot har UNICEF givit ut ”Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child” (Rachel Hodgkin, Peter Newell, 1998). Den är tänkt att vara ett praktiskt verktyg för implementering. Den förklarar och illustrerar varje artikels implikationer. Den innehåller bl a kommentarer och rekommendationer från FN-kommittén, exempel från förarbete-

na till barnkonventionen, reservationer och deklarationer som gjorts av de anslutande ländernas regeringar etc.

Det finns nu en efterfrågan på kunskap om vad konventionen betyder för den egna yrkesverksamheten, hur man kan omsätta principerna i handling. Nu börjar det vardagliga tolkningsarbetet. Det är i vardagen som konventionen får bärighet. FN-kommitténs arbete med hur de olika artiklarna egentligen ska tolkas, grundat på granskningarna av de drygt hundra landrapporterna, är till stor hjälp. UNICEF-rapporten fyller en viktig funktion som referensmaterial men tolkningarna måste överföras till vardagssituationer som den enskilde känner igen sig i. Frivilligorganisationerna, inte minst de lokalt verksamma, har här en viktig uppgift framför sig. Det finns en del exempel på sådant arbete men erfarenheten från ett yrkesområde går inte alltid att överföra till ett annat.

Kommittén har lyft fram fyra övergripande principer i konventionen som är vägledande för tolkning och bedömning av alla områden som konventionen täcker. De principerna är:

1. Principen om varje barns lika värde. Rättigheterna gäller alla enskilda barn och unga inom landet utan åtskillnad av något slag. Barnet ska skyddas mot varje form av diskriminering eller bestraffning på grund av barnets eller dess föräldrars ras, hudfärg, kön, språk, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, handikapp, börd eller ställning i övrigt.. Denna princip kan utgöra ett verktyg för att skapa social rättvisa. (artikel 2 om icke-diskriminering)

2. Principen om att barnets bästa ska komma i främsta rummet . Principen bygger dels på tanken att barn är sårbara och behöver stöd och skydd och dels på att ett barnperspektiv ska tillämpas i beslutsfattandet. Barnets bästa är en slags portalparagraf för barnkonventionen, en etisk grundstomme på vilken de andra artiklarna vilar. Den får sin bärighet tillämpad i kombination med de andra sakartiklarna. (artikel 3 om barnets bästa)

3. Principen om rätten till liv och utveckling. Principen innebär också ett skydd för överlevnad och rätt att utvecklas utifrån sina förutsättningar. Denna rätt ska ses tillsammans med förbudet mot

dödsstraff (art 37). Principen om rätten till liv och utveckling betyder indirekt också att barn i utsatta situationer har rätt till mer uppmärksamhet och stöd. (artikel 6 om rätt till liv och överlevnad)

4. Principen om kravet att lyssna på barn och ta hänsyn till deras åsikter. Den innebär att i alla frågor som rör barnet själv ska hänsyn tas till barnets egen uppfattning och erfarenhet. Det finns en utvecklingsaspekt i principen som innebär att hänsyn ska tas till barnets ålder och mognad. (artikel 12 om åsiktsfrihet och rätt att bli hörd)

Utöver de nämnda principerna har också artikel 4 om genomförande av rättigheterna (resurser och internationellt samarbete) stor betydelse för tillämpningen av konventionen. Den har inte minst haft stor betydelse för att många utvecklingsländer ratificerat barnkonventionen.

Frivilligorganisationernas roll

Rädda Barnenrörelsens grundare, engelskan Eglantyne Jebb formulerade redan 1923 för Rädda Barnen-Unionens generalförsamling de fem punkter som blev grunden för Nationernas förbunds deklaration om barnets rättigheter, antagen 1924. Deklarationen kom att kallas Genevedeklarationen. 1959 antog FN:s generalförsamling en ny deklaration om barnets rättigheter, nu i tio punkter. Deklarationerna har haft ganska litet genomslag. Inget internationellt organ har haft uppdraget att se till att deklarationerna efterlevs. Internationella konventioner har en starkare ställning än deklarationer. Det gäller i hög grad barnkonventionen.

Frivilligorganisationerna hade således redan från början en viktig roll vid tillkomsten av de internationella överenskommelserna om barnets rättigheter. Initiativet till tillkomsten av barnkonventionen kom från Polens regering 1979. Det kom att ta 10 år av perioder av förhandlingar om konventionens innehåll innan den kunde godkännas av FN. Man arbetade efter konsensusprincipen, dvs utan omröstningar och ville forcera så många kulturella, politiska och språkliga barriärer som möjligt. Vid utarbetandet av barnkonven-

tionen hade frivilligorganisationerna en viktig roll som pådrivare och som initiativtagare till flera av artiklarna. Frivilligorganisationerna och även UNICEF har sedan drivit på ländernas regeringar att ansluta sig till barnkonventionen. Frivilligorganisationerna har sedan bidragit till spridning av information, utbildning, uppföljning och övervakning av konventionen, både nationellt och i internationellt samarbete.

Alternativa rapporter och nationella koalitioner

Frivilligorganisationerna har rätt att lämna rapporter som kompletterar FN-kommitténs underlag för bedömning av en regerings rapport om hur man följt barnkonventionen. Närmare hundra regeringar har rapporterat till FN-kommittén om hur de svarar upp mot barnkonventionen. Regeringarna har konfronterats med en mängd frågor om barns och ungdomars villkor. De har redovisat sina överväganden och åtgärder. Åtskilliga sådana alternativa rapporter från frivilligorganisationer har redovisats och påverkat kommitténs ställningstaganden. Många av dem kommer från nationella koalitioner mellan i första hand frivilligorganisationer. Koalitioner som skapats för att komplettera fakta, sätta ifråga regeringens redovisning, ge alternativa tolkningar till utvecklingen för barn, utbilda och opinionsbilda etc. Det finns idag nationella koalitioner i c 60 länder.

Förfarandet med alternativa rapporter till FN-kommittén stöds av en särskild arbetsgrupp inom den internationella samverkan som frivilligorganisationerna på barnrättsområdet har (NGO Group for the Convention on the Rights of the Child). Samverkansgruppen bildades redan 1983 under utarbetandet av konventionstexten och bidrog aktivt under FN-sessionerna till utformningen av konventionen. Det var sannolikt grunden för den ställning frivilligorganisationerna fått i processen kring barnkonventionen sedan den antagits. Samverkansgruppen består idag av ett 40-tal internationella frivilligorganisationer som möts två gånger om året i Geneve för att samordna aktioner och för att utveckla gemensamma strategier. Sekretariatet för gruppen finns i Genève. En särskild tjänsteman är an-

ställd för att svara för samverkan mellan frivilligorganisationerna, FN-kommittén och Centret för Mänskliga Rättigheter.

I exemplet Honduras visade det sig att koalitionen COIPRODEN för FN-kommittén pekade på de usla arbets- och sociala förhållandena för speciellt flickor under 18 år i legotillverkningsindustrin där cheferna kränkte deras rättigheter både som arbetstagare och barn. FN-kommittén noterade detta särskilt i sina kommenterande slutsatser till landets regering.

I exemplet Madagaskar visades i en alternativrapport till FN-kommittén från en frivilligorganisation, Dignité en Détention, att barnprostitutionen i turistindustrin ökat kraftigt. Detta hade påvisats i lokalpressen utan att regeringen gjort någonting. Likaså exponerades barn för barnpornografiska bilder utan att några sanktioner vidtagits. FN-kommittén påpekade också detta i sina kommenterande slutsatser (Gerison Lansdown 1997).

I bägge fallen är det naturligtvis komprometterande för landets regering att råka ut för detta påpekande och därigenom behöva stå till svars inför världssamfundet för det. De har dessutom skyldighet att återkomma vid nästa rapporteringstillfälle med en redovisning av vilka åtgärder som vidtagits med anledning av kommitténs påpekande. För att FN-kommitténs ställningstagande ska bli kända och kunna bidra till förändring av förhållandena krävs antingen att regeringen själv offentliggör kritiken eller att en annan part, som t ex den nationella koalitionen, uppmärksammar pressen på kritiken så att en nationell debatt kan uppstå och nödvändiga förändringar genomföras.

Det brittiska exemplet är intressant eftersom det bygger på en så genomarbetad strategi för alternativrapporteringen.

Storbritannien ratificerade konventionen 1991. I mars 1992 bildades Children's Rights Development Unit (CRDU) för att skapa intresse i landet för barnkonventionen och för att förstå konsekvenserna för barn av barnkonventionen. Enheten verkade i tre år utifrån fem strategier:

1. Öka medvetenheten om konventionen.

2. Belysa överensstämmelsen med konventionen i landet
3. Utveckla praktiska strategier för implementering
4. Stödja barns deltagande i beslut som påverkar deras liv
5. Identifiera mekanismer för att återförsäkra efterlevnaden av konventionen

Utbytet av information om olika insatser för barnets rättigheter stöds av ett världsomspännande nätverk, CRIN (Children's Rights Information network). CRIN har över 500 medlemsorganisationer i mer än 100 länder. Informationen sprids bl a via ett nyhetsbrev, hemsida på Internet, elektronisk postlista och arbetet samordnas via ett kontor i London.

Vad har hänt i Sverige med barnkonventionen?

Den svenska regeringen lämnade i september 1992 sin första rapport om efterlevnaden av barnkonventionen till FN. I inledningen till den sades bl a att:

”..barnens situation avspeglar i hög grad samhällets värderingar. Under de senaste årtiondena har inställningen till barn radikalt förändrats i det svenska samhället. Det finns nu en helt annan förståelse för barnens behov och en nyvunnen respekt för dess rättigheter. Barn är idag mer synliga och man lyssnar på dem. Betydelsen av nära och starka känslomässiga band mellan föräldrar och barn betonas starkt och det finns en lyhördhet för barns upplevelser och tankar. De svenska ambitionerna är att barn, liksom andra ska vara delaktiga i samhället.”

Kommittén granskade den svenska rapporten 1993 och framhöll bl a att:

Sverige var den första staten att fullgöra sin rapporteringsplikt, att rapporten var mycket omfattande om än yt-

terligare upplysningar behövs om situationen för utsatta grupper, i synnerhet barn tillhörande minoriteter, inklusive barn tillhörande ursprungsbefolkningen, och försummade barn i storstadsområdena.

De huvudsakliga anmärkningarna var att lagen inte föreskriver skydd mot alla de former av diskriminering som räknas upp i artikel 2, att det finns brist på klarhet och uppenbara ofullkomligheter i lagen med avseende på definitionen av barn. Det får konsekvenser för inkallelse till militärtjänst, för att en person som fyllt 15 år kan gå med i hemvärnet och för skyddet av barn mot utnyttjande i pornografiska alster. I det senare fallet gäller att ingen åldersgräns har fastställts. Kommittén var också bekymrad över att regeringen inte garanterar att barn i fängsligt förvar hålls åtskilda från vuxna liksom över rådande praxis att ta utländska barn i förvar enligt utlänningslagen. Kommittén kommenterade också att det föreföll råda brist på information om barn som fallit offer för sexuellt utnyttjande, inklusive incest.

Rädda Barnen hade i en inlägga till FN-kommittén framfört synpunkter i 16 punkter varav ungefär hälften av dem återfinns i kommitténs kommentarer. Kommittén har däremot tagit upp en rad andra frågor som inte väckts av Rädda Barnen. Kommitténs rapport redovisades senare samma år i Riksdagen av det ansvariga statsrådet Bengt Westberg vilket inte föranledde någon längre diskussion.

Frivilligorganisationernas gemensamma arbete i Sverige för barnkonventionen

1985 bildades i Sverige Barnkonventionsgruppen, en grupp av representanter för svenska frivilligorganisationer vars syfte var att informera om arbetet kring utformandet av barnkonventionen. Gruppen hade möjligheter att komma med synpunkter på innehållet i olika konventionsartiklar genom kontakter med berörda departe-

ment i Sverige men också genom den tidigare nämnda internationella samverkansgruppen för frivilligorganisationerna. Sedan 1993 är de svenska frivilligorganisationernas samverkan istället organiserad i ett nätverk vars viktigaste uppgift är att ordna en årlig hearing med regeringen om efterlevnaden av barnkonventionen. Den svenska regeringens andra rapport till FN-kommittén har avgivits under 1997. Då den kommenterades av Rädda Barnen var kritiken betydligt hårdare än när den första regeringsrapporten kom. Den allmänna uppfattningen var att det tidiga nittioalets hårda nedskärningar i verksamheter för barn och unga och ett hårdare samhällsklimat för alla svaga grupper har satt sina tydliga spår i Sverige. Regeringen verkar dock inte ha velat vidkännas dessa förändringar och har inte diskuterat dem närmare i rapporten utan ger en tämligen sockrad bild av situation för barns rättigheter i Sverige. Pressreaktionerna lät heller inte vänta på sig efter den pressinformation Rädda Barnen gav. Det skrevs många spaltmeter om kritiken.

Påverkan på lagstiftning och andra åtgärder inom statsförvaltning och offentlig service

När ett land ansluter sig till barnkonventionen åtar det sig att leva upp till konventionens bestämmelser. I praktiken innebär det att landets lagstiftning måste ändras om den inte är i överensstämmelse med barnkonventionens bestämmelser. Det finns olika metoder för att göra det beroende på vilket rättssystem man har. I Sverige har man valt mellan att inkorporera barnkonventionen eller att transformera den. Man har valt det senare alternativet. Det betyder att om konflikt uppstår mellan barnkonventionen och svensk lag i tillämpningen, gäller svensk lag. Tillämpningen av den svenska lagen och den juridiska tolkningen av barnkonventionens aktuella artikel kan förstås kritiseras och förslag resas om ändring av lagen. Det är själva dynamiken kring förhållandet mellan nationell lag, tillämpning och konventionens innehåll som avgör om förändringar till det bättre för barn kan komma till stånd. Frivilligorganisationerna har

en viktig roll i att hålla en diskussion levande om detta, t ex genom att bidra med eget utredningsunderlag om tillämpningen av lagarna. De flesta regeringar har med anledning av sin ratificering av barnkonventionen sett över sin lagstiftning på barnområdet. Det har för Sveriges vidkommande inneburit att delar av barnkonventionens portalparagraf, artikel 3 om barnets bästa, införts i Socialtjänstlagen och i Utlänningslagen. FN-kommittén var i behandlingen av den första svenska rapporten delvis kritisk mot just tillämpningen av den svenska Utlänningslagen. Den svenska Barnkommitténs omfattande genomgång av lagstiftning och administrativa förordningar och bestämmelser har lett fram till en del förslag. Bl a föreslås att principen om barnets bästa införs även i Plan- och Bygglagen. Strukturer för regerings- och annan förvaltningssamordning och bevakning av barnfrågor har kommit till stånd på en del håll, både i Sverige och i andra länder. Barnombudsmanfunktioner av olika slag har också inrättats i flera länder. Den offentliga statistiken om barn och unga börjar förbättrats, även om det går långsamt. I Sverige har t ex SCB fått i uppgift att utreda hur barn som analysenhet skulle kunna ingå i den nationella statistikproduktionen. I dag förekommer barn i stort sett uteslutande som del av ett hushåll eller som en medlem av en familj. Med några undantag saknas barn som social kategori. Det begränsar möjligheterna att t ex närmare följa förändringar i välfärden för barn.

Barnkonventionens påverkan på den kommunala verksamheten

Många av barnkonventionens rättigheter är, som Barnkommittén påpekat, kommunala angelägenheter. Barnombudsmanen har under 1996 genomfört en studie i fyra kommuner om ökat inflytande för barn och ungdomar, Jönköping, Skellefteå, Ludvika och Porsgrunn i Norge. Barnombudsmanen drar av studien slutsatsen att ett ökat inflytande kräver ett förändrat arbetssätt i kommunerna. Det krävs många förändringar i den kommunala verksamheten, i attityder, beslutsfattande och arbetsformer.

Barnombudsmannen har lagt ett antal förslag i syfte att förstärka möjligheterna för barn och unga att få ett större inflytande i den politiska beslutsprocessen i kommunerna. Förslagen förutsätter ändringar i kommunallagen. Barnombudsmannen har också utarbetat sådana författningsändringsförslag och redovisat dem i en promemoria "Förslag till ökat inflytande för barn och unga i en kommunala beslutsprocessen samt modellbeskrivningar" (BO 1997).

I vissa kommuner har man börjat utarbeta sk "barnchecklistor" i vilka man bestämt principer i barnkonventionen mot vilka man t ex börjat pröva olika beslut som kommunen fattat som rör barn. Några kommuner har försökt att beskriva sina ambitioner och sina planer för det kommande budgetåret i en särskild "barnbilaga" till budgeten. "Barnbokslut" är ett annat grepp som använts för att i efterhand få en överblick över hur kommunens resurser använts på olika områden som direkt eller indirekt gäller barn. "Barnkonsekvensanalyser" är ytterligare ett sätt att antingen i förväg eller i efterhand pröva hur ett visst kommunalt beslut återverkar på just barn. Några kommuner har också utarbetat barn- och ungdomshandlingsplaner för hur barnkonventionen ska förverkligas.

Kopplingen till barnkonventionen och dess principer är i dessa dokument än så länge ganska svaga men det verkar på många håll finnas en vilja att utveckla arbetet i denna riktning. Det låter sig inte heller enkelt göras att t ex omsätta grundprinciperna om icke-diskriminering, barnets bästa, rätten till liv och utveckling och att få yttra sig och bli hörd i en kommunal budget. Det kräver en hög grad av ideologisk medvetenhet och konsekvens som inte alltid ryms i vardagsslitet med att få debet och kredit i den kommunala budgeten att gå ihop. Inte desto mindre är det i denna vardag som förutsättningarna för förverkligande av barns rättigheter skapas. Kreativitet och ihärdighet krävs därför av alla dem som lokalt, t ex i en frivilligorganisation vill påverka denna process. Frivilligorganisationerna har således en viktig roll i att driva på utvecklingen, inte minst lokalt och inte minst gentemot politikerna och chefstjänstemännen. Det är samtidigt viktigt att vara klar över att det bland de anställda i

kommunernas verksamheter för barn och unga finns många som kan bidra med viktig kunskap och erfarenhet och som utgör en viktig resurs för genomförandet av barnets rättigheter. Många av de anställda upplever att deras vardagliga arbete bärs upp av, eller borde bäras upp av principerna i barnkonventionen.

Det är också viktigt att dra in även dem som inte direkt arbetar för barns välfärd utan som arbetar med t ex miljö- och hälsoskydd, samhälls- och trafikplanering, fackföreningar, polis osv. Det är således väsentligt att skapa breda allianser till stöd för genomförande av barnkonventionen.

Barnkonventionens genomslag i massmedia

Bevakningen i media av förändringar i barns situation är inte systematisk. Därvidlag är det ingen skillnad mot andra samhällsområden. Media styrs av händelser som av dem definieras som nyheter. Frivilligorganisationerna har även här en viktig roll att med stöd av barnkonventionens normer uppmärksamma förhållanden för barn som tidigare är okända eller negligerade och att ställa krav på ansvariga att åstadkomma förändringar, dvs att medverka till att definiera vad som är nyheter på detta område. Artikel 34 i barnkonventionen om skydd mot sexuellt utnyttjande har fått en konkret innebörd genom olika händelser som pedofilhärvan i Belgien, barnpornografibeslaget i Norrköping osv. Många har också i debatten kring barnpornografi, barnsexturism och andra sexuella övergrepp refererat till "artikel 34" som uttrycker hur det internationella samfundet ser på sexuellt utnyttjande av barn.

Utgivningen av böcker och tidskrifter med barns rättigheter som tema har ökat kraftigt under 90-talet. Flera internationella tidskrifter med inriktning på barnets rättigheter har t ex startat under 90-talet, t ex International Journal of Children's Rights, International Digest från UNICEF:s Innocenti Center, Childhood (som delvis har barnets rättigheter som fokus), Child Rights etc.

Vilka behov finns av information och utbildning om Barnkonventionen?

Informationskampanjer

”Konventionsstaterna åtar sig att genom lämpliga och aktiva åtgärder göra konventionens bestämmelser och principer allmänt kända bland såväl vuxna som barn” (Artikel 42, Informations skyldighet om konventionen).

Grundläggande för all informations- och utbildningsverksamhet kring barnkonventionen är att regeringen genom sin ratificering av barnkonventionen har en skyldighet att brett informera om ”..konventionens bestämmelser och principer..”.

Den svenska regeringen löste redan det år konventionen trädde i kraft denna informationsplikt genom att söka ett samarbete med landets frivilligorganisationer som man betraktade som sakkunniga på området. Regeringen ställde 30 miljoner kronor från Allmänna Arvsfonden till förfogande för frivilligorganisationerna att söka medel från för att informera främst barn och allmänhet om barnkonventionens bestämmelser och principer. Vid den tidpunkten fanns behov av en mycket grundläggande och bred informationsverksamhet som bl a kom att omfatta skrifter och broschyrer, videos, filmer, böcker, teaterverksamhet, föredrag, seminarier och konferenser. Mycket stora upplagor trycktes t ex av Rädda Barnens ”Snabbfakta om barnkonventionen” (tryckt i hundratusentals ex), ”Mina rättigheter”, en barnanpassad information om barnkonventionens viktigaste artiklar i tre åldersrelaterade versioner, framtagen av den tidigare nämnda Barnkonventionsgruppen.

Många barn i skolåldern nåddes av informationen men undersökningar som genomförts senare har visat att det fortfarande är en majoritet av barnen som inte känner till sina egna rättigheter. Det är naturligtvis en förutsättning för att de ska kunna kräva dem eller samarbeta med vuxna som vill verka för barns rättigheter. Det är

också en förutsättning för att barn ska kunna medverka till att andra barn tillerkänns sina rättigheter. Inte minst att andra barn har samma rättigheter som de själva har. Varje år tillkommer dessutom 90–100 000 nya barn som också efterhand ska medvetandegöras om sina rättigheter. Det räcker alltså inte med några engångskampanjer. Kunskap om barnets rättigheter måste utgöra en del av lärostoffet i skolan. Undervisningen om mänskliga rättigheter och barnets rättigheter måste garanteras i läroplanerna. Det betyder att lärarna är en viktig målgrupp för utbildningsinsatser som bör finnas omnämnda i de lokala skolplanerna. Det bör alltså ses som en skyldighet för huvudmannen, kommunen, att se till att deras personal får nödvändig utbildning/fortbildning för att själva ta till sig den och för att kunna hjälpa barnen att ta till sig denna kunskap.

Regeringen beslutade i december 1996 att under en tvåårsperiod ställa sammanlagt 20 miljoner till förfogande ur Allmänna Arvsfonden till Socialdepartementets förfogande för att göra en insats för att öka kännedom om barnkonventionen i kommuner och landsting. Avsikten med regeringens beslut var att inför rapport nummer två till FN-kommittén ta ytterligare ett steg i arbetet med att införliva barnkonventionen i det vardagliga arbetet med barn. Medlen ska i första hand användas för att täcka frivilligorganisationernas kostnader för projekt som ökar kostnaderna om barnkonventionen. Projektet som kallats ”Dags för barnkonventionen” samordnas under ledning av Barnombudsmannen. Regeringen har formulerat ett mål som innebär att varje kommun i slutet av år 1998 ska ha kommit ett steg vidare i arbetet med att införliva barnkonventionen.

Barnombudsmannens undersökning 1995 av hur långt kommunerna kommit med att informera om och införliva barnkonventionen i sitt arbete och sin planering (”På spaning efter barnkonventionen”) visade att det var få kommuner som kommit någon vart. Uppföljningen 1997, ”Fortsatt spaning” visade på ett något bättre resultat men visade att det återstår mycket att göra. Inriktningen på många av de projekt som nu startats för att i kommunerna införliva barnkonventionen syftar till att försöka få barnkonventionen att få fäste i

vardagen. Arbetet genomförs i samarbete mellan frivilligorganisationer och de kommunala förvaltningarna.

Regeringens ansvar för att göra konventionens bestämmelser och principer allmänt kända bland såväl vuxna som barn kvarstår.

Utbildning om barnkonventionen

Utbildningsbehovet kring barnkonventionen har, som framgått av det som sagts, förändrats från att gälla kunskap om att barnkonventionen existerar och vad den stadgar till en djupare bearbetning anpassad efter olika gruppers och yrkessituationers behov. Det ställer nya krav på utbildningsanordnaren att skaffa sig kunskaper om de sammanhang där konventionen ska tillämpas. Det går troligen inte att lösa uppgiften på ett bra sätt om man inte bygger upp ett nära samarbete med dem man ska utbilda för att gemensamt definiera hur teori och praktik möts. Någon form av institutionalisering krävs troligen också. Idag sker fortfarande de flesta utbildningsinsatser på tillfällighetens grund och utbildningsuppdragen löses från fall till fall utan att erfarenheterna tas tillvara systematiskt. Utbildningsverksamheten byggs inte i tillräcklig utsträckning under med den systematiska återföring av olika erfarenheter som skulle vara möjlig. Nya grupper som kräver nya infallsvinklar tillkommer ständigt. För att till exempel rätt kunna möta de utbildningsbehov och intressen som de tekniska nämndernas personal i kommunerna kan ha kring barnets rättigheter krävs annat innehåll än t ex för lärare. De har redan den grundläggande kunskap om hur barn utvecklas, tänker och fungerar som krävs för att få ett sammanhang i ett barnrättighetsperspektiv.

Å andra sidan är den personal som arbetar direkt med barnen i allmänhet inte så förtrogna med ett perspektiv som utgår från mänskliga rättigheter. Ett "behovs- och välfärdsperspektiv" ligger mycket närmare till hands för dem. Det är en iakttagelse som bekräftas från olika delar av världen. Rättighetsperspektivet knyter an till andra kunskapsområden som filosofi, teologi, statsvetenskap som inte ligger så nära många som är yrkesverksamma med barn.

Därför är det viktigt att i utbildningsinsatserna kring barnkonventionen inkludera även detta breda perspektiv.

Det är i första hand regeringen som måste ta ansvaret för utbildningen och kunskapsbildningen kring mänskliga rättigheter och barnets rättigheter men kommunerna har också ett ansvar att i t ex lokala skolplaner föra in och följa upp att sådan utbildning ges. Frivilligorganisationerna kan bara åta sig att komplettera en sådan mer institutionaliserad utbildning med sina särskilda erfarenheter och sitt perspektiv och ta på sig rollen att peka på utbildningsbehoven.

Det är viktigt att insatserna för att barnkonventionens normer ska bli verklighet inte stannar vid informationskampanjer. Den djupare bearbetning som en utbildningssituation ger möjlighet till är nödvändig för att konventionen ska knytas till de kunskaper och erfarenheter man redan har. Först därigenom kan en påverkan ske och en varaktig förändring åstadkommas.

Det är inte möjligt att försätta alla som borde i en utbildningssituation. Därför gäller det att prioritera vilka nyckelgrupper man vill nå i första hand. Ett sätt att praktiskt hantera detta är att utbilda piloter som i sin tur kan nå ett större antal än vad som annars vore möjligt. Rädda Barnen har under de två senaste åren arbetat med utbildning av sk "barnkonventionspiloter". Över två hundra piloter har utbildats vilka sedan kan verka med stor geografisk spridning. Piloterna är personer som arbetar på frivilligbasis men som ofta har en yrkesmässig anknytning till barns rättigheter på något sätt. Det kan vara poliser, advokater, åklagare, lärare osv. Under utbildningen erhåller de ersättning för inkomstbortfallet men förbinder sig sedan att genomföra ett antal utbildningsdagar frivilligt inom den region de själva bor. Efterfrågan på utbildningsplatser har varit större än tillgången. Förklaringen är väl i grunden ett engagemang för frågorna men också de möjligheter som ges att genom detta arrangemang möta andra yrkesgrupper och barn och unga kring viktiga frågor som rör barn och unga.

Många tycker att barnkonventionen är ett svårtillgängligt och abstrakt dokument som är svårt att knyta till den egna erfarenheten. Frivilligorganisationerna bidrar till att göra den mer praktiskt an-

vändbar för dem som arbetar med barn genom att skapa verktyg för att tolka konventionen, och att överföra detta i olika typer av utbildningssituationer.

Föreställningen att barn är självständiga individer med egna behov har blivit alltmer spridd bland allmänheten, även i kulturer där familjens eller kollektivets intressen väger tungt. Under de senaste decennierna har allmänbildningen om barns behov och utveckling ökat påtagligt i takt med att kunskapsutvecklingen på området ökat. Utbyggnaden av offentlig verksamhet för barn och unga, inte minst barnomsorg, har också ökat intresset för hur barn tänker och vilka behov de har. Grunden för en reflekterad uppfattning om barnets rättigheter utgår från insikter om vilka behov barnet har och frågor om hur barnets utveckling kan stödjas eller hindras. En ökad kunskap och en attitydförskjutning bland allmänheten när det gäller barns behov och rättigheter är grunden för att barn ska kunna få ett institutionaliserat inflytande, inte minst i frågor som rör deras vardag. Det gäller särskilt skolan men också i andra beslutsfora som fattar beslut som rör barnets vardag, stadsdelsförvaltningar, fritidsgårdar, idrottsföreningar etc.

Det är i huvudsak den vuxne som är mottagare av budskapet om att barn och unga har egna individuella rättigheter. Om den vuxne inte kan ta till sig vad barnet framför, inte kan tolka barnets uttalande uppstår problem. Det är, som den norske professorn Per Olav Tiller uttrycker det i en artikel i "Barnets bästa – en antologi" utgiven av Barnkommittén, oftast mottagarens egenskaper, som är avgörande för om ett budskap är förståeligt eller ej. Empati, insikt och kunskap hör ihop. Tiller menar att det saknas respekt för barn i vårt samhälle. Vi "främmandegör" barn. "Barn är ett folk och de bor i ett främmande land". Denna vackra poetiska bild uttrycker vår ambivalenta inställning till barn och barndom. "Vi framstår som barn-tillvända samtidigt som vårt förhållande till barn och barndom präglas av avstånd och brist på äkta respekt." Om det är så, och mycket talar för det, är information och utbildning kring barnets rättigheter en angelägen men komplicerad sak.

Utbildning för mänskliga rättigheter och humanitär rätt, exemplet FN/IFOR i Bosnien

I allt utvecklingssamarbete idag är demokratiseringsprocesser och mänskliga rättigheter i fokus. Mänskliga rättigheter är ett genomgående inslag i den svenska utrikespolitiken, både som mål och medel. Demokratin har sin legala bas i mänskliga rättigheter samtidigt som den gagnar de mänskliga rättigheternas förverkligande.

Rädda Barnen har under 1993–96 i samarbete med den svenska försvarsmaktens internationella utbildningscentrum, SWEDINT genomfört utbildning av över 5 000 svenska befäl och soldater på väg till fredsbevarande uppdrag i Bosnien. Utbildningen har utgjort en integrerad del i förberedelsutbildningen om etik, moral och internationella humanitära regler. Rädda Barnens föreläsningar handlade om:

- Barnets rätt till skydd i krig. Konventioner och regelsystem för civilbefolkningen i krig och konflikt. Lista på förbjudna övergrepp. Möjligheter att rapportera övergrepp.
- Vad händer med barn i krig och hur påverkas de av krigsupplevelser. Krigets psykosociala effekter. Vad kan hända vuxna som uppehåller sig i krigsområden.
- Rädda Barnens mandat och arbetet för barns rättigheter i krig.

Föreläsningarna behandlade vidare krigets lagar, barnets rättigheter enligt barnkonventionen och Rädda Barnens erfarenheter av hur kriget påverkar barns psykosociala utveckling. Barnets situation i krig och deras reaktioner efter krig togs också upp.

Varje avsnitt åskådliggjordes av verkliga händelser som rapporterats av svenska FN-soldater eller barn i forna Jugoslavien. Flera soldater tog efter sin tjänstgöring kontakt med Rädda Barnen och berättade vad de varit med om. Deras erfarenheter fick sedan i föreläsningarna illustrera brotten mot krigets lagar och barns reaktioner på krig. 1996 blev en del av soldaternas utrustning då de for iväg till Bosnien några barnboksklassiker, översatta till serbokroa-

tiska. Böcker skrivna av Astrid Lindgren och Gunilla Bergström. Efterfrågan på böckerna visade sig snart vara oändlig.

”Även om böckerna delats ut i områden dit reguljära biståndsorganisationer inte kunnat nå handlar det inte bara om att distribuera böcker. Det är sammanhanget som är viktigt. Att det är IFOR-trupperna som kontaktar förskolor och sjukhus och lämnar böckerna. Att det är soldater som tar sig tid och sitter ner tillsammans med ungarna och bläddrar i böckerna, pekar på Pippi och att de skrattar tillsammans, att soldaterna visar att de respekterar barnen.”
(Svenska FN/IFOR soldater möter barn i Bosnien, Rädda Barnen Rapport 1997.)

Resultatet av utbildningsinsatsen var mycket positivt. Utvärderingarna var genomgående positiva. Det sägs i rapporten att barns reaktioner på krig har direkta paralleller med soldaternas egna upplevelser och trauma. Genom utbildningen och de övriga förberedelserna före utresan, avrapporteringen vid hemkomsten, kamratstödet och debriefingprogrammen kan soldaterna få hjälp att bearbeta sina reaktioner. Förståelsen för de egna reaktionerna gör att soldaterna kan sätta sig in i barnens situation. Rädda Barnens medverkan i utbildningen byggde både på förtroendet med barnkonventionen och barns situation i krig och på flykt.

Avslutning

Barnkonventionens betydelse

Avsikten med denna text har, som sades i inledningen, varit att visa att barnkonventionen kan ha en betydelse för barn själva och för dem som på olika sätt verkar för barn. Grundläggande för om barnkonventionen kan bidra till någon förändring är att vuxna inser behovet därav. I ett samtal för några år sedan med grundaren av Children's Defence Fund, Marian Wright Edelman, framhöll hon att

det som måste föregå en kamp för barns rättigheter i USA är att vuxna blir medvetna om sina skyldigheter mot barn. Kanske är det så. Men barns rättigheter och vuxnas skyldigheter hör oupplösligt samman. För vuxna kan det kosta på att anlägga ett nytt perspektiv, ett barnperspektiv som barnkonventionen innebär. Det betyder också på lång sikt att avstå från makt vilket genom mänsklighetens historia alltid visat sig svårt, men nödvändigt för att åstadkomma förändringar.

Bilaga 4

Kurserna i Mänskliga Rättigheter och Demokrati vid Teologiska Högskolan – underlag till utredningen

Syfte med utvärderingen

Enligt uppdraget ska en utvärdering göras av de kurser som Teologiska Högskolan i Stockholm (THS) anordnat under 1997 inom ramen för ett kursprogram i Mänskliga rättigheter och demokrati. I föreliggande PM redovisas resultatet av denna utvärdering som syftat till att sammanställa de hittillsvarande erfarenheterna av kurserna vid Teologiska Högskolan som bakgrund till en diskussion av frågor av betydelse för den framtida utvecklingen.

Underlag

Underlag till utvärderingen är material från Teologiska Högskolan, en enkät till kursdeltagare samt intervjuer. Enkäten riktades till deltagarna i de ”öppna” kurserna under 1996 och 1997 och har därför inte omfattat deltagarna i kursen ”Ursprungsfolkens rättigheter” vilken genomförts som uppdragsutbildning åt Diakonia. Sammanlagt 86 personer fick enkäten av vilka 65 har svarat, en svarsfrekvens på 76 %. Enkätsvaren antas därför väl spegla deltagarnas bakgrund och erfarenheter. Intervjuer har genomförts med kursled-

ningen, ett antal kursdeltagare och lärare samt med representanter för avnämarna.

Frågeområden i enkäten till kursdeltagarna:

- kurs och antal poäng, faktiskt och önskat antal
- bakgrund, ålder, arbetsområde, tidigare utbildning
- motiv för att läsa kursen/rna
- omdömen om kursen/rna, förslag till förändringar
- vad kursen/rna har givit, den nytta som deltagarna har haft

Lärarna har tillfrågats om sina erfarenheter av kurserna, svårigheter och utvecklingsmöjligheter.

Avnämarna har tillfrågats om sin uppfattning om kursernas ändamålsenlighet samt behovet av olika utbildningar i mänskliga rättigheter.

Bakgrund

Med början under 1993 har det förekommit diskussioner inom bl a Ordfront och olika frivilligorganisationer om bristen på utbildningar i mänskliga rättigheter. Frivilligorganisationernas Fond för mänskliga rättigheter gjorde en sammanställning av det befintliga kursutbudet. Teologiska Högskolan kom in i diskussionerna efter ett seminarium i februari 1995 om religionsfrihet. Diskussionerna ledde till att Teologiska Högskolan i samarbete med Ordfront och Fonden för mänskliga rättigheter med åtskilligt frivilligt arbete genomförde 2 kurser under 1996, "Med lika värde", 5 p, och "Rätten till asyl", 5 p.

Teologiska Högskolan ansökte hösten 1996 om bidrag för att starta ett kursprogram om Mänskliga rättigheter och demokrati. Högskolan beviljades anslag om 800 000 för kurser under 1997 (1996-12-19 dnr U96/3791/UH).

Högskolan har sedermera sökt och beviljats ett anslag om 400 000 för kurser under vårterminen 1998.

Teologiska Högskolan i Stockholm

är en icke-statlig högskola som drivs som en andelsförening med Svenska Missionsförbundet och Svenska Baptistförbundet som huvudägare. Högskolan ansökte år 1992 om examensrätt, statsbidrag, rätt att anta och examinera på enstaka kurs m m. Regeringen beslutade hösten 1993 att ge Teologiska Högskolan examensrätt för högskoleexamen 80 p och rätt att anta och examinera för enstaka kurser. Högskolan fick år 1996 sin examensrätt utvidgad till att omfatta teol.kand examen om 140 p.

THS hade läsåret 1997/98 ca 400 inskrivna studerande.

Syfte med kurserna

Anordnarna

”Utbildningen i Mänskliga rättigheter och demokrati har som syfte haft att ge kunskap om de juridiska aspekterna av mänskliga rättigheter, men med tonvikten lagd på den moraliska argumentation som legitimerar de olika mänskliga rättigheterna samt den historiska framväxten av dessa rättigheter.” Ambitionen har varit att skapa ett kursutbud som kompletterar det juridiska perspektivet och som medger en belysning av de mänskliga rättigheterna även utifrån filosofiska och samhällsvetenskapliga utgångspunkter.

Deltagarna

Deltagarnas främsta motiv för att delta i kurserna var allmänt intresse, därefter kommer behov i arbetet. Kursdeltagarnas motiv för att läsa kurserna återges nedan. Högst två alternativ kunde anges.

Tabell 1.

Motiv	Antal svar
Allmänt intresse	45
Behöver i nuvarande arbete	25
Kompletterar mina studier	21
Behöver för mitt frivilliga arbete	17
Behöver för framtida arbete	16
Summa	124

En övervägande majoritet av deltagarna arbetar jämsides med studierna, nästan 70 %. Av de som uppgivit att de arbetar dominerar arbete inom enskild organisation, sammanlagt 37 % uppger detta. Åldersfördelningen framgår av nedanstående tabell:

Tabell 2.

Ålder	Procent
-25	14
26-40	44
41-50	17
51-	25

Flertalet deltagare hade erfarenheter av tidigare universitetsstudier, främst med samhällsvetenskaplig inriktning. Ett antal deltagare hade studerat juridik.

Genomförande och resultat

Organisation

Programmet i Mänskliga rättigheter och demokrati vid Teologiska Högskolan genomförs i samarbete mellan Teologiska Högskolan, DemokratiAkademien och Fonden för mänskliga rättigheter. Högskolan har vidare en grupp utomstående personer vilka har till uppgift att bevaka kursernas kvalitet. Representanter för samtliga orga-

nisationer har medverkat som kursledare och som föreläsare. En av lärarna vid högskolan har haft det övergripande ansvaret och även varit kursledare för flera kurser.

Programmet består av ett antal fristående 5-poängskurser vilka kan läsas som program eller som fristående kurser. Den som är antagen till programmet har därmed förtur till de olika kurserna. Den som önskar läsa hela programmet om 40 p bör i studierna innefatta ett eget arbete motsvarande 5 p. Fördelningen på de olika kurserna framgår av tabell 3 nedan.

Kurserna vid högskolan är fortfarande under utveckling. Det är först under höstterminen 1997 som högskolan erbjudit ett tillräckligt antal kurser för att motsvara heltidsstudier. Avsikten är att högskolan ska erbjuda de olika kurserna enligt ett rullande program med tre av kurserna som obligatoriska för de som följer hela programmet. Dessa kurser ges emellertid inte varje termin enligt nuvarande planering.

Resultat

Av de som svarat på frågan i enkäten har 55 % tagit 5 p eller mindre. En stor majoritet, 79 %, har tagit upp till 10 p. Ca en femtedel har 15 p eller mer. Av redovisningen från Teologiska Högskolan framgår inte om det finns en skillnad i studieresultat mellan de som följer programmet och de som inte gör det. Till höstterminen 1997 antogs 14 personer till programmet, varav flera läst en eller flera av de tidigare 5-poängskurserna. De övriga platserna på de olika kurserna fylldes med sökande till enstaka kurser.

Tabell 3.

<i>Genomförda kurser</i>	<i>Antagna</i>	<i>Registrerade (efter 3 v)</i>	<i>Examinerade</i>
<i>Vårterminen 1996:</i>			
Med lika rätt, 5 p	15	15	9
<i>Höstterminen 1996:</i>			
Rätten till asyl 5p	22	20	14
<i>Vårterminen 1997:</i>			
Med lika rätt, 5 p	26	25	21
Religions- och sam- vetsfrihet, 5p	18	16	11
<i>Höstterminen 1997:</i>			
Med lika värde, 5p	28	27	23
Barnets rättigheter, 5 p	23	23	22
Ursprungsfolkens rättigheter, 5 p (för Diakonia)	22	22	13
Kvinnor och mänskliga rättighe- ter, 5 p	29	24	19
Rätten till arbete och välfärd, 5 p	20	20	18
<i>Summa fr o m ht 96</i>	<i>203</i>	<i>177</i>	<i>141</i>

Genomströmningen är 69 % räknat på antalet antagna, 80 % om man räknar på antalet kvarvarande registrerade efter 3 veckor. Om kursen för höstterminen 1996 ingår i antalet helårsstudenter blir det 22,1 helårsstudenter. Helårs prestationen uppgår till 17,6.

Önskat antal poäng

Nästan 40 % av de som svarat önskar läsa mer än 40 p, nästan 42 % önskar läsa upp till 40 p. En femtedel vet inte.

Tillgodoräknande

En av deltagarna har fått tillgodoräkna sig kurs från Teologiska Högskolan för studier i ett annat ämne vid Stockholms universitet. Rätten att ta med kurser från Teologiska Högskolan i examen vid Stockholms universitet har inte prövats. Teologiska Högskolan har ett avtal om tillgodoräknande med religionsvetenskapliga institutonen vid Uppsala universitet.

Undervisning, lärare

En stor del av undervisningen genomförs av föreläsare som är anlitade som timlärare. Sammanlagt 44 personer har medverkat som lärare varav 39 kommer utifrån. Flera av lärarna har anknytning till frivilligorganisationer eller är engagerade i annat praktiskt arbete med mänskliga rättigheter. Lärarna är forskare, journalister, konsulter, anställda i departement och myndigheter. De personer som medverkat i kurserna vid Teologiska Högskolan kan sägas utgöra en del av ett informellt nätverk kring mänskliga rättigheter. Fem av de ordinarie lärarna vid Teologiska högskolan har medverkat i kurserna men har också tagit ansvar för kursledning och examination. Studierektorn vid Teologiska Högskolan har ägnat ca hälften av sin tjänst åt kurserna.

Bedömningar av kurserna

Deltagarnas bedömning

Tabell 4.

<i>Kurs</i>	<i>Mycket bra (% av svar)</i>	<i>Bra + mkt bra (% av svar)</i>	<i>Vill ha förändring ar (% av svar)</i>
Med lika rätt, vt 96	50	100	50
Rätten till asyl, ht 96	46	80	61
Med lika rätt, vt 97	54	100	40
Religions- och sam- vetsfrihet, vt 97	41	100	57
Med lika värde, ht 97	50	100	41
Barnets rättigheter, ht 97	53	100	44
Kvinnor och mänskliga rättigheter, ht 97	60	100	43
Rätten till arbete och välfärd, ht 97	33	53	73

Enligt enkäten är deltagarna mycket nöjda med kurserna. Omdömena varierar dock något mellan de olika kurserna. Högst betyg får Kvinnor och mänskliga rättigheter Med lika rätt, Barnets rättigheter samt Med lika värde. Omdömet är övervägande positivt men det finns en del kritiska kommentarer kring kurserna "Rätten till asyl" och "Rätten till arbete och välfärd". Kursen "Rätten till religionsfrihet och samvetsfrihet" hamnar mittemellan. Ingen anser dock att någon kurs är dålig, men det finns förslag till förändringar.

Enkäten innehåller ett öppet svarsalternativ som ger möjlighet att ge ett personligt helhetsomdöme om kursen/rna. Svaren innehåller en mängd kommentarer, både positiva och negativa. Bland de posi-

tiva omdömena återkommer att lärare och kursledning är engagerade och intresserade, att kurserna är intressanta och bra, att det är en blandning av teori och praktik och inslag från olika ämnen samt att grupperna består av personer med olika bakgrund.

De negativa kommentarerna handlar om brister i planeringen, svårtillgänglig litteratur, ensidighet och skiftande kvalitet på föreläsningarna.

Det mest konkreta förslaget går ut på att slå ihop kurserna "Med lika rätt" och "Med lika värde" till en grundläggande 10-poängskurs.

Teologiska högskolan har genomfört kursvärderingar bland deltagarna för två av kurserna, "Religions- och samvetsfrihet" och "Kvinnor och mänskliga rättigheter". Kursvärderingar har sedermera blivit ett reguljärt inslag i varje kurs.

Examination har skett dels med hemskrivningar, dels med diskussionsseminarier och egna uppgifter.

Lärarnas kommentarer

De lärare som utredningen talat med har varit mycket positiva till kurserna vid Teologiska Högskolan. Kurserna anses vara intressanta och ambitiöst upplagda och fylla ett stort behov.

Kursledningen

Det finns en stark medvetenhet om att programmet är under utveckling. Områden som nämnts är utveckling av pedagogik och examinationsformer. Särskilt nämns svårigheter att finna kurslitteratur och lämpliga föreläsare till alla moment. Eftersom flertalet lärare endast deltar i något moment anser man att det finns ett behov av gemensamt utvecklingsprogram. En angelägen fråga är i vilken utsträckning som kurserna kan tillgodoräknas inom ramen för andra ämnen och examen vid andra universitet och högskolor.

Avnämarna

För frivilligorganisationerna fyller de här kurserna ett stort behov. Detta gäller i viss mån även Sida-UD. Det finns dock en tendens att framhålla behovet av en mer omfattande sammanhållen utbildning med juridisk inriktning. Detta gäller även kortare kurser om 5–10 poäng som ger en folkrättslig bakgrund till praktiskt arbete med mänskliga rättigheter t ex i samband med olika internationella övervakningsuppdrag.

Sammanfattande kommentar

Kurserna i Mänskliga rättigheter och demokrati betraktas av deltagare, avnämare och flera av lärarna som ett viktigt och positivt initiativ som fyller ett stort behov. Denna typ av kurser har inte funnits tidigare och de kompletterar de mer juridiskt inriktade kurser som ges inom ramen för juristprogrammet och genom frivilligorganisationerna. Att skapa dessa nya kurser vilka kombinerar juridiska, filosofiska och samhällsvetenskapliga aspekter har inneburit ett omfattande utvecklingsarbete och har gjort tydliga flera av de begränsningar som råder när det gäller utbildning i mänskliga rättigheter i Sverige. Det finns en begränsad krets personer som kan medverka i denna typ av utbildning. Bäst tillgodosett är det med kompetens inom det juridiska området. Det saknas bra litteratur särskilt med relevans för svenska förhållanden och som är forskningsbaserad. Få lärare har egen vetenskaplig produktion inom de områden som kurserna behandlar.

Kurserna utgör ett program och det är möjligt att söka antingen till programmet eller till de enstaka kurserna. När det gäller själva utbildningen synes det inte finnas någon skillnad mellan programstudier och studier av flera fristående kurser.

Det har funnits en strävan att finna demokratiska arbetsformer vilket bland annat inneburit att gruppdiskussioner fått en framträdande plats. Flera deltagare framhåller de demokratiska arbetsformerna och deltagarnas olika bakgrund som något positivt. Skillna-

den i förkunskaper, och ålder, kan också vara problematiskt när det innebär att yngre deltagare får svårt att komma till tals. En negativ kommentar till grupparbetet är att det blivit för ostrukturerat och att det behövs andra former för redovisning, t ex enskilda arbeten. Kraven mellan de olika kurserna synes dock variera.

De olika kurserna ger en orientering inom sina respektive områden men bygger samtidigt inte på en gemensam kärna vilket medför risk för upprepning. För programmet är tre kurser obligatoriska, Med lika rätt, Med lika värde och Religions- och samvetsfrihet. Dessa kurser ges inte heller varje termin och utgör därför inte en självklar utgångspunkt för de övriga kurserna. En grundläggande kurs om 10 poäng skulle kunna övervägas.

Kraven på fördjupning och forskningsanknytning kan givetvis ställas något lägre inom en utbildning som ges inom ramen för högskoleexamen. Några kommentarer har gått ut på att kurserna snarare har karaktär av folkbildning och att det ställs lägre krav på objektivitet än inom andra utbildningar. Även om det endast finns ett fåtal kommentarer av detta slag bör de tas på allvar om ambitionen är att vidareutveckla kursutbudet.

Enkäten visar att förhållandevis många deltagare har ambitionen att läsa vidare över grundkursnivån. I vilket sammanhang detta ska kunna vara möjligt är en central fråga för den framtida utvecklingen. Det är därför angeläget att Teologiska Högskolan söker samverkan med andra ämnen och institutioner för att finna former som kan göra det möjligt för de personer som har läst 40 p eller mindre vid Teologiska Högskolan att kunna tillgodoräkna sig studierna vid högskolan inom ramen för andra kurser och examen och som grund för vidare studier.

Det särskilda stöd som Teologiska Högskolan erhållit är beräknat för maximalt 25 helårsstudenter och motsvarar 32 000 per student, vilket är mer än vad som normalt utgår för studier inom det samhällsvetenskapliga området.

Avsikten har varit att göra det möjligt att bekosta visst utvecklingsarbete och samarbetet mellan de tre organisationer som står

bakom kurserna. Sannolikt kommer högskolan att fortsatt behöva vissa utvecklingsmedel för att konsolidera programmet.

Kurserna är ett nytt program och efterfrågan anses vara stor. Samtidigt visar sammanställningen ovan att samtliga kurser inte är fyllda vilket tyder på att kurserna drar till sig olika många sökande. Detta aktualiserar frågan om vilken struktur som kursutbudet bör ha.

Ett specialfall är den kurs i Ursprungsfolkens rättigheter som enbart vände sig till deltagare från Diakonia som en sorts uppdragsutbildning. Kurserna var därmed inte tillgängliga för övriga deltagare. Hur finansiering av denna typ av kurser som utgör fortbildning för en bestämd krets av deltagare ska ske i framtiden bör diskuteras. En möjlighet kan vara att Teologiska Högskolan även utformar kurser som ren uppdragsutbildning.

Hur Teologiska Högskolans kurs- och programutbud ska utformas, liksom hur finansieringen av detta ska ske bör ses över. En modell kan härvid vara att högskolan får ett utbildningsuppdrag och motsvarande ersättning för det "öppna" kursutbudet och tillhandahåller uppdragsutbildning för de organisationer där det finns specifika behov. Högskolan kan därutöver behöva tillgång till vissa utvecklingsmedel.

Teologiska Högskolans kurser befinner sig fortfarande i ett utvecklingsskede och det är angeläget att utrymme lämnas för den fortlöpande utvecklingen av kurser och undervisning. Det stora beroendet av externa föreläsare kan utgöra ett hinder för denna utveckling samtidigt som de tillför kurserna mycket av dess speciella karaktär. Om kurserna ska kunna bli ett permanent inslag kommer Teologiska Högskolan att behöva förstärka de personella resurserna och finna former för en vidareutveckling av innehåll och arbetsformer. Detta kan innefatta ett organiserat samarbete med andra universitet och högskolor. En möjlighet kan vara att utveckla ett samarbete med Stockholms universitet och andra högskolor i Stockholm, t ex Polishögskolan och Södertörns högskola. Teologiska högskolan kan genom det kontaktnät som man etablerat kunna ha en central roll att föra samman olika aktörer inom området.

Bilaga 5

Kurser i mänskliga rättigheter läsåret 1997/98 och 1998/99 vid universitet och högskolor¹

Fristående grundkurser

Teologiska Högskolan, Stockholm i samarbete med Demokratiakademien och Fonden för mänskliga rättigheter

Mänskliga rättigheter och demokrati, 5–40 p

Kurserna kan läsas som fristående eller som delar i ett 40-poängsprogram. För 40 poäng skall en uppsats ingå i studierna.

Höstterminen 1998

Med lika rätt – människovärde, moralprinciper och rättigheter, 5p (aug–okt)

Yttrande- och tryckfrihet, 5p (aug–okt)

Rätten till asyl, 5p (nov–jan)

Kvinnor och mänskliga rättigheter, 5p (nov–jan)

Vårterminen 1999

Med lika värde – mänskliga rättigheter, konventioner och lagar, 5p (jan–mars)

¹ Kurser som är öppna för studerande vid svenska universitet och högskolor.

Barnets rättigheter, 5p (jan–mars)
Religions- och samvetsfrihet, 5p (april–juni)
Rasism och främlingsfientlighet, 5p (april–juni)
Uppsats, 5/10p (höst- eller vårtermin)

Syfte: Undervisningen syftar till att ge kunskap om de juridiska aspekterna av mänskliga rättigheter, men tonvikten ligger på den moraliska argumentation som legitimerar de olika mänskliga rättigheterna samt den historiska framväxten av dessa rättigheter. Undervisningen belyser även problem inom systemet med mänskliga rättigheter, såväl logiskt-moraliska problem som problem förknippade med tillämpning och kontroll av efterlevnaden. Undervisningen tar upp det svenska perspektivet, ett vidare EU-sammanhang och internationella förhållanden och syftar till att skapa en systematisk utbildning om mänskliga rättigheter som ett led i FN:s beslut att tiden fram till 2005 skall vara decenniet för utbildning i mänskliga rättigheter.

Behörighetskrav: Grundläggande behörighet för högskolestudier. Akademiska betyg liksom dokumenterad erfarenhet från MR-arbete är meriterande.

Södertörns högskola

Mänskliga rättigheter, 10 p

I kursen behandlas de olika fri- och rättigheterna som vi åtnjuter, dvs. vårt skydd mot statsmakten och därmed gränserna för statens maktutövning i förhållande till oss. Fri- och rättigheterna finns inskrivna i de svenska grundlagarna: Regeringsformen, Tryckfrihetsförordningen och Yttrandefrihetsförordningen samt i Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, som också är gällande svensk lag. Syftet med kursen är att ge grundläggande kunskaper om innebörden i och tillämpningen av dessa regler och om hur de förhåller sig till de förvaltningsrättsliga regelsystem som

statliga och kommunala myndigheter tillämpar i vanliga förvaltningsärenden.

Linköpings universitet

Folkrätt 5 p
Sommarkurs 1998.

Umeå universitet, Institutionen för rättsvetenskap

Kvinnorätt, 10 p (fr o m 1998)
I kursen ingår bl a FN-konventioner om kvinnor och barn.

Planerade kurser:

Uppsala universitet

Folkrätt för icke-jurister, 10 p, har erbjudits tidigare år och kommer sannolikt att erbjudas igen under kommande år.

Lunds universitet, avdelningen för Rättssociologi

Human Rights, 10 p som internationell distanskurs

Som fortsättningskurser

Högskolan i Örebro, Institutionen för samhällsvetenskap

Internationell rätt och rättssystem, fortsättningskurs 20 p, ht 1998
Kursen behandlar den internationella rätten och systemet för skydd av de mänskliga rättigheterna. Olika länders rättssystem studeras också. Dessutom ger kursen kunskap om västvärldens syn på rätten som fenomen, – dess idé, principiella innehåll och historiska utveckling.

Förkunskapskrav: 20 p i rättsvetenskap. Kursen ges på engelska om utländska studenter följer undervisningen.

International Law, Intermediate course 5 points

The system of rules concerning international states and organisations is studied. The focus is on the influence international conventions have on national law. In addition, an outline of the major international organisations, jurisdiction and immunity is also provided. Human rights are given particular attention.»

Förkunskapskrav: 20 p i rättsvetenskap.

Umeå universitet, Institutionen för rättsvetenskap

Barnets rättsliga ställning, 10 p

Kursen behandlar bl a FN:s barnkonvention.

Fristående kurs eller kurs inom ramen för mastersutbildning vid Umeå universitet.

Förkunskapskrav: Juridisk översiktscurs 10 p eller utbildning där motsvarande ingår.

Lunds universitet, Avdelningen för rättssociologi, Sociologiska institutionen

Human Rights, 10 p, vt 98

Kursen är inriktad på tredje världen och behandlar ämnen som globalisering, individuella kontra kollektiva rättigheter, grupprättigheter (minoriteter, barn och kvinnor) demokratisering och rätten till utveckling. Ges varje läsår.

Förkunskapskrav: 20 p i rättssociologi

Rättskulturer och rättens gränser, 10 p ht 1998.

Tar upp ämnen som globaliseringsprocessen och rättskulturer, internationella rättsliga interaktioner, Europarätten och

den europeiska integrationspolitiken, mångkulturalism och nationalism i egenskap av globala fenomen.

Förkunskapskrav: 20 p i rättssociologi

Development and Law, 10 p

Kursen rör i första hand tredje världen men tar även upp frågor rörande Europa och behandlar utvecklingsteorier, rättspluralism, rättssystemets oberoende, korruption och grupprättigheter.

Förkunskapskrav: 20 p i rättssociologi

Nordiska hälsovårdshögskolan, Göteborg,

Hälsa och Mänskliga rättigheter, 2,5 p, augusti 1998

Förkunskaper: minst 120 p akademiska studier.

Utbildningsprogram grundutbildning

Juristprogrammet, 180 p

Juridikstudierna består som regel av en första del med obligatoriska kurser om sammanlagt 120–140 poäng och en andra del som medger profilering och fördjupning. I det följande ges en översiktlig beskrivning av utrymmet för studier av mänskliga rättigheter vid de olika lärosätena.

Uppsala universitet

Utbildningen består av en första obligatorisk del om 120 p. I denna ingår en kurs i Folkrätt under termin 6 i vilken mänskliga rättigheter ingår som ett moment. Vidare behandlas mänskliga rättigheter inom ramen för kurserna i statsrätt, förvaltningsrätt och rättshistoria.

Inom den andra delen kan de studerande specialisera sig. Specialkurserna fastställs för ett läsår i taget. Den studerande kan även inkludera kurser inom andra fakulteter och universitet/högskolor.

Inom utbudet av fördjupningskurser för läsåret 1997/98 märks bl a:

International Law: Classical concepts, 20 p

Barnrätt, 10 p

Freedom of Speech and Information in a Comparative Perspective, 10 p².

Mänskliga rättigheter, humanitär rätt och främlingsrätt, 10 p

(Ett förslag till 20-poängskurs i Mänskliga rättigheter, humanitär rätt och främlingsrätt har utarbetats). Den studerande kan vidare göra sitt examensarbete om 20 p, med inriktning på mänskliga rättigheter.

Lunds universitet

Enligt den nya studieordningen fr o m ht 1998 behandlas mänskliga rättigheter och humanitär rätt i de olika delkurserna med sammanlagt ca 5 p inom den obligatoriska delen (140 poäng). I juristutbildningen ingår vidare specialkurser om sammanlagt 20 poäng och ett examensarbete om 20 p.

Inför höstterminen 1998 erbjuds ett fördjupningsblock bl a inom ämnesområdet mänskliga rättigheter om 40 p inkl examensarbete. Denna möjlighet ingår som en del i fakultetens Masterprogram i International Human Rights Law som är förlagt till Raoul Wallenberginstitutet och är i första hand öppen för studerande från andra länder. Denna möjlighet är öppen för 8–10 svenska juridikstuderande. Programmet omfattar kurserna:

International Law – Theory and Practice of Electronic Information Resources, 5 p

International Organizations, 5 p

Human Rights and Humanitarian Law, 10 p

2 x 5 p valfria kurser bland följande specialkurser med inriktning på mänskliga rättigheter inom programmet för Master of International Law:

² Ingår som en del av Programme of International Studies, se nedan.

Civil and Political Rights including the European Convention, 5 p
Human Rights and Humanitarian Law, 5 p
Refugee Law and Humanitarian Law, 5 p
Human Rights in Africa and in Americas, 5 p
Minority and Indigenous Rights, 5 p
Current Problems and Issues in the Application of Human Rights Law, 5 p
Economic, Social and Cultural Rights and the Declaration of the Right to Development, 5 p
International Law – Theory and Practice of Electronic Information Resources, 5 p
Förkunskapskrav: Human Rights and Humanitarian Law, 10 p.

Stockholms universitet

Inom den obligatoriska delen om 140 p ingår folkrätt med 4 poäng. Kursen innehåller en orientering i de mänskliga rättigheterna. Några studerande kan genomföra sin specialisering inom mänskliga rättigheter vid Uppsala universitet. Det är dock möjligt för den studerande att välja att fördjupa sig i mänskliga rättigheter inom ramen för sitt examensarbete.

Göteborgs universitet

Programmet omfattar 130 p som är obligatoriska. Den obligatoriska kursen i Internationell rätt 10 p har som syfte ”att ge studenterna en grundläggande allmänkunskap i folkrätt samt en djupare förståelse för de mellanstatliga regelsystem som reglerar internationella ekonomiska förhållanden.” Som ett delmoment behandlas FN-systemet samt konventionsregler till skydd för mänskliga fri- och rättigheter. Inom ramen för de individuellt valda fördjupningskurserna kan den studerande välja en läskurs med inriktning på t ex mänskliga rättigheter och även göra sitt examensarbete inom detta ämnesområde.

Umeå universitet

Kursen i Folk rätt och förvaltningsrätt 20 p tillhör det obligatoriska kursutbudet. Universitetet erbjuder inte folk rätt som specialkurs. Det står den studerande fritt att söka sig till andra universitet för att specialisera sig. Universitetet erbjuder dock två fristående kurser som tar upp aspekter av de mänskliga rättigheterna: Barns rättsliga ställning och Kvinnorätt ovan.

Studerande enligt en äldre studieordning kan göra sitt examensarbete om 10 eller 20 poäng i bl a Folk rätt och Rättsociologi.

Grundläggande rättsutbildning

Det finns även en grundläggande rättsutbildning om 80 poäng vid samtliga lärosäten som har juristutbildning. I vilken utsträckning som Folk rätt utgör ett obligatoriskt ämne i denna varierar.

Andra kurser och program

I det följande listas ett antal kurser och utbildningar som behandlar mänskliga rättigheter och/eller ger utrymme för individuell specialisering kring frågor som gäller mänskliga rättigheter. Här redovisas även resultaten av den översiktliga undersökning som utredningen gjort i vissa utbildningar.

Göteborgs universitet, Institutionen för freds- och utvecklingsforskning

Internationella relationer, orienteringskurs, distans, 10 p

Kursen är en integrerad tvärvetenskaplig utbildning, vars syfte är att diskutera möjligheterna att förhindra brott mot de mänskliga rättigheterna samt krig. Med människan som utgångspunkt ges, utifrån aktuella globala problem, en ori-

entering om det internationella systemet, dess uppbyggnad och inneboende dynamik.

Förkunskaper: allmän behörighet för högskolestudier.

I de översiktliga kursbeskrivningarna inom ämnet *statsvetenskap* tas som regel inte mänskliga rättigheter upp under en särskild rubrik även om de mänskliga rättigheterna behandlas inom ramen för olika kurser. Framför allt synes kurserna ta upp frågor som rör medborgarnas politiska rättigheter och möjligheter att delta i den politiska processen. Vid Lunds universitet erbjuds på nivån 41–60 och 61–80 en delkurs i Human Rights.

Socionomprogrammet vid Stockholms universitet har flera linjer. I socionomlinjen med inriktning mot omsorg om äldre och funktionshindrade 140 p behandlas mänskliga rättigheter i den humanistisk-samhällsvetenskapliga grundkursen om 40 poäng i momentet ”Politiska system och förvaltning i stat och kommun”, i momentet ”Rättssystemets grundläggande värderingar och lagar” ingår barnkonventionen som litteraturen. I socionomlinjen med inriktning mot socialpedagogik, 140 p, ingår ett kursmoment ”mänskliga rättigheter utifrån ett integritetsperspektiv” i motsvarande kurs. I juridik i socialt arbete som är en påbyggnadskurs ingår en uppsats om barns rättstrygghet i samband med fall av sexuella övergrepp. I specialkurs med inriktning mot mångkulturalism ingår litteratur med titeln ”Anti-Racist Social Work”. I påbyggnadskurs med inriktning mot juridik ingår litteratur med titeln ”rättighetslag i teori och praxis” samt ”genus och rätt – en problematisering om rätten”.

Inom *socionomprogrammet vid Lunds universitet* ingår inte mänskliga rättigheter som en särskild rubrik men aspekter rörande mänskliga rättigheter berörs i olika delkurser, t ex politik och förvaltning och socialrätt. Europakonventionen om mänskliga rättigheter nämns inte särskilt men kan ingå i blocket EU-rätt. Konventionen om barns rättigheter ingår i den valfria fördjupningskursen som rör socialt arbete med barn och ungdomar.

Inom *journalistprogrammen vid Göteborgs universitet och vid Mitthögskolan* behandlas inte mänskliga rättigheter särskilt. Utbildningarna behandlar dock frågor som rör tryck- och yttrandefihet.

Uppdragsutbildning 1997/98

Grundläggande folkrätt med betoning på mänskliga rättigheter och humanitär rätt, 10 p för Röda Korset. Juridiska institutionen vid Uppsala universitet.

Utbildningsprogram – mastersutbildning

Uppsala universitet

Programme of International Studies, 40 p

Programme of International Studies omfattar fyra 10-poängskurser varav en «Freedom of Speech and Information in a Comparative Perspective», 10 p. Kursen ges i samarbete mellan institutionerna för freds- och konfliktforskning, historiska institutionen, juridiska institutionen och statsvetenskapliga institutionen.

Kursen vänder sig till studerande från både utländska och svenska universitet.

Stockholms universitet, Statsvetenskapliga institutionen

Internationella relationer, magisterkurs, 40 p

Kursen ges i samarbete med ekonomisk historia och omfattar följande kursmoment: Internationell politik 10 p, Det globala ekonomiska systemets framväxt, 5 p, Folkrätt och internationella organisationer 5 p. Valfria moment 10 p, magisteruppsats 10 p.

Uppsala universitet, Teologiska fakulteten

Humanitärt bistånd, 40 poäng

(Humanitarian Assistance postgraduate diploma, 60 ECTS-credits)

The Diploma aims towards a professional training in the field of humanitarian aid. It includes studies in: International Law, Management, Politics and Geography, Anthropology and Epidemiology. The second semester includes a thematic course at one of the network- universities (Universität Bochum, Université d'Aix-Marseille III, Universidad de Deusto-Bilbao, Université Catholique de Louvain, University College Dublin, Università degli Studi "La Sapienza" Roma) and in addition to that either a relevant internship or essay-work.

Kursstart: Ht-98

Lunds universitet, juridiska fakulteten – Raoul Wallenberginstituten

Master in International Human Rights Law, 60-poängsutbildning

Kurser se ovan under juristprogrammet vid Lunds universitet.

Programmet är även öppet för svenska sökande med jur.kand-examen.

Bilaga 6

Forskningsprojekt med anknytning till mänskliga rättigheter

Nedanstående utgör en sammanställning av aktuella projekt med anknytning till mänskliga rättigheter vid svenska universitet och högskolor vilka har erhållit stöd av Sida, Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet och Socialvetenskapliga forskningsrådet. En förfrågan har gjorts vid Riksbankens jubileumsfond där det enligt uppgift inte finns några projekt inom detta område. Sammanställningen gör inte anspråk på att på ett fullständigt sätt spegla den forskning som pågår, avsikten är snarare att ge en illustration av de ämnesområden och den bredd i olika frågeställningar som kan anses falla inom ramen för området ”mänskliga rättigheter”. Det bör också framhållas att förteckningen inte kan anses spegla doktorandernas forskningsinriktning eftersom deras arbete vanligtvis finansieras på annat sätt.

1. Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

HSFR 1986–1996

Sökning på ”rättigheter”:

Tolkningen och tillämpningen av mänskliga rättigheter i Sverige
(F0818)

Docent Iain Cameron

Juridiska institutionen, Uppsala universitet

Mänskliga rättigheter i kulturella och religiösa traditioner
(F1384)

Docent Alf Tergel

Teologiska institutionen, Uppsala universitet

HSFR 1997

Urval av projekt från projektkatalog med projektbeskrivningar:

*Brottet, offret och förövaren: Om den svenska diskursen kring
sexuella övergrepp 1850–2000*

1997–1999

Fil dr Åsa Bergenheim.

Idéhistoria, Umeå universitet

*Motstånd mot dödsstraff: debattörer, strukturer och resultat – en
jämförelse mellan Sverige och Belgien vid 1800-talets mitt*

1997–1999

Teol dr Martin Bergman

Teologiska institutionen, Lunds universitet

Jämställdhet och politik

1995–1998

Elisabeth Elgan

Historiska institutionen, Uppsala universitet

*Tant Brun: En studie av kvinnor i nationella, nationalsocialistiska
och rasideologiska grupper 1919–1994*

1994–1997

Fil dr Heléne Lööv

Historiska institutionen, Göteborgs universitet

Genus och Folkbildning. Kvinnorna i frikyrkorörelsens, nykterhetsrörelsens och arbetarrörelsens litterära verksamhet 1900–1960 – en jämförelse
1997–1999

Fil dr Kerstin Rydbeck

Bibliotekarieutbildningen, Uppsala universitet

The Final Battle: A Comparative Study of Black and White Religious Racism

1997–1999

Fil dr Mattias Gardell

Teologiska institutionen, Uppsala universitet

Mänskliga rättigheter i kulturella och religiösa traditioner

1994–1997

Docent Alf Tergel

Teologiska institutionen, Uppsala universitet

Europeisering av svensk rätt

1994–1997

Professor Ulf Bernitz

Juridiska institutionen, Stockholms universitet

National Security and the European Convention

1997

Docent Iain Cameron

Juridiska institutionen, Uppsala universitet

Konstitutionalism i Centraleuropa

1994–1997

Professor Anders Fogelklou

Inst för östeuropastudier, Uppsala universitet

Rätten i ett mångkulturellt samhälle – Studier av rätt, rättstillämpning och invandrarintegration

1995–1998

Professor Rolf Nygren

Juridiska institutionen, Uppsala universitet

Rätten till domstolsprövning: Särskilt med sikte på rättsprövning

1997

Doc Wiweka Warmling-Nerup

Juridiska institutionen, Stockholms universitet

Europas ansikten

1995–1997

Fil dr Eva Kärfve

Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Breaking Racialized boundaries: Friendship and Motherwork in Women's lives

1997–1999

Fil dr Diana Mulinari

Lunds universitet

The African Charter through Nordic eyes

1995–1998

Jur dr Inger Österdahl

Juridiska institutionen, Uppsala universitet

Värderingsförändringar i välfärdsstaten – jämförande perspektiv

1995–1998

Docent Stefan Svallfors

Sociologiska institutionen, Umeå universitet

Sveriges författning efter EU-anslutningen

1995–1998

Docent Karl-Göran Algotsson

Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet
Behandlingen av minoriteter i det svenska offentliga samtalet
1995–1998
Fil dr Kristina Boréus
Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet

Citizenship and welfare for the disabled
1997–1999
Fil dr Kerstin Gynnerstedt
Samhälls- o beteendevetenskap, Vårdhögskolan i Växjö

Demokrati i det mångkulturella samhället
1994–1997
Fil dr Mats Lundström
Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet

Medborgarundersökning 1997
1997–1999
Docent Anders Westholm
Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet

HSFR 1998

Är svensken människa? Stat, genus och individ i Sverige 1900–1990 (F1148/1997)
1998–2000
Fil dr Henrik Berggren
Södertörns högskola

Justitiekanslern, Justitieombudsmannen och rättsstaten (F1165/1997)
1998–1999
Jur dr Katarina Alexius
Juridiska institutionen, Uppsala universitet

Barnets bästa i det mångkulturella Sverige (Stat-Människa)
(F1182/1997)
1998–1999
Jur dr Johanna Schiratzki
Juridiska institutionen, Stockholms universitet

Välfärdsstaten och kvinnornas politiska medborgarskap (F0517/1997)
1998–1999
Fil dr Maria Oskarson
Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet

2. Socialvetenskapliga forskningsrådet

Forskning om internationell migration och etniska relationer 1992/93–1997

Ingen mans land. Svensk immigrationspolitik under 30 år (95-0001)
1995–1998
Docent Marie Demker
Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet

Flyktingskap, förändring och psykisk hälsa: Kris och stödsystem i tvärkulturellt perspektiv (92-0150)
1992–1994
Fil dr Marita Eastmond
Socialantropologiska institutionen, Göteborgs universitet

Etniska relationer inom äldreomsorgen (90-0137)
1990–1993
Docent David Gaunt
Stockholms socialförvaltning

Immigration and Control policies in European Countries. A Comparative Study (95-0157)

1995–1997

Professor Tomas Hammar

Centrum för invandringsforskning, Stockholms universitet

Diskriminering av redan anställda av olika nationellt ursprung vid interntillsättning av tjänster (94-0199)

1994–1996

Fil dr Sten Höglund

Sociologiska institutionen, Umeå universitet

Multiculturalism and democracy – dimensions of political integration (93-0021)

1993–1996

Lektor Lars Göran Karlsson

Sociologiska institutionen, Umeå universitet

Främlingsfientlighet och motreaktion 1930–1990 (91-0304)

1990–1994

Fil dr Heléne Lööv

Centrum för invandringsforskning, Stockholms universitet

Organiserad rasism eller fyllegrejer – en studie av rasistiskt våld i Sverige 1980–1994 (94-0071)

1994–1995

Fil dr Heléne Lööv

Centrum för invandringsforskning, Stockholms universitet

Från asylrätt till rätt asyl. En övergripande rättshistorisk studie av den svenska asylrätten 1930–1954 (94-0257)

1994–1996

Professor Kjell Å Modéer

Juridiska institutionen, Lunds universitet

Invandrare möter den svenska rättvisan – studier av rättssystemets roll i integrationsprocessen (94-0197)

1994–1995

Professor Rolf Nygren

Juridiska institutionen, Uppsala universitet

Rätten i ett mångkulturellt samhälle – studier av rätt, rättstillämpning och invandrarintegration (95-0174)

1995–1998

Professor Rolf Nygren

Juridiska institutionen, Uppsala universitet

Från medborgare till främling (From Citizens to Strangers) (94-0162)

1994–1997

Fil lic Ingvar Svanberg

Institutionen för östeuropastudier, Uppsala universitet

Etniska konflikter och internationell migration (92-0109)

1992–1995

Professor Sven Tägil

Historiska institutionen, Lunds universitet

Den anti-rasistiska rörelsen – gränsöverskridande eller gränsbevarande? (93-0093)

1993–1995

Docent Malin Åkerström

Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Positiv särbehandling i Sverige och i USA. En jämförande studie av teori, debatt, praktik (97-0247)

1997–1999

Centrum för multietnisk forskning, Uppsala universitet

Programstöd

Migration, xenophobia and populism. A research program within the subject of international migration and ethnic relations (92-0297)

1992–1997

Professor Göran Rystad

Historiska institutionen, Lunds universitet

Projekt under andra ämnesområden

De utvecklingsstördas rättsliga ställning (90-0082)

Professor Anna Hollander

Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet

The Politics of Childhood – en jämförande studie av barns rättigheter, barnpolitik och barns allmänna villkor (92-0047)

1992–1995

Professor Göran Therborn

Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet

Antiracist Movements in Sweden: New Models for Democratic Multicultural Societies (93-0017)

Docent Abby Peterson

Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet

Patienters självbestämmande vid nedsatt beslutsförmåga p.g.a. psykisk sjukdom eller demenssjukdom. Etik, lagstiftning och praktik i Sverige jämfört med tre andra europeiska länder (94-0218)

Docent Göran Lantz

Ersta vårdetiska institut, Ersta diakonisällskap, Stockholm

Betydelsen av barns egen vilja i domstolar och hos andra myndigheter. En rättssociologisk och rättskomparativ undersökning. (95-0155)

Professor Åke Saldéen

Juridiska institutionen, Uppsala universitet

Rätten till bistånd i form av service till äldre och funktionshindrade enligt 6 socialtjänstlagen (95-0073)

Professor Anna Hollander

Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet

3. SIDA (Sarec) 1989–1997

Projekt med hel eller delvis inriktning på mänskliga rättigheter

Human rights in an integrated global perspective with special emphasis on the Third World (SPE-DEM-SH-06)

1989–1990

Professor Håkan Hydén

Avdelningen för rättssociologi, Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Conflict resolution, human rights and development (SPE-DEM-SH-09)

1991–1992

Professor Peter Wallensteen

Institutionen för freds- och konfliktforskning, Uppsala universitet

Democracy and social capital in segmented societies. A comparative analysis (SPE-DEM-SH-12)

1995–1998

Professor Hans Blomkvist

Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet

Democracy in East and Southeast Asia

1995–1998

Docent Hans Antlöv

Centrum för östasiatiska och sydöstasiatiska studier

Göteborgs universitet

Breaking away from totalitarianism: state, society and individual in contemporary China (SPE-DEM-SH-18)

1995–1998

Institutionen för orientaliska språk, Stockholms universitet

Comparative studies of democracy and human rights: cultural conceptions and processes in Asia, Africa and Latin America (SPE-DEM-SH-19)

1995–1998

Docent Eva Poluha

Socialantropologiska institutionen, Stockholms universitet

Citizenship and organized interests – individual and collective rights in Third World democratization

1995–1998

Docent Björn Beckman

Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet

Autonomous organizations in the process of democratization – a comparative study of Zambia and Zimbabwe (SWE-92-010)

1992–1994

Docent Per Nordlund

Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet

Human rights in the Arab region: current status and prospects (SWE-92-050)

1992–1994

Abdulahadi Khalaf

Avdelningen för rättssociologi, Sociologiska institutionen, Lunds universitet

*Islam and human rights – a comparative study of Turkey, Egypt
and Pakistan* (SWE-1992-130)

1992–1994

Ishtiaq Ahmed

Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet

Bilaga 7

Uppdrag rörande högskoleutbildning i demokrati och mänskliga rättigheter

1. Bakgrund

Kunskaper i mänskliga rättighetsfrågor och demokratifrågor är viktiga i många yrken och uppdrag. Det gäller t.ex. för jurister, lärare, läkare, journalister, politiskt aktiva och handläggare av flykting- och biståndsfrågor eller för dem som sysslar med andra internationella frågor. De stora inom- och mellanstatliga konflikter som inträffat i världen under de senaste åren eller fortfarande pågår har tydligt aktualiserat behovet av utbildning inom området.

FN:s Generalförsamling utnämnde den 23 december 1994 de tio åren efter den 12 januari 1996 till "Decenniet för utbildning i mänskliga rättigheter". FN:s högste kommissarie för mänskliga rättigheter fick i uppdrag att tillsammans med FN:s Center för mänskliga rättigheter och UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) samordna en övergripande handlingsplan för att stärka utbildningen om mänskliga rättigheter i medlemsstaterna. Sverige har undertecknat FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, och den Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna är sedan 1994 införlivad med svensk rätt genom en särskild lag (SFS 1994:1219).

Bara ett fåtal svenska högskolor kan idag erbjuda en separat utbildning i demokrati och mänskliga rättigheter. Inom olika program

ingår utbildning i dessa frågor men då som begränsade moment. Mot denna bakgrund är det angeläget att frågor kring demokrati och mänskliga rättigheter integreras i flera utbildningsprogram och att det övervägs om mer sammanhållna utbildningar skall erbjudas i dessa frågor.

Regeringen beslutade i december 1996 att som en särskild satsning under år 1997 till Teologiska Högskolan i Stockholm lämna statsbidrag om 800 000 kronor för att anordna kurser i frågor om demokrati och mänskliga rättigheter. Utbildningen påbörjades våren 1997 i samarbete med den s.k. DemokratiAkademien och medlen beräknades för maximalt 25 helårsstudenter. DemokratiAkademien bildades 1993 och är ett nätverk mellan Föreningen Ordfront och ett femtiotal folkhögskolor, studieförbund, folkrörelser och andra organisationer. Utbildningen berättigar under år 1997 till studiestöd. En slutrapport om utbildningen skall lämnas till Utbildningsdepartementet senast den 1 april 1998.

2. Uppdraget

Ett uppdrag bör lämnas att utvärdera den utbildning inom området för demokrati och mänskliga rättigheter som under 1997 har bedrivits vid Teologiska Högskolan i Stockholm. Härutöver bör en inventering ske av universitetens och högskolornas aktuella utbildningsutbud i frågor om demokrati och mänskliga rättigheter och belysas på vilket sätt dessa frågor skulle kunna integreras i andra högskoleutbildningar. I detta sammanhang bör särskilt beaktas ämnets naturliga anknytning till juridiska, politiska, etniska, moraliska, filosofiska och pedagogiska frågeställningar. Det bör också övervägas om det behövs en mer systematisk och sammanhållen utbildning inom området demokrati och mänskliga rättigheter än den som för närvarande bedrivs vid universitet och högskolor.

Uppdraget skall redovisas senast den 15 maj 1998.

Bilaga 8

Utredningens kontakter

Utredningsarbetet har bedrivits i kontakt med företrädare för Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter, Sida, Högskoleverket och olika universitetsinstitutioner, inte minst juridiska institutionen i Uppsala och Raoul Wallenberg institutet i Lund.

Under utredningsarbetet har kontakt tagits med följande utredningar: Demokratiutredningen, Lärarutbildningsutredningen, Översyn av högskolornas tillämpning av högskoleförordningens (1993:100) bestämmelser om tillgodoräknande av kurs m m. Utredningen har även medverkat i Högskoleverkets referensgrupp för uppdraget angående undervisning och forskning om samt samarbete med länder utanför Europa och Nordamerika (U97/4125/UH).

Utredningen har vidare haft kontakt med FN:s Centrum för mänskliga rättigheter i Genève, UNESCO, samt Institutet for mencklige rettigheter i Oslo.

Utredningen har haft kontakt med ett stort antal personer inom och utanför högskolevärlden för att få tillgång till uppgifter om utbildning och forskning i mänskliga rättigheter samt att diskutera frågeställningar i anslutning till utredningens uppdrag. Det har inte varit möjligt att förteckna samtliga som på olika sätt bidragit med underlag till utredningen.

Universitetet i Uppsala

Rektor Bo Sundqvist
Jur. dr Sia Spiliopoulou Åkermark
Docent Maja Kirilova Eriksson
Docent Inger Österdahl
Docent Iain Cameron
Professor Torgny Håstad
Jur. dr Carl Gustav Spangenberg
Professor Peter Wallensteen
Docent Sverker Gustavsson
Docent Harald Runblom
Docent Kjell Magnusson
Fil dr Leena Huss

Universitetet i Lund

Professor Göran Melander, Raoul Wallenberg institutet (RWI)
Leif Holmström, RWI
Rolf Ring, RWI
Professor Håkan Hydén, avdelningen för rättssociologi, sociologiska institutionen, Lunds universitet
Jur. dr Maria Luisa Bartolomei, se avdelning
Fil kand Patrik Olsson
Fil kand Lotta Widell
Professor Lars Göran Stenelo
Docent Lennart Lundqvist

Stockholms universitet

Professor Ove Bring,

Göteborgs universitet

Per Cramér, rättsvetenskapliga institutionen

Umeå universitet

Ulf Israelsson, rättsvetenskapliga institutionen

Polishögskolan
Lennart Karlsson

Teologiska högskolan
Rektor Lennart Molin
Teol. dr Göran Gunner

Frivilligorganisationer
Leif Ericsson, redaktör, Ordfront
Anita Klum, Fonden för mänskliga rättigheter
Jocke Nyberg, Fonden för mänskliga rättigheter
Bo Forsberg, Diakonia
Peter Göransson, Forum Syd
Sven Winberg, Rädda Barnen
Malin Greenhill, Röda Korset
Christina Doctare
Jesus Alcalá, numera Amnesty
Stina Karlton, Svenska kyrkan

Sida
Staffan Smedby
Per Lundell
Ingemar Gustavsson
Thomas Kjellkvist

kantt
Rudi Vielhaber

UD
Alfhild Petrán
Anne-Marie Pennegård

Internationella kontakter
Torbjörn Eide, Norska instituttet for mencklige rettigheter
Elena Ippoliti, FN:s centrum för mänskliga rättigheter, Genève

Janusz Simonides, UNESCO

Högskoleverket

Lena Wallensteen

Socialvetenskapliga forskningsrådet

Robert Ericsson

Erland Bergman

Riksbankens jubileumsfond

Dan Brännström

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet

Maj Lis Nilheim